

Skript 44.1

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Lente 2022

COLOFON

Skript Historisch Tijdschrift
Jaargang 44 nr. 1, voorjaar 2022
ISSN 0165-7518

Skript Historisch Tijdschrift
Postbus 1626
1000 BP Amsterdam
skript-fgw@uva.nl
www.skript-ht.nl

Skript Historisch Tijdschrift verschijnt viermaal per jaar en biedt studenten van verschillende universiteiten de mogelijkheid om hun wetenschappelijke werk aan een breed publiek te presenteren.

Een abonnement op Skript kost 22,50 euro per jaar en kan worden afgesloten via de website of door contact opnemen met de redactie. Losse nummers zijn verkrijgbaar via de webshop en bij Boekhandel Athenaeum in Amsterdam.

Redactie Rob Bes, Sanne van den Brink, Noa Duijsens (hoofdredacteur), Puck Limburg, Eva Markx, Jeroen Pelkman, Julius van der Poel, Alan van Rijn, Nina Saelmans, Renate Smit.

Redactieraad dr. N. Bouras, drs. L.H. van Hasselt, drs. M. Hertog, dr. D.W.A.G. van den Heuvel, dr. M.M. Leeman, dr. A. Nobel en dr. J. Oddens.

Advertenties Inlichtingen bij de redactie.

Drukwerk Printenbind.nl, Amsterdam.

Prijs € 7,50

Met trots presenteer ik u ons vierenveertigste lentenummer, dat geheel in het teken staat van alweer de dertiende editie van de Skriptieprijs. De afgelopen twee jaar verliep deze anders dan we gewend zijn: de vergaderingen over de selectie waren online, net als de uitreiking. Gelukkig was het dit jaar weer mogelijk om fysiek te vergaderen en kon de redactie eindelijk weer onder het genot van een hapje en een drankje heerlijk in discussie gaan over schrijfstijl, argumentatie en brongebruik. Ook de uitreiking is dit jaar weer oud en vertrouwd bij boekhandel Athenaeum op het Spui in hartje Amsterdam. De vele inzendingen voor de Skriptieprijs zijn door de redactie met plezier gelezen en na lang overleg is er een shortlist samengesteld bestaande uit drie meesterlijk geschreven scripties.

De eerste genomineerde, Astrid de Bruin, verdiepte zich voor haar scriptie in de residentiële segregatie en de stedelijke ontwikkeling van Utrecht in de negentiende eeuw. Ze gebruikte voor haar analyse van de bouwgeschiedenis van de stad onder andere het programma HisGis (Historisch Geografisch Informatiesysteem).

De tweede kandidaat, Pieter Zhao, heeft voor zijn onderzoek de eenentwintigste-eeuwse maritieme strategie van China gehistoriseerd. Hiervoor gebruikte hij de theorieën van historici Alfred Thayer Mahan (1840-1914) en Julian Corbett (1854-1922).

Ten slotte onderzocht de laatste kanshebber, Bastiaan Flikweert, hoe de Zuid-Koreaanse overheid in de jaren vijftig tot en met zeventig van de vorige eeuw interlandelijke adoptie stimuleerde. Hij besteedde in zijn scriptie onder meer aandacht aan de schuldgevoelens en de maatschappelijke verwachtingen waar Koreaanse moeders mee te maken kregen.

Uiteindelijk is de scriptie van Bastiaan Flikweert door onze redactieraad uitgeroepen tot de beste bachelorscriptie Geschiedenis van 2021. Verschillende redactieraadleden omschreven Flikweerts werk als bijzonder relevant en actueel, door de huidige problematiek rondom de misstanden in adoptieprocedures. Vooral het bottom-up perspectief en de empathische doch analytische interpretatie van brieven geschreven door de Koreaanse moeders maakten indruk. De Skriptieprijs is, in samenwerking met Athenaeum Boekhandel, op 26 april 2022 aan Bastiaan Flikweert uitgereikt. In dit nummer kunt u de scripties van de drie genomineerden teruglezen.

Ik wens u veel leesplezier!

Noa Duijsens

Hoofdredacteur *Skript Historisch Tijdschrift*

Bron: Wikimedia Commons

INHOUDSOPGAVE

- 6** **Column**
Is het verleden 'verleden tijd'?
Sanne van den Brink
- 11** **Skriptieprijsartikel**
Verscheidenheid aan de Oudegracht
Astrid de Bruin
- 26** **Promovendusinterview met Amir Taha**
De opstand van 1991 in Irak
Eva Markx
- 32** **Skriptieprijsartikel**
Ontnomen moederschap
Bastiaan Flikweert
- 46** **Skriptieprijsartikel**
De historisering van China's moderne maritieme strategie
Pieter Zhao
- 66** **Interview met Joep Leerssen**
Ierse impasses, nationalisme en brexit
Julius van der Poel en Alan van Rijn
- 72** **Recensies**
- 82** **Tip van de redactie**
- 84** **Abstracts**

IS HET VERLEDEN 'VERLEDEN TIJD'?

ONTEIGENING EN RECHTSHERSTEL VAN JOODS VASTGOED TIJDENS EN NA DE TWEEDE WERELDOORLOG

Sanne van den Brink

Wie vandaag in Weesp voor het winkelpand op het adres Binnenveer 11 staat, zou niet snel aan de Tweede Wereldoorlog denken. Alleen de twee op de grond geplaatste *Stolpersteine*, beter bekend als struikelstenen, verraden dat deze locatie een zeer beladen geschiedenis heeft. In 1995 plaatste de Duitse kunstenaar Gunter Demnig de eerste steen en sindsdien worden ze overal in Europa gelegd bij de voormalige woonhuizen van oorlogsslachtoffers die tijdens het conflict zijn gedeporteerd en vermoord. De gedenkstenen voor het pand aan het Binnenveer bevatten de namen 'Henriette Mietje Vleeschhouwer-Menko' en 'David Vleeschhouwer'. Op 29 april 1942 moest het Joodse echtpaar gedwongen uit Weesp vertrekken. Hun drie nog thuiswonende zonen, Abraham, Michel en Adriaan, waren hier niet bij. Zij hadden al eerder besloten om te gaan onderduiken.¹ Ouders Vleeschhouwer mochten eerst tijdelijk in Amsterdam verblijven, maar

werden op 1 juni 1943 naar Sobibor gedeporteerd. Ze overleefden de oorlog niet.

Maar wat gebeurde er na het vertrek van David en Henriëtte met hun winkel? Dieper graven in het verhaal van de familie Vleeschhouwer en hun vastgoed onthult dat de locatie één van de vele panden is die door het Naziregime werd toegeëigend en doorverkocht. Zo komt in de zogeheten *Verkaufsbücher* naar voren dat het pand kort na het gedwongen vertrek van het echtpaar onder beheer werd gebracht bij het Algemeen Nederlandse Beheer van Onroerende Goederen (ANBO), dat onder leiding stond van de Haagse NSB'er Dirk Hidde de Vries. Later werd het verkocht aan de N.V. Mercurius Exploitatie Maatschappij van Kantoorgebouwen en Safe-inrichtingen te Amsterdam.² Toen Abraham, Michel en Adriaan na de oorlog terugkeerden naar Weesp, troffen ze hun ouderlijk huis in een volledig andere staat aan. Niet alleen was het pand omgebouwd van winkel tot woon-

De Stolpersteine bij het winkelpand op het adres Binnenvoor 11 te Weesp. Bron: Arie Bervoets

huis, maar ook was het door Mercurius verkocht aan een landbouwer genaamd Thomas Groenendaal.

Het was het begin van een jarenlang conflict tussen de broers Vleeschhouwer en de nieuwe eigenaar. Waar de officiële stukken spraken over een pand dat ‘ter goede trouw’ was verkocht en dat Groenendaal niet op de hoogte was dat het om Joods bezit ging, dachten de broers Vleeschhouwer daar anders over:

Hij wist toch, dat wij reeds jaren lang dat pand bewoonden en zooals ons ter oore is gekomen is hij van vele kanten gewaarschuwd, alvorens hij het pand in eigendom verkreeg, niet tot aankoop over te gaan, daar het pand eigendom van onzen vader was en hij dus jood-sch-bezit zou kopen, waarmee hij later zeker last zou krijgen.³

Ook in een ander verslag werd door de bewindvoerder van het vermogen van familie Vleeschhouwer geschreven dat: ‘Mij persoonlijk verklaarde Th. Groenendaal na de bevrijding, “dat de Duitschers toch hadden kunnen winnen en hij dan in het ongestoord bezit van het huis was gebleven.”’⁴

Abraham, Michel en Adriaan eisten dat ze hun vaders pand terug zouden krijgen. Het proces van rechtsherstel was echter zeer ingewikkeld. Zo ging de bewindvoerder van de zaak failliet en duurde het lang voordat er een nieuwe was aangesteld.⁵ Ook zorgden de moeilijke verhouding tussen de broers en financiële problemen voor grote vertragingen. Zo blijkt uit correspondentie tussen de bewindvoerders en de familie Vleeschhouwer dat ze het niet eens konden worden over het bedrag dat betaald moest worden voor de juridische ondersteuning.⁶ Volgens historicus Isaac Lipschits was dit één van de redenen waarom er door oorlogs-

Het winkelpand aan het Binnenvoor in 1970. Bron: Wikimedia Commons

slachtoffers vaak genoeg werd genomen met een minnelijke schikking, oftewel dat de partijen onderling besloten wat er met het onroerend goed zou gebeuren. Een jarenlange procesgang met juridische ondersteuning was gewoonweg te duur voor veel overlevenden en hun nabestaanden.⁷

Pas in 1952, zeven jaar na de bevrijding van Nederland, werd de zaak afgerond. Abraham, Michel en Adriaan kwamen met Groenendaal tot het besluit dat de broers afstand deden van hun recht om het pand van hun vader terug te eisen. Wel ontvingen ze een schadevergoeding voor het bezitsverlies van het vastgoed. In hoeverre de financiële en onderling moeilijke situatie de reden was dat ze niet kozen voor een rechterlijke procedure, is niet uit de beschikbare bronnen op te maken. De standvastigheid van de broers om het vastgoed terug te krijgen, maakt het aannemelijker dat het hun voorkeur was om het eigendomsrecht wél te herstellen. Het winkelpand aan het Binnenvaar was de familie echter voor altijd kwijt. In grote lijnen is het verhaal van de familie Vleeschhouwer representatief voor een situatie waarin veel Joodse oorlogsslachtoffers terecht kwamen. Het proces van rechtsherstel verliep bij vele Joodse families moeizaam, met veel vertragingen en lang niet altijd met de gewilde uitkomst. Dit benadrukt nogmaals het feit dat de zware oorlogstijd voor veel Joodse slachtoffers en nabestaanden niet in mei 1945 tot een einde was gekomen.

Ook vandaag de dag is dit verleden voor velen niet slechts 'verleden tijd'. Juist in de afgelopen maanden werd duidelijk dat we nog altijd met één been in de geschiedenis staan. Zo hebben tientallen gemeentes opdracht gegeven om hun rol in het proces van onteigening en rechtsherstel van Joods vastgoed in de naoorlogse periode te onderzoeken. Er kwamen verhalen naar boven over terugkerende Joodse oorlogsslachtoffers die een naheffing van erfpacht en straatbelasting moesten betalen over de periode waarin ze

waren ondergedoken of opgesloten. In verschillende gevallen hebben de resultaten van deze recente studies geleid tot een schadevergoeding voor de nabestaanden. Ook de reacties op het beladen onderzoek naar de onafhankelijkheidsoorlog in Nederlands-Indië onderstrepen dat de geschiedenis niet altijd een afgesloten zaak is.

Het is belangrijk dat deze historische gebeurtenissen nog steeds onder de aandacht worden gebracht. Zoals voormalig bondskanselier Angela Merkel in haar 5 mei-lezing in 2021 zei: 'Niets kan de leegte vullen die is achtergelaten door de mensen die zijn vermoord. Niets kan het verlies en de pijn van de overlevenden wegnemen. De gepleegde misdaden zullen niet verjaren.'⁸ Juist omdat de geschiedenis nooit volledig voor iedereen kan worden afgesloten, is het aan ons allen om dit verleden levend te houden.

Sanne van den Brink is een eerstejaars student van de onderzoeksmaster geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, met als specialisatie de geschiedenis van internationale betrekkingen en milieugeschiedenis. Ze is redacteur bij *Skript Historisch Tijdschrift*.

Noten

1. De vierde en oudste zoon van het echtpaar, Hijman, was werkzaam als marconist in dienst bij de Java-China-Japan-lijn. Hij overleefde de oorlog niet. Op 22 maart 1944 werd het schip waar hij op voer, de SS Tsjisalak, getorpedeerd en beschoten, met een dodelijke afloop voor het grootste deel van de opvarenden. Zie: Dick van Zomeren, *Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Weesp* (Weesp 1983) 53-54.
2. Noord-Hollands Archief, Haarlem, 83.2 Kadaster en hypotheekkantoren Noord-Holland (KADOR NoordHolland), 2.2.2.5., 2078-7077 Register Hypotheken no. 4, register van overschrijving van akten van eigendomsovergang van onroerend goed, 1838-1975, inventarisnummer 5390, akte 101, 102 en 103. De *Verkaufsbücher* was het administratieve systeem van de bezetters waarin de verkoop van veelal Joods onroerend goed werd bijgehouden. Deze is sinds kort online in te zien op de website van het Nationaal Archief Den Haag (www.nationaalarchief.nl).
3. Nationaal Archief, Den Haag, Nederlandse Beheersinstituut (NBI): Beheersdossiers, nummer toegang 2.09.16.16 [hierna afgekort als Archief NBI], inventarisnummer 191300, brief A.D Vleeschhouwer, M.D. Vleeschhouwer en Adr. D. Vleeschhouwer aan de Commissie voor Rechtsherstel p/a het Militair Gezag Hilversum, 18 juni 1945.
4. Archief NBI, inv. nr., 191300, rapport opgesteld door L.A. Houtman aan het Nederlandsche Beheersinstituut, 8 april 1947. Bij niet-vijandelijk vermogen wees het Nederlandse Beheersinstituut bewindvoerders aan om het vermogen van de afwezige en omgekomen Joodse huiseigenaren te beheren. In het geval van de familie Vleeschhouwer was dit eerst L.A. Houtman, een kassier en agent van de Nederlandsche Bank. Na zijn faillissement werd J.I.C. van den Hemel, een advocaat uit Hilversum, bewindvoerder over het vermogen.
5. Archief NBI, inv. nr., 191300, brief J.I.C. van den Hemel aan het Nederlandse Beheersinstituut, 9 juni 1952; Archief NBI, inv. nr., 191300, brief Nederlandse Beheersinstituut Amsterdam aan J.I.C. van den Hemel, 17 maart 1952; Archief NBI, inv. nr., 191300, bepaling Nederlands Beheersinstituut, 16 april 1952.
6. Archief NBI, inv. nr., 191300, brief H. Ten Oever aan het Nederlandse Beheersinstituut Amsterdam, 27 oktober 1951.
7. Isaac Lipschits, *De Kleine Sjoa. Joden in Naoorlogs Nederland* (Amsterdam 2001) 60.
8. Angela Merkel, '5 mei-lezing 2021. Uitgesproken op Bevrijdingsdag 2021', *Nationaal Comité 4 en 5 mei*. Geraadpleegd op <https://www.4en5mei.nl/archieven/inspiratie/angela-merkel-5-mei-lezing-2021>.

VERSCEIDENHEID AAN DE OUDEGRACHT

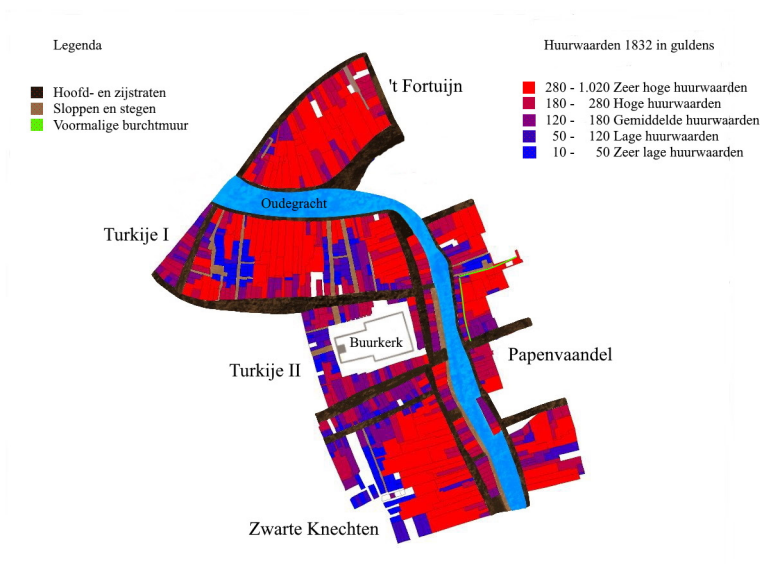
EEN BOUWHISTORISCH ONDERZOEK NAAR DE RESIDENTIËLE SEGREGATIE AAN DE OUDEGRACHT IN UTRECHT

Residentiële segregatie, de ruimtelijk scheiding van welstandsgroepen op de woningmarkt, vormt de laatste jaren een belangrijk onderwerp van historisch onderzoek. Daarbij wordt regelmatig gebruikgemaakt van het historisch-geografisch informatiesysteem HisGis.¹ Dit systeem levert bruikbare kwantitatieve gegevens, zoals de huurwaardes van percelen in heel Nederland. Studies naar steden als Alkmaar, Delft en Amsterdam in de vroegmoderne tijd tonen een scheiding op gevelwandniveau: mesosegregatie.² Gegoede burgers woonden aan de belangrijke grachten en hoofdstraten, middengroepen aan de onbelangrijke grachten of zijstraten en de minstbedeelden op slecht bereikbaren binnenterreinen.³ Dit historische onderzoek sluit aan bij het onderzoek naar Hollandse steden, door de residentiële segregatie van het middeleeuwse centrum van de stad Utrecht te analyseren.

Astrid de Bruin

In de binnenstad van Utrecht liggen langs de Oudegracht unieke middeleeuwse werven, waar zich direct langs het water niet enkel grote kavels met statige huizen, maar ook bescheiden percelen met kleine woningen bevinden. Wat opvalt bij het onderzoek naar residentiële segre-

gatie in andere, Hollandse steden, is dat de spreiding voornamelijk op basis van sociaaleconomische factoren werd verklaard. De bouwgeschiedenis van de percelen blijft bij deze studies vaak onderbelicht, terwijl aandacht voor de stadsmorfologie ons kan helpen de scheiding van het bewoningspatroon op gevelwandniveau beter te

Afbeelding I: Legenda en huurwaarden centrum Utrecht in 1832, door C. Lesger, K. de Vries en A. de Bruin.

verklaren.⁴ In dit artikel staan dan ook de samenhang tussen de stedenbouwkundige geschiedenis van de Utrechtse binnenstad met zijn werven aan de Oudegracht en het spreidingspatroon van de residentiële segregatie centraal.

Voor dit onderzoek is het spreidingspatroon van de residentiële segregatie van de verschillende Hollandse steden vergeleken met woonblokken langs de Oudegracht in het centrum van Utrecht. Eerder onderzoek werd aangevuld met data van percelen uit HisGis.⁵ De informatie over de percelen komt uit het kadaster van 1832, met gegevens gebaseerd op de Bronnenuitgave van de minuutplannen en de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels.⁶

Voor ieder kavel is de huurwaarde in guldens berekend, die over vijf kwintielen is verdeeld. Percelen kennen een zeer lage, een lage, een gemiddelde, een hoge of een zeer hoge huurwaarde. Mijn analyse beperkt zich tot een zestal woonblokken, genoemd naar de wijk waarin zij lagen, links en rechts van wat Utrechters 'de Bocht' in de Oudegracht noemen. Aan de hand van stadsplattegronden en literatuur is de ontwikkeling van het grondplan, de bebouwing en het historisch gebruik van de grond gedurende de periode 1122 tot en met 1832 bestudeerd.⁷ Vervolgens zijn deze bouwhistorische resultaten aan de huurwaarden van de kavels gekoppeld. De onderzoeksperiode is gekozen, omdat

"DE BOUWGESCHIEDENIS VAN DE PERCELEN BLIJFT BIJ DEZE STUDIES VAAK ONDERBE- LICHT, TERWIJL AANDACHT VOOR DE STADS- MORFOLOGIE ONS KAN HELPEN DE SCHEIDING VAN HET BEWONINGSPATROON OP GEVEL- WANDNIVEAU BETER TE VERKLAREN"

het stratenpatroon van de binnenstad van Utrecht grotendeels werd bepaald door de in 1122 gegraven Oudegracht en omdat het kadaster van 1832 een bruikbaar uitgangspunt vormt om te achterhalen hoe de residentiële segregatie er in de vroegmoderne tijd uitzag.

BOUWGESCHIEDENIS VAN 'DE BOCHT'

Het huidige stratenplan van de binnenstad van Utrecht kwam tussen 1122 en 1300 tot stand en zag er in 1832 nog grotendeels hetzelfde uit. In het onderzochte gebied werd alleen een doodlopende straat doorgetrokken. Deze continuïteit van het middeleeuwse straatbeeld werd sterk beïnvloed door drie belangrijke elementen.

Allereerst hadden de in de achtste eeuw gebouwde bisschoppelijke burcht en de drie omliggende immuniteiten langdurig effect op de residentiële segregatie.⁸ De burcht en immuniteiten lagen oorspronkelijk aan de zuidkant van de Rijn en na 1122 ten oosten van de Oudegracht. Pas na de Reformatie werden deze terreinen voor het grootste deel opnieuw ingericht. Een tweede element dat invloed had op de scheiding van welstandsgroepen op de woningmarkt was de nederzetting Stathe met haar handelaars en kooplieden, die zich links van de burcht ontwikkelde. De daar gevestigde haven, de Buurkerk en de zetel van de Raad der Schepenen, vormden in de Middeleeuwen het aantrekkelijke middel-

punt van handel, bestuur en godsdienst.⁹ Het derde element dat tot op de dag van vandaag het straatbeeld van Utrecht bepaalt en in 1832 de scheiding van het bewoningspatroon sterk beïnvloedde, is de in 1122 gegraven Oudegracht, die het centrum van Utrecht van het noorden naar het zuiden doorklieft. In het midden van de binnenstad maakt deze Oudegracht een kleine bocht van west naar oost, die de inwoners van Utrecht 'de Bocht' noemen. Dit is vermoedelijk het enige overgebleven deel van de oorspronkelijke loop van de Rijn. In de Middeleeuwen lag in de rechterhoek van 'de Bocht' de haven, met een grote hijskraan en de waag. Door het graven van de Oudegracht en het aanleggen van de unieke werven, konden schippers rechtstreeks van de Kromme Rijn naar de Vecht varen en daardoor kon Utrecht zich tot de belangrijkste handelsstad van de Noordelijke Nederlanden ontwikkelen.¹⁰ In de economische bloeitijd van de dertiende eeuw bouwde men de bijzondere werfkelders die ook nu samen met de werven en de Oudegracht het kloppend hart van de binnenstad van Utrecht vormen.

WOONBLOK TURKIJE I

De huurwaarden van de percelen in de eerste onderzochte wijk vertoonden grote overeenkomsten met uitkomsten van vergelijkbaar onderzoek in Delft, Alkmaar en Amsterdam.¹¹ Aan de Oudegracht en de hoofdstraat liggen percelen met zeer hoge huurwaarden, aan de zijstraten kavels met gemiddelde tot hoge huurwaarden en de stukjes grond in stegen en sloppen hebben een lage tot zeer lage huurwaarde.¹² De oorzaak voor zowel de hoge huurwaarden langs de Oudegracht als de lage huurwaarden langs de stegen en sloppen, komt voor een groot deel voort uit de mogelijkheden die de bestaande infrastructuur en omgeving vanaf de Middeleeuwen bood.¹³

In eerste instantie lag hier vanaf de Oudegracht een helling van ongeveer 80 meter, waar de schepen op het land getrokken werden. Van die hellingen zijn

**"DE GROTERE PANDEN
KENDEN VEEL APARTE
KAMERTJES, WAAR
DE MINSTBEDEELDEN
GEHUISVEST WAREN EN
DE STEEGJES STONDEN
BEKEND ALS HET MEEST
ARMOEDIGE GEBIED VAN
UTRECHT, WAAR 'LOS-
BANDIG GELEEFD' WERD"**

archeologische resten aangetroffen.¹⁴ Aan het eind van die helling stond oorspronkelijk een rij huizen van rijke handelaren. Toen in de twaalfde eeuw de oevers van de Oudegracht fors opgehoogd werden, was huizenbouw langs de gracht mogelijk en splitste men de percelen op. De clusters van percelen met lage huurwaarden ontstonden, omdat er verspreid tussen de kavels paden van de hoofdstraat naar de Oudegracht liepen. Daarlangs bouwden de rijke koopmannen huisjes voor hun personeel of ambachtslieden.¹⁵ Onderzoek toont aan dat hier handwerklieden woonden als kuipers, zadelmakers, 'kledermakers' en steenbakkers, die vaak een werkplaats achter het woonhuis hadden, maar ook winkeliers met een verkoopruimte aan de voorkant.¹⁶ Tot 1533 kwam de stedelijke Raad in het Schoonhuis bijeen, een complex gelegen over de hele breedte van deze wijk. In 1533 vertrok de Raad naar de overkant van de Oudegracht en werd het Schoonhuis een marktgebouw.¹⁷

Het bouwhistorisch onderzoek vormt een aanvullende verklaring voor de residentiële segregatie van woonblok Turkije I. Juist rond stegen en sloppen vond verdichting van de bebouwing plaats en niet aan de hoofdstraat en de Oudegracht. Door de aanwezigheid van een belangrijke bestuursorganisatie in het woonblok en een haven aan de overkant, vormde deze wijk een economisch en bestuurlijk centrum. Net als in de eerdergenoemde

Hollandse steden woonden de sociaaleconomische elite aan de Oudegracht en de hoofdstraten, de gegoede burgers aan de zijstraten en de arme arbeiders en ambachtslieden in de sloppen en stegen.

WOONBLOK ZWARTE KNECHTEN

Ook dit woonblok laat een duidelijke scheiding zien tussen de huurwaarden van de grote percelen aan de Oudegracht en de kleinere percelen aan de zijstraten en sloppen.¹⁸ De kavels met hoge tot zeer hoge huurwaarden bevinden zich zonder uitzondering aan de Oudegracht. De stukken grond met de lage huurwaarden lagen in dit woonblok, op één uitzondering na, achter deze grote kavels langs (voormalige) stegen die niet altijd op de stadsplattegronden zichtbaar zijn.¹⁹ Binnen dit onderzoek vinden we in dit woonblok het hoogste aantal percelen met lage huurwaarden. Voor het spreidingspatroon van de huurwaarden in dit gedeelte van de stad biedt de bouwgeschiedenis een onderbouwing.

Op een stadsplattegrond uit 1619 is een zeer dichte bebouwing op binnenterreinen achter de grote percelen zichtbaar.²⁰ Hieruit valt te concluderen dat er, hoewel niet altijd goed zichtbaar op de stadskarten, net als in het vorige woonblok steegjes moeten hebben gelegen, omdat anders het binnenterrein met de kleine zelfstandige kavels niet toegankelijk zou zijn geweest.

Afbeelding II: Percelen aan de Oudegracht circa 1200. Linksboven zijn de langgerechte percelen langs de Oudegracht zichtbaar, met aan beide uiteinden bebouwing. Daaronder ligt de Buurkerk. Bron: www.bouwgeschiedenisutrecht.nl.

We weten ook dat de zogenaamde Eloyensteeg in de zeventiende eeuw nog een zelfstandige steeg met toegang tot een achttal huizen of 'kameren' vormde. Die steeg werd opgenomen in het gebouw van het Sint Eloyen Gasthuis, maar in 1832 was daar nog steeds een cluster van percelen met lage huurwaarden zichtbaar. Het gasthuis was eigenaar van deze kleine kavels. Het smedengilde Sint Eloy bood de leden en hun weduwen hier een rustige oude dag aan in kleine huisjes.²¹

In dit woonblok bezat de Buurkerk een achttal percelen die de allerlaagste huurwaarden van mijn onderzoek kende. Deze woningen zullen vooral vanuit de armenzorg bestemd zijn geweest voor de allerarmsten onder de parochianen. De kleine huizen in dit gebied stonden bekend als krotwoningen met zeer onhygienische woonomstandigheden. De grote-

re panden kenden veel aparte kamertjes, waar de minstbedeelden gehuisvest waren en de steegjes stonden bekend als het meest armoedige gebied van Utrecht, waar 'losbandig geleefd' werd.²² De zorg voor de minderbedeelden die in de kleine woningen gehuisvest werden, heeft zichtbaar invloed behouden op de huurwaarden van de percelen in 1832.

De scheiding in de huurwaarden van dit woonblok kan mede verklaard worden aan de hand van de ontwikkeling van de middeleeuwse bebouwing aan de Oudegracht. Deze percelen lagen direct aan de overkant van het bisschoppelijk paleis en men bouwde er na 1125 al woningen, winkels en werkplaatsen met een specifieke handelsfunctie, zoals archeologen aan toonden met gevonden houten bebouwing uit de dertiende eeuw. Langs de 'markt voor lijnwaet', de huidige Lijnmarkt, ston-

den vanaf 1200 'de best gebouwde en voor de handel geschikte huizen'.²³ Waar de allerarmsten hun woonplek waarschijnlijk niet konden kiezen, woonden zij wel om de hoek bij de rijke handelaren die een woning op deze economische toplocatie prefereerden.

WOONBLOK 'T FORTUIJN

De huurwaarden van dit woonblok dat aan de noordkant van 'de Bocht' in de Oudegracht ligt, laten een opvallend eenduidig beeld zien, wat een ander scheidingspatroon geeft dan aangetroffen in Amsterdam, Delft en Alkmaar.²⁴ Er was grotendeels sprake van hoge tot zeer hoge huurwaarden met slechts één concentratie van percelen met lage tot zeer lage huurwaarden.²⁵ Uitgaande van de premisse dat de elite veelal langs belangrijke grachten

en hoofdstraten woonde, waren alle straten van dit woonblok prominent. De vraag is of de bouwgeschiedenis licht kan werpen op deze constante huurwaarden.

Het wekt geen verbazing dat de kavels met lage huurwaarden langs een tweetal doodlopende stegen lagen.²⁶ In dit woonblok treffen we echter nog een drietal stegen aan, maar opvallend genoeg hadden de percelen aan weerszijden een gemiddelde tot hoge huurwaarde.²⁷ Het is de bouwhistorie die een verklaring biedt. Vanaf de zestiende eeuw tot de negentiende eeuw stonden in dit woonblok de huizen Sint Barbara en het Sint Laurentius. Deze twee gasthuizen bevonden zich op twee aan elkaar grenzende percelen. Op de plattegronden zijn twee stegen zichtbaar die langs een zijde van de gasthuizen toegang bieden tot een grote binnentuin.²⁸ Langs deze stegen was geen sprake van

kleine percelen die bebouwd konden worden en dat biedt een verklaring voor het feit dat we er in 1832 geen lage huurwaarden aantroffen.

De geschiedenis van de bebouwing biedt nog een aanknopingspunt voor de verklaring van de hoge tot zeer hoge huurwaarden. In dit woonblok stond vanaf 1367 de stadswaag en bekend is dat er hier in 1461 een stadskraan aan het water van de Oudegracht stond. Dit was het centrum van de handel en, ondanks het lawaai, stonden er vanaf de dertiende eeuw

1832 en voor de langdurige invloed op de residentiële segregatie.

WOONBLOK TURKIJE II

In het woonblok Turkije II is het heersende idee over de residentiële segregatie nauwelijks vergelijkbaar met die van andere Hollandse steden. De huurwaarden van de kavels in dit woonblok bewegen zich tussen zeer laag en gemiddeld. Juist aan de Oudegracht treffen we maar één perceel aan met een zeer hoge huurwaar-

"DE KLEINE KAVELS MET LAGE HUURWAARDEN ONDERAAN DE BURCHTMUUR BLEVEN BESTAAN EN TOEN DE MUUR WERD AFGEBROKEN, BOUWDE MEN GROTE HUIZEN OP HET RUSTIGE BINNENTERREIN ROND DE DOM EN NIET AAN DE OUDEGRACHT"

grote stenen koopmanshuizen, met veel opslagruimte, waarvan één zelfs een stadskasteel genoemd werd: Huis Ruijtenberch. Aan de overzijde van de straat stond het stadhuis, gevormd uit een aantal grote herenhuizen en daarmee had dit deel van de Oudegracht een hoog aanzien.²⁹

Ook opvallend in dit woonblok is het feit dat, op één uitzondering na, steeds twee kavels die aan elkaar grensden en over de hele breedte van het blok lagen in bezit waren van dezelfde eigenaar.³⁰ Het bezit van kavels over de hele breedte door één eigenaar is mijns inziens, naast het feit dat hier koopmanshuizen met veel opslagruimte stonden, een aannemelijke verklaring voor het behoud van de hoge tot zeer hoge huurwaarden van deze percelen in

de. Het hele woonblok bestaat uit percelen met huurwaarden die variëren van zeer laag tot hoog, waarbij de kavels met de lage huurwaarden maar deels geclusterd zijn.³¹ Deze wijk veranderde in de onderzochte periode qua bebouwing het meest, wat ook op de stadsplattegronden waarneembaar was.³² De geringe afmeting van de hier gelegen percelen en de daardoor lagere huurwaarden, werd mijns inziens sterk beïnvloed door de bouwgeschiedenis van de Buurkerk.

De eerste parochiekerk van Utrecht werd, zoals vaker wordt aangetroffen bij riviernederzettingen, in de late elfde eeuw achter de huizen aan de Oudegracht gebouwd. Vanaf 1370 breidde het kerkgebouw zich uit, ten koste van de be-

Afbeelding III: Percelen aan de Vischmarkt circa 1320. Rechts aan het water van de Oudegracht zijn net de puntaken van de huisjes op de kleine percelen langs de Vischmarkt zichtbaar met rechts daarvan de grote percelen en grote gebouwen. Bron: www.bouwgeschiedenisutrecht.nl.

staande huizen. Toen in de zestiende eeuw een muurtje aan de noordzijde van de kerk werd afgebroken ontstond hier, aan de zuidkant van de hoofdstraat uit woonblok Turkije I, ineens ruimte voor percelen van een bescheiden formaat, waar kleine huizen op gebouwd werden.³³ Zo biedt de bouwgeschiedenis een verklaring voor het feit dat er aan één zijde van de hoofdstraat kavels met hoge huurwaarden en aan de andere zijde percelen met gemiddelde huurwaarden lagen.

In dit woonblok zien we nog een vorm van atypische residentiële segregatie op straatniveau. Ten zuiden van de Buurkerk lag een rij van twintig dubbele percelen, met bebouwing op de kop van de kavels en aan weerszijden een hoofdstraat.

De ene zijde van de percelen kende gemiddelde tot hoge huurwaarden en de andere zijde enkel zeer lage tot lage huurwaarden. Ook hier biedt de bouwgeschiedenis een verklaring. Aan de noordzijde lag een belangrijke hoofdstraat, die rechtstreeks naar de burcht van de bisschop liep. Er lagen grote, diepe kavels en de eigenaars splitsten blijkbaar later een kleiner deel van hun kavel af. Zo bleven er relatief grote kavels aan de ene zijde bestaan en ontstonden er kleinere percelen met lagere huurwaarden aan de andere zijde.³⁴

Om vanuit de omliggende wijken naar de kerk te kunnen lopen, werden speciaal stegen vrijgehouden en rond die stegen zien we in 1832 dan ook een concentratie van kleine kavels, met lage tot

"DE ONTWIKKELING VAN DE UNIEKE MIDDELEEUEWSE WERVEN EN WERFKELDERS BEÏNVLOEDDE VOOR EEN GROOT DEEL DE HUURWAARDEN IN 1832 VAN DE PERCELEN AAN DIT DEEL VAN DE OUDEGRACHT"

zeer lage huurwaarden.³⁵ De kleine percelen in dit blok waren vaak in bezit van de kerk, wat doet vermoeden dat hier arme parochianen woonden. Opvallend is dat uit een akte van 1469 blijkt dat toen kanunnik Soudenbalch een 'statig huis' liet bouwen, hij aan de overkant een doorgang liet maken die hem vrij zicht op de Buurkerk bood. Het uitzicht op de huisjes in die steeg met zeer lage huurwaarden nam hij blijkbaar voor lief.³⁶ Een ander invloedrijk persoon was de bekende zuster Bertken (1426/1427 – 1514), die het vergroten van de Buurkerk verdraagde. Zij liet zich in 1457 als kluizenares inmetzelen in het koor van de kerk. Hoewel er al snel behoefte was aan meer koren, kon door de kluis van zuster Bertken niet uitgebreid worden. Pas na haar dood in 1514 werd de vergroting van het koor gerealiseerd.³⁷ Het gebruik van de grond werd zo beïnvloed door heel persoonlijke en godsdienstige motieven. Ook dat verheldert de hoogte van de huurwaarden van de om de kerk liggende percelen in 1832. De sociaaleconomische minderbedeelden woonden hier het dichtst in de buurt van bestuurlijke en godsdienstige activiteiten, omdat er sprake was van armenzorg. Ook is duidelijk dat de elite niet aan dit deel van de Oudegracht wilde resideren.

WOONBLOK PAPENVAANDEL

Dit blok aan de rechterkant van de Oudegracht laat opnieuw een atypisch beeld zien van de residentiële segregatie. De enige concentratie zeer lage huurwaarden bevond zich rond de steegjes die al in de Middeleeuwen naar het kapittel van de Dom liepen. Bij de rij kavels die zich aan de 'Vischmarkt' direct aan de Oudegracht bevonden, werden echter percelen met zeer lage tot lage huurwaarden afgewisseld met terreinen met gemiddelde huurwaarden. Opvallend is dat de percelen met de zeer hoge huurwaarden juist achter huisjes aan de Oudegracht lagen en niet aan het water.³⁸ Ook voor deze wijk is het interessant om de bouwhistorie als basis te nemen om te verklaren waarom veel percelen met zeer hoge huurwaarden hier niet aan de belangrijke gracht lagen.

Dit gebied vormde het centrum van de geestelijke macht. Hier woonde de bisschop, logeerde de keizer en lagen een drietal immuniteiten. De stadsplattegronden laten zien dat hier de burcht van de bisschop, het paleis voor de keizer, de Domkerk en de Domtoren stonden en dat er tot ver in de zestiende eeuw de immuniteiten van de Dom, Salvator en de Paulusabdij lagen, die allemaal de huurwaarden van de percelen sterk beïnvloed hebben. Deze immuniteiten werden in de

loop van de zeventiende eeuw opgeheven. In 1832 lagen de percelen met een hoge huurwaarde grotendeels in de voormalige immuniteiten en de paar huizen met een lagere huurwaarde net buiten de muren van het Bisschopshof.

Ook hier biedt de bouwgeschiedenis van de stegen en de dicht achter elkaar staande dubbele rij woningen direct gelegen aan de Oudegracht een verklaring voor de huurwaarden van de percelen. Op de stadsplattegronden zijn op de 'Vischmarkt' twee rijen huizen weergegeven, die tegen elkaar aan lijken te staan.³⁹ Al voor 1200 werd hier een vismarkt gehouden onder aan de muur rond de burcht. Visverkopers bouwden er houten huisjes op de kleine percelen die er door de eeuwen heen bleven staan.⁴⁰ Binnen de burchtmuur lagen de immuniteiten van het Domkapittel en Oudmunster. In de dertiende eeuw werden delen van de Burchtgracht gedempt om de bouw van claustrale huizen voor het domkapittel en Oudmunster mogelijk te maken.⁴¹ Al in de veertiende eeuw kochten rijke, niet-geestelijke burgers deze claustrale huizen. Het was binnen immuniteiten immers verboden om handel te verrichten of een ambacht uit te oefenen en daardoor waren deze gebieden een oase van rust, waar het prettig wonen was.⁴² In

1832 bleek de grootte van de percelen gehandhaafd en daarmee ook de hoge huurwaarden van de kavels die binnen deze voormalige immuniteiten lagen.⁴³

De verdwenen burchtmuur vormt een belangrijke stadsmorfologische verklaring voor het verschil in huurwaarden tussen de percelen langs de 'Vischmarkt' in 1832 en de kavels met zeer hoge huurwaarden erachter. De kleine kavels met lage huurwaarden onderaan de burchtmuur bleven bestaan en toen de muur werd afgebroken, bouwde men grote huizen op het rustige binnenterrein rond de Dom en niet aan de Oudegracht. De visverkopers werkten en woonden op een economische toplocatie en de elite was tevreden met de rust van de voormalige immuniteiten en blijkbaar hielden ze dit graag in stand, zonder de behoefte hun perceel richting de Oudegracht uit te breiden.

WOONBLOK OUDEGRACHT

In aanvulling op het idee dat de elite aan belangrijke grachten en hoofdstraten verbleef, zal in deze laatste paragraaf betoogd worden dat langs dit deel van de Oudegracht een interessant residentieel patroon zichtbaar is. De verklaring van de atypische residentieële segregatie langs het water komt voor een groot deel uit de

bouwgeschiedenis voort. Het is wel van belang om te vermelden dat de percelen die in het kwintiel 'zeer hoge huurwaarden' vielen, de laagst mogelijke huurwaarde van dat kwartiel hadden. Echt zeer hoge huurwaarden kwamen er niet voor.⁴⁴ De ontwikkeling van de unieke middeleeuwse werven en werfkelders beïnvloedde voor een groot deel de huurwaarden in 1832 van de percelen aan dit deel van de Oudegracht.

Deze bijzondere bebouwing in de Lage Landen kwam verder alleen op zeer kleine schaal in Leeuwarden voor. In de veertiende en de vijftiende eeuw bouwden de inwoners van Utrecht de meeste werfkelders aan de Oudegracht. Omdat de hellingen waar de boten op het land werden getrokken steeds steiler werden en de huizen in de veertiende eeuw opgeschoven richting het water, werd uiteindelijk een loodrechte wand opgetrokken. De percelen aan de Oudegracht waren, samen met de ervoor gelegen kade of werf, particulier eigendom. De straat die voor de huizen langsliep was echter in het bezit van de stad. Door historici en archeologen wordt over het algemeen aangenomen dat een slimme koopman een tunneltje onder de straat doorgroef naar de diepliggende Oudegracht, zodat hij zijn koopwaar direct in de kelder kon opslaan. Vervolgens werden de bestaande tunneltjes verbreed en zo ontstonden de unieke werven met hun werfkelders, die extra ruimte voor bebouwing boden. De werfkelders werden soms als woning ingericht, maar dat raakte al snel in onbruik. Voor het overgrote deel werd de werfkelder bedrijfsmatig gebruikt, namelijk als opslag of werkruimte.⁴⁵

Langs de Oudegracht woerden de Utrechtse bewoners met de daar be-

schikbare bouwgrond en als gevolg daarvan was er sprake van lokaal zeer intensief ruimtegebruik, dat langdurige gevolgen heeft gehad voor de huurwaarden van de percelen met een werf. Zo ontstond door de eerdergenoemde uitbreiding van de Buurkerk een zeer specifieke vorm van bebouwing op de werf. De vergroting van de kerk zorgde ervoor dat de houten aanbouw aan de voorkant van de aangrenzende huizen moest verdwijnen en dit werd gecompenseerd door een uitbouw aan de achterkant boven de werf. Er ontstond een diep huis, waarbij de voorkant aan de straat en de achterkant aan het water van de Oudegracht stond.⁴⁶

In de veertiende eeuw eiste het gemeentebestuur van Utrecht dat er een strook van de werf vrijgehouden werd voor de markten, maar ambachtslieden bouwden er steeds vaker werkplaatsen, hoewel het officieel enkel brouwers, zeepzieders en textielververs was toegestaan hun werf te bebouwen. De werkplaatsen werden vaak voor de eigen woning en bovenop de bestaande werfkelder en werven geplaatst. De woningen op de percelen werden hier in de loop van de eeuwen vooral uitgebreid in de richting van het water van de gracht.⁴⁷ Dat verklaart waarom er sprake was van gemiddelde tot hoge huurwaarden van deze kavels langs de Oudegracht in 1832. Een perceel op deze locatie kon niet vergroot worden, wel intensiever bebouwd.

De percelen aan de overzijde van de Oudegracht langs de Donkere Gaard hebben een geheel andere bouwhistorie, die een verklaring biedt voor de gemiddelde huurwaarden van het merendeel van de percelen aan het begin van de negentiende eeuw. De grond, grenzend aan de

bisschoppelijke boomgaard, werd in 1238 in één keer door bisschop Otto III van Holland geschonken aan het kapittel van Oudmunster. Het kapittel bouwde hier zelfstandige woningen aan de waterzijde. In eerste instantie hadden de percelen nog een smalle werf, maar ook hier werd aan de zijde van het water uitgebouwd.⁴⁸ Deze percelen grensden met één zijde aan de Oudegracht en aan de andere zijde aan de straat langs de Donkere Gaard, waardoor de oppervlakte vanaf de dertiende eeuw al beperkt was en daarmee tot in 1832 invloed bleef houden op de huurwaarden van de kavels.

CONCLUSIE

Het bovenstaande leidt tot de slotsom dat de residentiële segregatie langs 'de Bocht' aan de Oudegracht in Utrecht in 1832 op mesoniveau geen eenduidig patroon van residentiële segregatie kende en sommige woonblokken een uniek spreidingspatroon kenden. De stedenbouwkundige ontwikkeling van Utrecht sinds de Middeleeuwen helpt dit atypische patroon van de gemiddelde huurwaarden van de percelen in de subwijken te verhelderen.

Niet alleen de elite woonde langs de Oudegracht, maar ook vishandelaren en ambachtslieden vonden er een plek. Tegen de achterkant van de statige huizen die gebouwd waren op de percelen van de voormalige immuniteiten, leunden de kleine huizen van de 'Vischmarkt' aan de Oudegracht. Langs hoofdstraten resideerden niet alleen rijke burgers, maar ook armen die in gasthuizen verbleven. Kanunnik Soudenbalch bouwde dan wel in een 'statig huis' met vrij zicht op de Buurkerk, maar links en rechts van deze doorkijk, be-

vonden zich kleine percelen, waar de minderbedeelden zich ophielden.

Uit mijn onderzoek is af te leiden dat de middeleeuwse bouwhistorie van het centrum Utrecht van invloed was op de grootte van percelen en daarmee op de huurwaarden en de sociaaleconomische klasse die er leefde. Voor mensen met een lager inkomen werd de woonlocatie door anderen bepaald, zoals vandaag de dag ook het geval is bij sociale woningbouw. Ook nu kunnen sociaaleconomisch minderbedeelden hun woonwensen alleen realiseren binnen een door anderen vastgestelde woonlocatie. De meer gegoede burgers zijn in staat hun woonwensen omtrent locatie aan te passen en die zelf te kiezen of te verwezenlijken. Zonder analyse van de bouwhistorie zou dit spreidingspatroon niet volledig te verklaren zijn.

Astrid de Bruin is een masterstudent stads- en architectuurgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, met als specialisatie de middeleeuwse binnenstad van Utrecht. Haar scriptie werd begeleid door dr. C.M. Lesger.

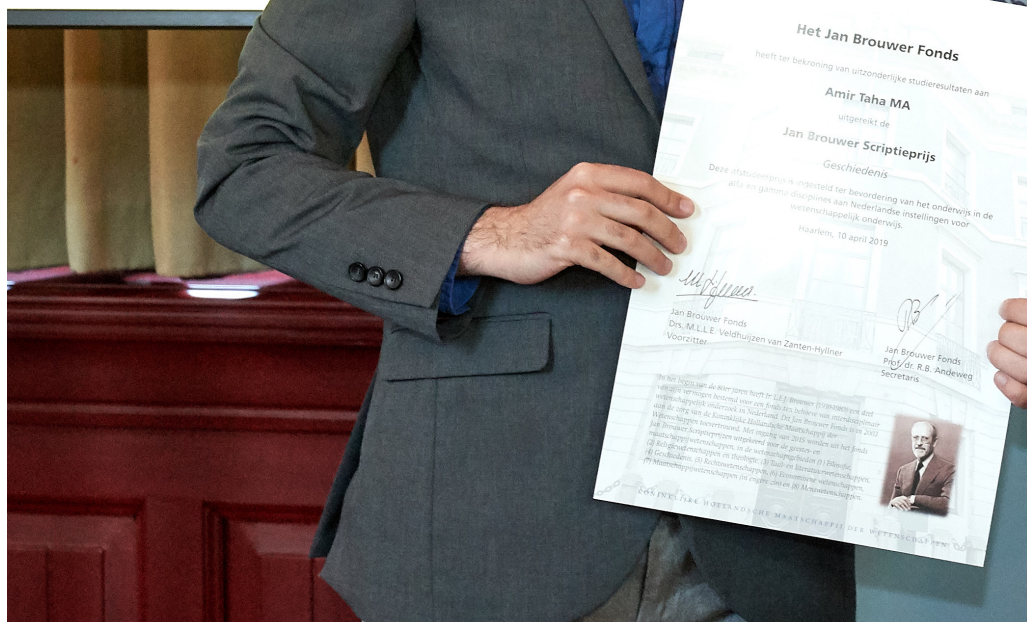
Noten

1. HisGis is een project van de Fryske Akademy, onder leiding van Hans Mol en Johan Feikens, die mij van de data over de stad Utrecht hebben voorzien. Deze data zijn door Clé Lesger verwerkt tot een kaart met huurwaarden van gebouwen en percelen en een Excel-sheet. Ik ben hen zeer erkentelijk voor hun bijdrage. <https://www.hisgis.nl/hisgis/gewesten/utrecht/atlas-utrecht-1/het-kadaster/gewesten/utrecht/utrecht> (Geraadpleegd juni 2021).
2. C. Lesger en M. van Leeuwen, 'Residential Segregation from the Sixteenth to the Nineteenth Century: Evidence from the Netherlands', *Journal of Interdisciplinary History* 42 (2011) 333-369; C. Lesger, M. van Leeuwen en B. Visser, 'Residentiele segregatie in vroeg-moderne steden. Amsterdam in de eerste helft van de negentiende eeuw', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 10 2 (2013) 102-132; W. van den Berg, M. van Leeuwen en C. Lesger, 'Residentiele segregatie in Hollandse steden. Theorie, methodologie en empirische bevindingen voor Alkmaar en Amsterdam, 16e-19e eeuw', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 24 4 (1998) 403-436.
3. Lesger, Van Leeuwen en Visser, 'Residentiele segregatie in vroeg-moderne steden. Amsterdam in de eerste helft van de negentiende eeuw', 104, 115, 117, 119, 333-369; Van den Berg, Van Leeuwen en Lesger, 'Residentiele segregatie in Hollandse steden', 435.
4. Mij is alleen het onderzoek van A.H. van Drunen, 's-Hertogenbosch, van straat tot stroom (Proefschrift Bouwkunde Technische Universiteit Delft, Delft 2001) bekend, waarbij geen gebruik is gemaakt van HisGis.
5. C. Denig heeft in 1995 in zijn boek, *Utrecht, van ancien régime tot nieuwe tijd. De bewoning van de Utrechtse binnenstad en haar ruimtelijke structuur, 1793 - 1891* (Utrecht 1995) de residentiele segregatie onderzocht, maar op macroniveau. Hij verklaarde deze wel af en toe op basis van de bouwhistorie.
6. Minuutplannen zijn kadastrale basiskaarten en een Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel (OAT) bevat de eigendomsgegevens per kadastraal perceel zoals de eigenaar, gebruik en oppervlakte. Deze gegevens werden geregistreerd in de volgorde van de secties en de perceelnummers op de minuutplannen.
7. M. Conzen, Alnwick, Northumberland: A study in town-plan analysis. *Institute of British geographers* 27 (1960) Preface, iii, ix, xi, 1, 3 en 122.
8. Een immuniteit was een gebied waar slechts kerkelijk recht gold.
9. A. Ross, Het eerste stadhuis van Utrecht, een belangrijke verbouwing in 1546, *Jaarboek Oud Utrecht* (1989), 37-57, aldaar 37; R. de Bruin, ed., 'Een paradijs vol weelde'. *Geschiedenis van de stad Utrecht* (Utrecht 2000) 193; ; J. Struick, *Utrecht door de eeuwen heen* (Utrecht en Antwerpen 1984)134.
10. De Bruin, ed., 'Een paradijs vol weelde', 11-53, 89; Struick, *Utrecht door de eeuwen heen*, 13-32.
11. Lesger en Van Leeuwen, 'Residential Segregation from the Sixteenth to the Nineteenth Century', 333; Lesger, Van Leeuwen en Visser, 'Residentiele segregatie in vroeg-moderne steden. Amsterdam in de eerste helft van de negentiende eeuw', 104, 115, 117, 119, 333-369; Van den Berg, Van Leeuwen en Lesger, 'Residentiele segregatie in Hollandse steden', 435.
12. Lesger, Van Leeuwen en Visser, 'Residentiele segregatie in vroeg-moderne steden', 104.
13. J. van Deventer, Plattegrond van de stad Utrecht (1565-1570) Utrechts archief, 214260; N. van der Monde, Plattegrond van het terrein tussen het Janskerkhof/de Domkerk en de stadsbuitengracht (noordwestzijde) te Utrecht (gebaseerd op de situatie van 1572) Utrechts archief, 214010; Plattegrond van de stad Utrecht uit: G. Braun en F. Hogenberg, *Civitates orbis terrarum* (1572) Utrechts archief, 214006; W. Silvius, Plattegrond van de stad Utrecht (1582), Utrechts archief, 2214014; J. van den Aevele, Plattegrond van de stad Utrecht (1618). Utrechts archief, 216010.
- Plattegrond van de stad Utrecht (1642) uit: J. Blaeu, Tooneel der Steden van de Vereenighde Nederlanden met hare beschrijvingen (1649) Utrechts archief, 214022; J. van Vianen, Plattegrond van de stad Utrecht (1695) Utrechts archief, 216018; L. Praalder, e.a., Plattegrond van de stad Utrecht (1776) Utrechts archief, 216705.W.A.M. Kalkman, Kadastrale kaart (minuutplan) van de gemeente Utrecht, Sectie C (1821) Utrechts archief, 818095.
14. M. Dolfijn, E. Kylstra en J. Penders, *Utrecht. De huizen binnen de singels. Beschrijving* (Den Haag, 2011) 9, 39, 48-54; T. van Ginkel, e.a., *Utrecht aan de werf* (Utrecht 1987) 19-22.
15. De Bruin, ed., 'Een paradijs vol weelde' 71; Dolfijn, Kylstra en Penders, *Utrecht*, XXIII en 21.
16. HisGis.
17. Dolfijn, Kylstra en Penders, *Utrecht*, 20; L. Noordegraaf, *Atlas van de Nederlandse marksteden* (Utrecht en Antwerpen 1985) 35 en 38; A. Ross, Het eerste stadhuis van Utrecht, een belangrijke verbouwing in 1546, *Jaarboek Oud Utrecht* (1989), 37-57, aldaar 37; De Bruin, ed., 'Een paradijs vol weelde', 193; J. Struick, *Utrecht door de eeuwen heen*, 134.
18. HisGis.
19. Zie voetnoot 13.
20. Ibidem.
21. Website Sint Eloyen Gasthuis, http://sinteloy.nl/?page_id=65 (Geraadpleegd mei 2021).
22. Struick, *Utrecht door de eeuwen heen*, 347 en 348.
23. De Bruin, ed., 'Een paradijs vol weelde', 71, 90, 91, 97 en 364.
24. HisGis.
25. Lesger en Van Leeuwen, 'Residential Segregation from the Sixteenth to the Nineteenth Century', 333; Lesger, Van Leeuwen en Visser, 'Residentiele segregatie in vroeg-moderne steden. Amsterdam in de eerste helft van de negentiende eeuw', 104, 115, 117, 119, 333-369; Van den Berg, Van Leeuwen en Lesger, 'Residentiele segregatie in Hollandse steden', 435
26. Zie voetnoot 13.
27. HisGis.
28. N. van der Monde, Utrecht en derzelver fraaije omstreken. Beknopt overzicht dier stad en provincie, in hare bijzonderheden uit 1842, 33; B. Poortman, Stegenrapport oude stad Utrecht. Inventarisatie van de oudste en de kleinste wegen (2019) stegen 68 - 72.
29. De Bruin, ed., 'Een paradijs vol weelde', 142; Van der Monde, *Utrecht en derzelver fraaije omstreken*, 39.
30. HisGis.
31. Ibidem.
32. Zie voetnoot 13.
33. Dolfijn, Kylstra en Penders, *Utrecht*, 9, 145 en 148.
34. Gemeente Utrecht, *Sporen in de stad*, (Goudriaan 2008)
- 40; Dolfijn, Kylstra en Penders, *Utrecht*, 14, 34, 430; Brugman, Buiters en Van Vliet, *Markten in Utrecht*, 25, 33-34
35. Poortman, *Stegenrapport*, stegen 97 en 98; Struick, *Utrecht door de eeuwen heen*, 347 en 348.
36. Poortman, *Stegenrapport*, steeg 100.
37. L. Bogaers, *Aards, betrokken en zelfbewust. De verwevenheid van cultuur en religie in katholiek Utrecht, 1300-1600* (Utrecht 2008) 131.
38. HisGis.
39. Zie voetnoot 13.
40. De Bruin, ed., 'Een paradijs vol weelde', 89; J. Terlingen, *De geschiedenis van Vismarkt 13 in Utrecht*, 13.
41. Een kanunnikenhuis of claustraal huis is een (stads) woning die in de Middeleeuwen bewoond werd door een kanunnik, die in tegenstelling tot een monnik wel het terrein mocht verlaten en eigen bezittingen mochten hebben' uit De Bruin, ed., 'Een paradijs vol weelde'
42. C. Wilmer, De veranderingen in het Utrechts stadsbeeld van ca. 1570 tot ca. 1620, *Jaarboek Oud-Utrecht* (1978) 89-105, aldaar 93-95 en 104-105.
43. HisGis.
44. HisGis.

45. Van Ginkel, e.a., *Utrecht aan de werf*, 16-22; De Bruin, ed., *'Een paradijs vol weelde'*, 105; Dolfin, Kylstra en Penders, *Utrecht*, 15; Gemeente Utrecht, *Werken aan de werf*, publicatiebrochure (Goudriaan 2008); Website Bouwgeschiedenis van Utrecht, <http://www.bouwgeschiedenisutrecht.nl/project/werven/> (Geraadpleegd mei 2021).
46. Dolfin, Kylstra en Penders, *Utrecht*, 23, 60-65, 82 en 83; Van Ginkel, e.a., *Utrecht aan de werf*, 75.
47. Van Ginkel, e.a., *Utrecht aan de werf*, 72-75.
48. Dolfin, Kylstra en Penders, *Utrecht*, 23, 60-65, 67; Van Ginkel, e.a., *Utrecht aan de werf* (Utrecht 1987), 25-27, 35-36, 47, 50-53, 73, 75 en 77.

icht

hafiyyah.
aq revolted
in in 1991.

Bron: Hilde de Wolf

INTERVIEW MET PROMOVENDUS AMIR TAHA

DE OPSTAND VAN 1991 IN IRAK

Kort na de Eerste Golfoorlog (1990-1991) begonnen de Koerdische bevolking in het noorden en rebellen in het zuiden een gewelddadige opstand tegen de regering van Saddam Hoessein, die binnen ongeveer anderhalve maand werd neergeslagen. Promovendus Amir Taha doet onderzoek naar deze opstand in Irak aan de hand van interviews met mensen die de opstand zelf hebben meegemaakt en documenten uit de recent geopende (2010) archieven van de Baath-partij. Op deze manier combineert hij *bottom-up* en *top-down* perspectieven in zijn onderzoek.

Eva Markx

U vertelde dat u op dit moment bezig bent met veldwerk in Irak. Hoe is het om daar nu te zijn?

“Het is eigenlijk heel leuk, wel spannend ook. Ik ben nu vooral bezig met interviews afnemen. Mensen hier hebben natuurlijk hun eigen drukke levens, met familie, werk en dergelijke. Daarom moeten ze maar tijd voor je vrij willen maken en dat is soms niet wanneer het jou uitkomt. Zo komt het dat ik ook vaak in de avond moet werken, dan zijn mensen namelijk vaak beschikbaar. Het is een hele interessante ervaring. Door mensen te treffen in hun dagelijkse bezigheden leer je al enorm veel. Op die manier

leer je de diepere aspecten van Irak kennen. Soms deelt een taxichauffeur bijvoorbeeld een anekdote waar ik iets aan heb. Er zijn echter ook mensen die interviews weigeren. Zij zeggen dat ze het verleden te pijnlijk vinden, dat ze het al hebben afgesloten of slechte dingen hebben gedaan. Vooral mensen die bij de Baath-partij zaten willen niet met me praten. Iemand die ik daarvan probeerde te benaderen, begon bijna te bibberen bij het idee. Hij zei dat hij die hele periode dronken was geweest en zich er niks meer van herinnerde. Toen liep hij angstig van me weg. Wat ik merk is dat het verleden hier heel erg leeft. De tijd van Hoessein komt de hele tijd naar

**“HIJ ZEI DAT HIJ
DIE HELE PERIODE
DRONKEN WAS
GEWEEST EN ZICH
ER NIKS MEER
VAN HERINNERDE.
TOEN LIEP HIJ
ANGSTIG VAN ME
WEG”**

boven. Dat komt vooral omdat dat stukje geschiedenis nog niet helemaal is verwerkt en geïnstitutionaliseerd. Na 2003 was er de gewelddadige Amerikaanse bezetting en daardoor is er nooit de gelegenheid geweest deze geschiedenis een plek te geven. Dat begint pas de afgelopen twee à drie jaar op gang te komen. De opstand van 1991 was een soort kantelpunt in de Iraakse geschiedenis en dat is nooit echt onderzocht. Dat heeft volgens mij twee redenen. Ten eerste wilden de westerse media de hele opstand in de doofpot stoppen. Zij schaamden zich namelijk, omdat het Westen Hoessein altijd als de slechterik had afgeschilderd, maar hem tijdens de opstand uiteindelijk toch steunde, omdat men bang was voor een nieuw regime met onbekende leiders. Ten tweede was het in Irak zelf bijna verboden om over de opstand te spreken. Ik wil in mijn onderzoek het perspectief van de overheid, te vinden in de recent vrijgekomen Baath-archieven, en dat van de bevolking combineren om voor het eerst een holistische blik op deze opstand te kunnen krijgen.”

Waarom zijn de archieven van de Baath-partij pas recentelijk openbaar gemaakt?

“In 2003 heeft Amerika deze archieven meegenomen, gestolen zou je wel kunnen zeggen. Afgelopen jaar hebben ze die gedeeltelijk teruggegeven, maar nog niet toegankelijk gemaakt in Irak (ze waren vanaf 2010 wel al in Amerika in te zien). Een punt dat ik zou willen aankaarten is dat de afwezigheid van archieven in Irak veel problemen veroorzaakt. Na 2003 kwam er een systeem dat wanneer een familielid overleed, je compensatie kon vragen aan de overheid. Maar aangezien de archieven er niet waren, werd het heel moeilijk dit te bewijzen. Daarom worden mensen die veel over dit soort onderwerpen praten snel gezien als leugenaars die uit zijn op geld. Dat voorkomt dat er consensus ontstaat over wat er in het verleden is gebeurd

en dat zorgt weer voor sociale problemen. Ook zijn veel misdadigers niet vervolgd door het ontbreken van de archieven.”

Waarom hebben de VS die archieven destijds meegenomen?

“Ten eerste wilden ze de archieven meenemen om te onderzoeken of Saddam Hoessein nucleaire wapens had. Verder hadden de VS het idee dat Irak tijdens hun bezetting schoongeveegd moest worden. Ze wilden toen een nieuwe Iraakse maatschappij opbouwen, waarin het individualisme en de vrije markt centraal zouden staan. Bronnen van collectieve ideeën zoals het islamitische geloof en het communisme moesten weg. Als Irakezen minder toegang tot het verleden zouden hebben, zouden ze ook minder impulsen krijgen om dit soort ideeën te reproduceren. Maar zo’n archief is natuurlijk ook gewoon het recente verleden van een land. Je moet je

maar voorstellen dat als je iets van de afgelopen honderd jaar in Nederland wilt weten, je helemaal naar Amerika moet gaan: dat zou echt bizar zijn.”

U stelt dat deze opstand een kantelpunt is geweest in de Iraakse geschiedenis. Waarom ziet u dat zo?”

In mijn ogen is dat moment niet alleen een kantelpunt geweest voor Irak, maar voor de hele wereld. Dit was ook de tijd dat de Sovjet-Unie uiteen viel en de Koude Oorlog op zijn einde liep. Volgens mij laat dit zien dat Irak heel erg verbonden was met de Koude Oorlog. Het onderhield bijvoorbeeld warme banden met de DDR, Roemenië en de Sovjet-Unie zelf. Daarom had Irak het idee dat de Sovjet-Unie het land in 1989, tijdens de Eerste Golfoorlog, te hulp zou schieten in de strijd tegen de Amerikanen, maar dat gebeurde natuurlijk niet. Het verliezen van die oor-

**“NA 2003 WAS ER DE GEWELDDADIGE
AMERIKAANSE BEZETTING EN DAAR-
DOOR IS ER NOOIT DE GELEGENHEID
GEWEEST DEZE GESCHIEDENIS EEN PLEK
TE GEVEN”**

log was weer een belangrijke reden voor het uitbreken van de opstand in 1991. Los van de rest van de wereld was 1991 ook een zeker kantelpunt in Irak zelf. Dit was het moment dat de armoede groter werd dan ooit. In de jaren tachtig was er oorlog geweest met Iran. Dat was ook vreselijk geweest, maar er waren niet de monsterlijke overlevingsomstandigheden die na 1991 bijna normaal werden en grotendeels waren veroorzaakt door de Amerikaanse economische sancties. Verder kwamen er toen nieuwe netwerken van smokkelaars en organisaties als de maffia op. Die hadden daarvoor nauwelijks bestaan in Irak. Daarnaast werd het vervolgen van mensen willekeuriger. Iemand die ik interviewde zei dat de opstand het regime helemaal gek maakte en verwarde. In de jaren tachtig kon je bepaalde maatregelen treffen om te voorkomen dat je in het vizier van de geheime dienst zou komen. Na 1991 was dat niet meer zo en kon je op ieder moment, zonder enige logica, worden aangeklaagd. Overleven werd een hoofdbezigheid. Veel mensen stopten met school en gingen een praktisch beroep uitoefenen om maar het hoofd boven water te kunnen houden. Veel van deze aspecten uit de jaren negentig werken tot op de dag van vandaag door.”

Sommige historici, zoals UvA-docent Daniël Knecht, zijn van mening dat er geen onderzoek kan worden gedaan naar de afgelopen decennia, omdat het te recent is. Wat vindt u hiervan, aangezien u zelf een relatief recent onderwerp onderzoekt?

“Ik denk niet dat er een objectief moment is wanneer je kan zeggen dat iets geschiedenis wordt. Voor historici is het volgens mij belangrijk niet enkel oude episodes te bestuderen, maar ook zaken die nog niet gedocumenteerd en verwerkt zijn als geschiedenis te onderzoeken. Ik snap dat er een bepaalde distantie moet bestaan tussen de historicus en de geschiedenis om een zekere bias te voorkomen, maar daarvoor heb je de wetenschappelijke methode. Als die goed wordt toegepast, zou er geen probleem moeten zijn. Er valt wel wat voor te zeggen dat je duidelijker kantelpunten en gevolgen van bepaalde gebeurtenissen kunt zien als er meer tijd voorbij is, maar dat betekent niet dat mensen niet alvast kunnen kijken. Dan kan de generatie historici na jou van jouw werk profiteren en vervolgens misschien met een bredere blik kijken.”

ONTNOMEN MOEDERSCHAP: INTERLANDELIJKE ADOPTIE IN ZUID-KOREA TUSSEN 1953-1979

ZUID-KOREAANSE MOEDERS AAN HET WOORD

Met ruim 200.000 internationale adopties sinds 1953 staat Zuid-Korea al jarenlang aan de top als 'kinderexporteur'. Hoe kunnen deze hoge adoptiecijfers verklaard worden? Dit artikel bestudeert het belang van de sociale achtergronden van de moeders in het adoptieproces en hoe deze vrouwen omgingen met de bijbehorende emoties. Een kind sta je immers niet zomaar af.

Bastiaan Flikweert

The first thing that I want to tell you is that I am sorry and that I love you. I would like to see you. I wanted to raise you by my own hand in my own bosom. I am sorry!
Finally, I want you to be happy with your parents who will raise you better than I could. I hope and pray for you with folded hands.¹

Dit zijn de opgetekende woorden van een Zuid-Koreaanse moeder kort nadat ze haar kind had afgestaan. De tekst maakt onderdeel uit van een collectie anonieme brieven die zijn geschreven tussen 1960 en 1998 door vrouwen die verbleven in een opvangcentrum voor alleenstaan-

de moeders. Het citaat weerspiegelt de liefde, het verdriet en het gemis van een moeder, emoties die in elk van deze brieven weerklinken. Natuurlijk kan dit citaat op zichzelf niet representatief zijn voor alle Koreaanse afstandsmoeders. Met de rond 200.000 adoptiegevallen is het immers onmogelijk om een eenduidig beeld te schetsen.²

Bestaand onderzoek heeft deze moeders tot dusver voornamelijk gereduceerd tot ofwel ongeschikte moederfiguren of passieve slachtoffers. Maar deze Zuid-Koreaanse vrouwen waren niet simpelweg slachtoffers.³ De Commissie Onderzoek Interlandelijke Adoptie (COIA) heeft in haar rapport in 2021 aangetoond dat adoptie uit Korea gepaard ging met

Kinderen worden verzorgd in een vliegtuig voordat ze vertrekken naar hun nieuwe ouders in het buitenland. Bron: Nationaal Archief van Korea.

"MOEDERSCHAP IS GEEN BIOLOGISCH GEGEVEN, MAAR EEN SOCIAALECONOMISCH EN MOREEL CONSTRUCT"

corruptie, fraude en dwang. Dit leidt enkel tot meer vragen over de positie van de moeders.⁴ Derhalve zal mijn onderzoek zich vanuit een bottom-up perspectief ten aanzien van 'echt Koreaanschap' en moederschap richten op de afstands-moeder als een actieve factor binnen de adoptiedriehoek. Moederschap is geen biologisch gegeven, maar een sociaaleconomisch en moreel construct dat wordt gecreëerd door zowel de staat, de samenleving, als de cultuur waarbinnen deze moeders moesten kiezen voor het afstaan van hun kind ter adoptie. Vanuit dit institutionele discours ontstaat de vraag die in dit artikel centraal staat: Hoe hebben Zuid-Koreaanse moeders de discussies rond Koreaanschap en moederschap meegenomen in hun besluitvorming om hun kinderen af te staan voor interlandelijke

adoptie in de periode van de opkomende economie tussen 1966 en 1979?

EEN KRITISCHE BLIK OP ZEVENTIG JAAR ADOPTIE

Postkoloniale benaderingen van internationale adoptie hebben geleid tot kritiek op het bekende verhaal van de 'redding' van kansarme wezen uit derdewereldlanden. *Salvation* was het belangrijkste narratief waarmee adoptiebureaus en christelijke organisaties het adoptieproces tussen Korea en de Verenigde Staten en andere West-Europese landen legitimeerden: red de arme wezen uit door oorlog verscheurde landen door ze een beter leven te garanderen via adoptie. Het beeld van Koreaanse weeskinderen stond centraal in verhalen over de oorlog tegen het

communisme, om zo de wreedheid van de vijand te benadrukken. Missionarissen en maatschappelijk werkers, gedreven door humanitaire beweegredenen, begonnen de adoptie van oorlogsvrouwen naar de VS te ondersteunen door een brug te slaan tussen Amerikaanse families en het Koreaanse volk.⁵ Aan de hand van dit 'Salvation' narratief en een christelijke ideologische onderbouwing creëren internationale adoptiebureaus en evangelische bewegingen nog steeds de vraag naar 'adopteerbare' kinderen. De moeders werden bedreigd, omgekocht en gedwongen om hun kinderen af te staan en zo werden deze kinderen tot 'wees' gemaakt.⁶

Zuid-Koreaanse media hebben twee tegengestelde discoursen geformuleerd over de oorsprong van het adoptieprobleem: het *Yugi tamnon* ('achtergelaten kinderen' discours) en het *Much'aegim kukkaron* ('onverantwoordelijke staat' discours).⁷ Het discours van 'achtergelaten kinderen' ontstond rond de jaren zeventig en was specifiek gericht op alleenstaande moeders. Ze werden afgeschilderd als immorele jonge vrouwen die hun kinderen niet konden opvoeden en hen daarom af moesten staan. Het 'onverantwoordelijke staat' discours ontstond rond het organiseren van de Olympische Spelen in 1988. Het reflecteerde een sentiment van 'nationale schande' dat resoneerde bij het Koreaanse volk naar aanleiding van internationale berichtgeving over het grote aantal internationale adopties. Tevens beschuldigde dit narratief de Zuid-Koreaanse staat van de afwezigheid van institutionele en wettelijke bescherming voor alleenstaande moeders. Door te wijzen op de winst die werd gemaakt door de adoptiebureaus, werd de staat beschuldigd van het in stand houden van een bedrijfsmodel dat werd aangedreven door de export van kinderen.⁸ Zo werd het beeld van de moeders door de tijd heen gevormd door de staat, adoptiebureaus en de media. Het waren echter niet alleen jonge alleenstaande vrouwen, maar

juist vrouwen uit verschillende sociale lagen die kozen voor adoptie.⁹

Ander onderzoek richt zich op de vraag of de moeders daadwerkelijk *agency* hadden. Deze leiden tot twee botsende perspectieven. Er wordt aan de ene kant gewezen op de institutionele beperkingen en een gebrek aan keuze voor de moeder. Hierbij ligt de nadruk op het discours van een zogenaamd 'normaal' gezin waarbij bepaalde vrouwen werden uitgesloten van deelname. Door stigmatisering en discriminatie restte het de moeders geen andere keuze dan hun kind af te staan ter adoptie. Hierbij speelde de staat een fundamentele rol in het creëren en propageren van een normatieve opvatting door middel van wetgeving rond gezinsregistratie. De voortzetting van deze verspreiding wordt toegeschreven aan de adoptiebureaus, die het adoptieproces systematiseerden en zo een lobbymacht werden. Moeders werden beperkt in hun keuzevrijheid tijdens het adoptieproces door zowel institutionele als sociaal-culturele factoren.¹⁰

Er zijn echter ook onderzoekers die de keuzevrijheid van de moeders belichten. Een feministische benadering benadrukt de grenzen van het institutionele patriarchale moederschap en toont zo hoe de moeders in dat kader zelf besloten hun kind af te staan ter adoptie. Deze keuze werd niettemin beperkt door sociale stigma's en institutionele beperkingen die hen brandmerkten als jonge alleenstaande moeders, ongeschikt om een kind op te voeden. Toch hebben ze uiteindelijk zelf de bewuste keuze gemaakt om hun kind af te staan.¹¹

In mijn analyse bouw ik voort op deze onderzoeken door te kijken naar verschuivingen in het institutionele discours rondom moederschap voor en na 1966. Het overheidsbeleid met betrekking tot gezinsplanning en het veranderende discours rond moederschap zijn beïnvloed door de motivaties van verschillende vrouwen en de omstandigheden waarin

zij verkeerden. Een analyse van 36 brieven uit de periode 1960-1998, geschreven door de moeders kort na het weggeven van hun kinderen, toont aan dat hun beleving van de adoptie sterk varieert. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de historische omgeving voor alle vrouwen wel gelijk was, maar hun individuele positie ten opzichte van deze discoursen niet. Dertien brieven geven blijk van stigmatisering van alleenstaand moederschap die de keuze van de moeder heeft beïnvloed. Tien brieven vermelden de mogelijkheid van abortus, terwijl slechts vijf brieven de familie vermelden als van invloed op de beslissing om het kind af te staan. Omdat al deze moeders hun kinderen afstonden, werden ze allemaal beïnvloed door het dominante morele discours over goed moederschap; termen als ‘ongeschikt’ en ‘onbekwaam’ worden vaak naast termen als ‘een compleet gezin’ en ‘betere ouders’ geplaatst. Er zijn enkele fragmenten gekozen om de verschillende benaderingen, omstandigheden en discursieve elementen weer te geven. Zo ontstaat er een veelomvattend beeld van hoe de verschillende vrouwen zijn omgegaan met hun keuze om hun kind op te geven voor adoptie.

VRAAG EN AANBOD

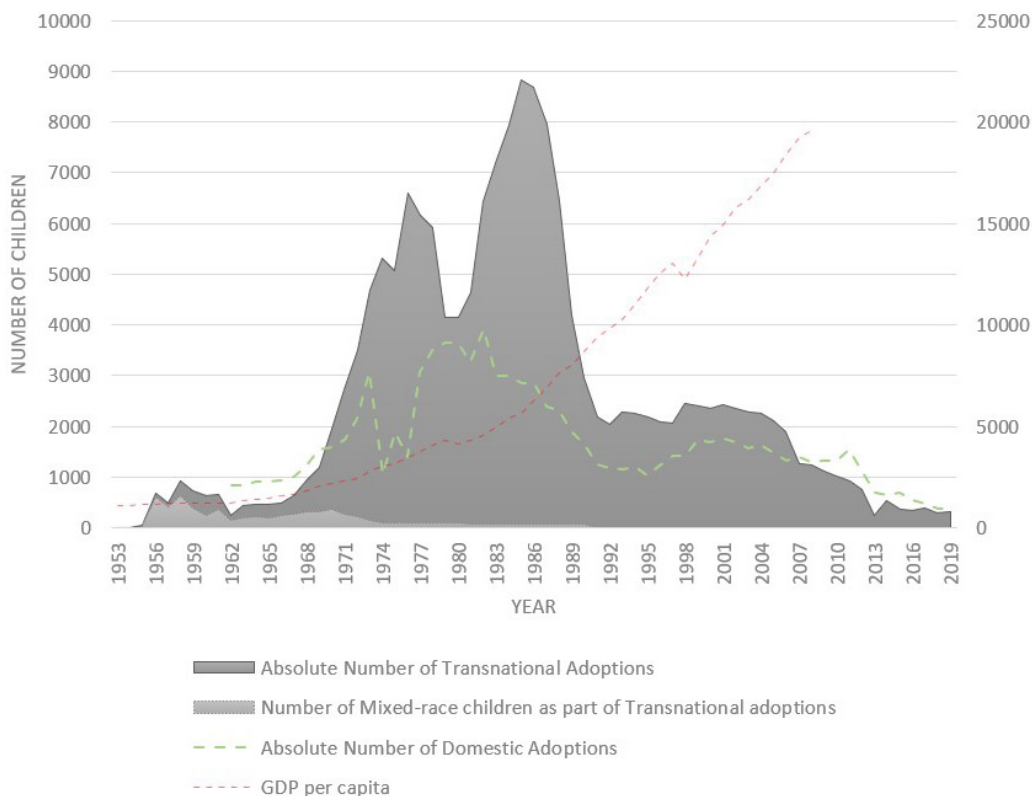
Nadat de Koreaanse Oorlog in 1953 eindigde in een wapenstilstand, boog de Zuid-Koreaanse regering zich over de kwestie van *mixed-race* kinderen: kinderen van Koreaanse vrouwen en buitenlandse soldaten. Gelijktijdig met buitenlandse adopties werd in 1954 per presidentieel decreet de Child Placement Service (CPS, *Adongyanghohoe*) opgericht. Als oplossing voor bovengenoemd probleem werden kinderen door de CPS naar hun zogenaamde ‘vaderland’ gestuurd.¹² De meerderheid was geenszins wees; moeders werden via overheidsadvertenties actief aangemoedigd om hun kind af te staan.¹³ Deze inspanningen pasten binnen de staatsideologie van president-dictator Syngman Rhee:

Ilmin-juūi (*onepeople-ism*), die het Koreaanse volk omschreef als homogeen, met één gedeelde bloedlijn. Dit discours van Koreaanschap werd ontwikkeld om de Zuid-Koreaanse staat ideologisch te ondersteunen.¹⁴ Het aantal adopteerbare kinderen van gemengde afkomst was echter beperkt. Zoals in grafiek 1 te zien is, piekte dit aantal adoptiekinderen rond het midden van de jaren vijftig.¹⁵ Het was aan het einde van de jaren vijftig dat het aantal kinderen van niet-gemengde afkomst toenam, om vervolgens snel weer af te nemen.

De juridische grondslagen voor adoptie werden vastgelegd in de speciale wet voor de adoptie van weeskinderen (*Koaibyangt'ŭngnyeöb*), die voor het eerst werd voorgesteld in de late jaren vijftig. De wet liep in eerste instantie vast in het parlement, maar werd na de militaire staatsgreep van president-dictator Park Chung-hee aangenomen in 1961. Het legaliseerde indirect de reeds gevestigde adoptiebureaus en formuleerde grofweg een procedure voor interlandelijke adoptie. Wezen werden vanaf nu gedefinieerd als ofwel

- 1) een persoon onder de 18 jaar wiens wettelijke voogd onbekend is; of
- 2) een persoon onder de 18 jaar met wettelijke toestemming van hun wettelijke voogd.¹⁶

Deze dubbele definitie van ‘wees’ opende de deur voor adoptiebureaus om kinderen naar het buitenland te sturen van wie de ouders wel in leven waren maar hun voogdij hadden opgegeven. Gedurende het begin van de jaren zestig was de verhouding tussen het aantal kinderen van gemengde en niet-gemengde afkomst ongeveer 50%, terwijl het totale aantal adopties daalde. Vanaf 1966 werden er meer ‘volbloed’ kinderen in het buitenland geadopteerd.¹⁷ Tegelijkertijd nam het totale aantal internationaal geadopteerde

Grafiek 1: Aantal interlandelijke geadopteerde kinderen uit Zuid-Korea tussen 1953 en 2019 en de groei van het Bruto Binnenlands Product per inwoner in US Dollar.

kinderen vanaf dat jaar toe. Dit zou betekenen dat naarmate het aantal beschikbare kinderen van gemengde afkomst daalde, adoptiebureaus het aantal kinderen van niet-gemengde afkomst verhoogden.¹⁸

Het was pas in 1970 dat het aantal buitenlandse geadopteerde kinderen het aantal kinderen dat in eigen land werd geadopteerd voorbijstreefde (zie grafiek 1). Hieruit blijkt dat de inspanningen van de overheid om binnenlandse adoptie te bevorderen slechts gedeeltelijk effectief waren. De daling die zichtbaar is in grafiek 1 aan het eind van de jaren zeventig was echter wel het resultaat van het bevorderen van binnenlandse adop-

ties en het vaststellen van een quotum op het aantal adopties.¹⁹ Omdat Noord-Korea steeds meer kritiek had op het onvermogen van Zuid-Korea om voor de eigen kinderen te zorgen, implementeerde Park eind jaren zeventig een nieuw beleid om het aantal internationale adopties te verminderen. Zuid-Korea had zijn nationale macht vergroot en het vermogen ontwikkeld om het probleem van wezen in eigen land op te lossen.²⁰ Zodoende moesten adoptiebureaus lokale afdelingen door heel Korea oprichten. Waar eerst vooral kinderen uit kinderopvangfaciliteiten internationaal werden geadopteerd, waren er nu lokale kantoren voor binnenlandse

adoptiebegeleiding die werden omge-
verd tot consultatiebureaus voor interna-
tionale adoptie.²¹

Deze veranderde dynamiek leidde tot bezorgdheid over de beweegredenen van de adoptiebureaus. Al in 1966 waren er signalen dat de uitbreiding van weeshuizen, de toename van verlaten kinderen en interlandelijke adopties met elkaar verband hielden. Deze convergerende ontwikkelingen werden bijvoorbeeld 'een soort voortdurend uitbreidende hoorn des overvloeds' genoemd.²² Een krantenkop uit 1974 met de titel 'The Associated Press meldt dat overzees geadopteerde Koreaanse kinderen geen wezen zijn, maar meestal verlaten kinderen' deelde dezelfde zorg.²³ Moeders werden door de adoptiebureaus actief overtuigd om hun kind af te staan, zoals blijkt uit dit nieuwsbericht:

When they have a baby, they feel the baby is the only thing that belongs to them and have a possessive desire to never let it go. We persuade that only those who love babies can give up. Explain-

ing that another misfortune can be prevented by sending a baby to another happy family, most mothers sign a parental waiver.²⁴

Het werd dan ook steeds duidelijker dat de moeders die voor adoptie kozen verschillende achtergronden hadden. Het fenomeen beperkte zich niet tot ongehuwde moeders, maar omvatte ook moeders die getrouwd of gescheiden waren of van wie de partner was overleden.²⁵

Onderstaand citaat komt uit een consultatie van de dertigjarige Kim Yöngcha uit 1978. Haar man stierf twee jaar eerder en sindsdien voedde ze haar vierjarige zoon alleen op. Maar hoe ouder hij wordt, hoe meer hij naar zijn vader vraagt. Kim raakt ervan overtuigd dat

the child needed an environment in which he could actually grow up with the love and attention of two parents like a normal family. This made the biological mother lose confidence in raising the child on her own and she began thinking of adoption (...) She

"MOEDERS WERDEN VIA OVERHEIDSADVERTENTIES ACTIEF AANGEMOEDIGD OM HUN KINDEREN AF TE STAAN"

herself has no guarantee that she will never remarry again, and the biological mother, who had only devoted her affection to her son, became conflicted (...) ²⁶

Dit fragment laat zien dat het beeld van het 'normatieve' gezin een belangrijke factor was in het besluitvormingsproces van moeders. Kim is voornamelijk in conflict met haar moederliefde en de sociale verwachtingen die voortvloeien uit het 'normatieve' gezin discours. Ook is zij zich ervan bewust dat hertrouwen moeilijk is voor een alleenstaande moeder. Uiteindelijk besluit Kim dat adoptie de beste oplossing is en onthult ze het volgende:

It's not hard to raise the child to satisfy my own desires, but my son needs a good father and it was heartbreaking that I was not able to fulfil his mental and material needs, every time he felt that he needed a good father but that his mom did not have the ability to replace his father. ²⁷

Kim is ervan overtuigd dat ze niet in staat is om de afwezigheid van de vader op te vullen en zet haar eigen verlangen opzij voor de veronderstelde verbetering van het kind. Dit weerspiegelt de reikwijdte van interlandelijke adoptie in de Zuid-Koreaanse geschiedenis: het bleek een oplossing voor iedereen die van een kind af moest, wat de motivatie erachter ook was.

De explosieve groei van adopties in het begin van de jaren tachtig laat uiteindelijk zien dat de uitbreiding van de adoptiebureaus een averechts effect had. Terwijl het aantal locaties werd uitgebreid, bleef ook het aantal kinderen in de kinderopvang toenemen; met het gebrek aan binnenlandse adopties waren interlandelijke adopties nodig om het economische model van de kinderopvangfaciliteiten te ondersteunen. De adoptiebureaus vroegen eind jaren ze-

ventig om hervatting van interlandelijke adoptie en de regering ging daarmee akkoord.²⁸ Na de moord op Park in 1979 en de daaropvolgende nieuwe militaire dictatuur, werd de interlandelijke adoptie-industrie compleet geliberaliseerd.

WIE EN WAT DEFINIEERT MOEDERSCHAP?

De omwenteling van de samenleving door de Koreaanse Oorlog leidde tot ambivalente definities van de moederfiguur. Moederschap omvatte noties van arbeidsparticipatie om het gezin te onderhouden. Echter waren er vanwege de sociale en economische ontberingen van deze tijd veel verlaten kinderen, abortussen en kindermoorden.²⁹ De hoge arbeidsparticipatie van vrouwen en de stijgende werkloosheid onder mannen werd ook gezien als een bedreiging voor de positie van de man. In de jaren vijftig publiceerde het invloedrijke vrouwenblad *Yeowon* een artikel met de titel 'Put the woman in her home', waarin werd betoogd dat moeders naar hun families moesten terugkeren zodat de mannen voor hen konden zorgen.³⁰ Dit huisvrouwdiscours zag de moeder als de hoofdverantwoordelijke voor het gezin naar westerse idealen van het kerngezin. Deze paradoxale realiteit leidde tot de hervorming van het bestaande discours omtrent moederschap: de *Hyŏnmoyang-ch'ŏ*.³¹ De 'goede moeder' werd gedefinieerd in termen van zorgzaamheid, toewijding en opoffering. De identiteit van moeders als huisvrouw werd versterkt terwijl de westerse beelden van onafhankelijke vrouwen werden verzwakt.³² Ook werd er verwezen naar bekende vrouwen uit het verleden om zo het een traditionele dimensie te geven.³³

Daarnaast werden vrouwen nog steeds gezien als uithuwbare dochters of als *myŏnŭri* (schoondochters) die als enige doel de voortzetting van de mannelijke bloedlijn hadden. Aangezien het kind enkel door de vader kon worden geregistreerd, kende de huwelijkswet alleen het gezag toe aan de vader, tenzij hij er-

mee instemde het gezag aan de gescheiden moeder te verlenen. Dit patriarchale rechtssysteem maakte het voor vrouwen met een kind moeilijk om te hertrouwen; als de moeder wilde hertrouwen, werd verwacht dat ze haar kind in de steek zou laten.³⁴ Het beeld van de werkende alleenstaande moeder werd negatief afgeschilderd. Dit kwam omdat het een bedreiging vormde voor het reeds bestaande beeld van moeders: producenten van de erfgenamen van de bloedlijn.³⁵

Hoewel dit beschreven ideaal van moederschap niet zichtbaar wordt in de onderstaande brief, blijkt wel uit het citaat dat de moeder zich het morele discours omtrend 'goed Zuid-Koreaans moederschap' eigen heeft gemaakt. Zo meent ze dat ze haar kind niet gelukkig kan maken.

Your father lacked independence (...) I could not depend on him for the rest of my life, and so we had to go our separate ways (...) I decided not to blame or hate him because he is the one who gave life to you and I loved you. I just take this as my fate (...) I got pregnant before I was married to your father. I was afraid of how my parents would react. I was very scared (...) I decided to go to a hospital to have an abortion, but (...) I finally decided to keep you (...) I thought about raising you by myself. But it would be hard, especially in Korea where the Confucian ideas are deeply rooted in society. So I decided to send you to meet good parents who could make you happy.³⁶

Opvallend is de manier waarop de moeder in deze brief voortdurend verwijst naar haar innerlijke keuzes omtrent het adoptieproces. In plaats van wrok te tonen, beschrijft ze haar beweegredenen in de hoop op begrip van haar kind. De ma-

**"DE 'GOEDE
MOEDER' WERD
GEDEFINIEERD
IN TERMEN VAN
ZORGZAAMHEID,
TOEWIJDING EN
OPOFFERING"**

nier waarop zij erkent dat het opvoeden van een kind als alleenstaande moeder in Zuid-Korea moeilijk is en het morele discours aanduidt als 'Confucianistische ideeën', laat zien hoe effectief de constructie van de *Hyŏnmoyangch'ŏ* was.

ONTNOMEN MOEDERSCHAP

Rond het midden van de jaren zestig begon het inkomen van de bevolking exponentieel te groeien. De hervormingen van militaire-dictator Park legden de basis voor economische ontwikkeling van het land. Nu Zuid-Korea een opkomende economie werd, moesten Park en zijn regime zich wapenen met een nieuwe ideologie om zichzelf te rechtvaardigen. Om de negatieve publieke opinie van het democratische regime te overwinnen, werd het doel van '*Chogukkūndaehwa*' of Nationale Modernisering vastgesteld. Door economische onafhankelijkheid en een sterk leger moest Zuid-Korea een 'modern' land worden. Het *Ilmin-ju'ui* van Rhee werd gekoppeld aan de Nationale Modernisering om te bewijzen dat Zuid-Korea de ware vertegenwoordiging van het Koreaanse volk was.³⁷ Dit vereiste dat alle *kungmin*, hier vertaald als burgers, zouden zwoegen voor de toekomstige welvaart van de Koreaanse natie; vrouwen waren geen uitzondering op deze nieuwe definitie van Koreaanschap.³⁸ De samenleving veranderde snel en de verstedelijking nam toe naarmate de vraag naar arbeid steeg. Dit leidde in de jaren zestig en zeventig tot de ontbinding van uitgebreide familiehuishoudens. In plaats daarvan kwam het kerngezin, voorgeschoteld via staatspropaganda als de ideale 'moderne' gezinsvorm.³⁹ Onderdeel hiervan was het uitgebreide gezinsplanningsbeleid van de Park-regering, dat direct verband hield met de vestiging van modern moederschap in Zuid-Korea.

Het gezinsplanningsbeleid werd door het nieuwe regime gezien als een belangrijke pijler van de kapitalistische ontwikkeling van Zuid-Korea. Het was

een direct product van de nadruk op het belang van wetenschap; westerse geleerden hadden gesproken over een mogelijke neomalthusiaanse catastrofe in Oost-Azië als de bevolkingsgroei niet zou worden afgeremd.⁴⁰ Voor het bereiken van kapitalistische modernisering was het dus belangrijk om de bevolkingsgroei in te perken.⁴¹ Onderdeel van het beleid was niet alleen de hervorming van het uitgebreide gezin naar het kerngezin, maar ook de verwetenschappelijking van moederschap en gezin. Binnen het gezinsplanningsbeleid werden moderne geneeskunde en technologische ontwikkelingen ingezet om het reproductieve recht van Zuid-Koreaanse vrouwen te beperken.⁴² Medische spiraaltjes, abortussen en sterilisatie waren de drie belangrijkste reproductie-maatregelen die door de overheid werden gepromoot.⁴³

Hierdoor kon de overheid de nadruk leggen op de individuele verantwoordelijkheid om verantwoord voort te planten: de privatisering van het voortplantingsrecht, mogelijk gemaakt door moderne middelen.⁴⁴ Bovendien benadrukte de staat het belang van economische zelfredzaamheid van het *hele* gezin, ongeacht het kerngezin dat werd uitgedragen als ideale gezinsvorm.⁴⁵ Hier wordt de paradoxale relatie tussen gezin en moederschap zichtbaar: terwijl de moeder werd onderworpen aan reproductie-maatregelen, was het gezin verantwoordelijk voor gepland ouderschap. Het was dus niet de individuele keuze van de vrouw, het was de vrouw als onderdeel van een gezin. Al deze maatregelen werden uitgevoerd om de economische efficiëntie van het gezin als eenheid te vergroten. Hoewel abortus in die tijd illegaal was, blijkt uit enquêtes uit de periode 1958 - 1960 dat ongeveer 35% van de vrouwen in de vruchtbare leeftijd in de grote steden minstens één keer een abortus had ondergaan; de meeste van deze vrouwen waren getrouwd en behoorden tot de midden- en hogere klasse.⁴⁶ Het

directe gevolg van deze blinde nadruk op economische modernisering was het ontbreken van investeringen in een sociaal vangnet, een kwestie die directe invloed had op het aantal kinderen dat beschikbaar werd voor adoptie. Moeders werden individueel verantwoordelijk gehouden om een keuze te maken: wat te doen met een maatschappelijk ongewenst kind om gezien te worden als volwaardig lid van de Koreaanse samenleving?

EIGEN KEUZE?

Hieronder volgen nog twee fragmenten ter illustratie van de diversiteit onder de moeders. Terwijl beide moeders hun liefde voor hun baby's uiten, zit er duidelijk verschil in de motivatie en de acceptatie van de adoptie.

In het eerste citaat vraagt de vrouw aan haar zoon om haar te herinneren als zijn moeder. Dit hangt samen met het feit dat de geadopteerde kinderen werden afgesneden van hun biologische moeder omdat de keuze om contact te houden bij de adoptieouders lag.⁴⁷ De moeder gaat door met het indirect vragen om vergeving door om begrip te vragen zonder in details te treden. Hierbij wordt haar keuzevrijheid zelf ontkend door de uitdrukkingen: 'ik moest' en 'stond me niet toe'. Uit de vermelding van de vader blijkt dat hij bij het hele proces betrokken was. Het was dus niet de vader die de mogelijkheid tot een gezin ontkende.

Your birth father also knows your name because your name was chosen and given by both of us. My dear son, please remember that I will always love you very much. I also want you to remember that you are my son and are very important to me. (...) But my dear son, I had to choose adoption because of the circumstances, which did not allow me to raise you at the time. I hope

you will understand your mother (...). I hope God will guide your life and draw you to a close walk with Him.⁴⁸

Ze eindigt de brief met de hoop dat haar zoon zal opgroeien met God als een gids voor het leven; de moeder is namelijk geplaatst in een christelijk opvangcentrum voor alleenstaande moeders. Dit past in het bredere discours van christelijke zorgcentra voor alleenstaande moeders, waar zij worden ontmoedigd om abortussen te ondergaan. De moeders blijven daar vanwege het negatieve sentiment rondom alleenstaand moederschap tot de bevaling, vandaar 'de omstandigheden' waar de moeder waarschijnlijk aan refereert.⁴⁹ Dus hier is God zowel de verlosser van het kind als de moeder. Religie speelt een grote rol bij het besluitvormingsproces van de moeder. De manier waarop ze de vader benoemt, de omstandigheden waaraan ze zich moet conformeren, en religie als een overal doordringende waarde, laten zien dat ze rekening houdt met de behoeften, waarden en gedachten van anderen.

Terwijl andere brieven doen vermoeden dat de moeders het idee hebben geïnternaliseerd dat ze inderdaad ongeschikt zijn voor het moederschap, toont deze brief simpel een verlangen van de moeder naar haar kind. De moeder verwijt het afstaan van haar kind aan anderen en wijst de situatie af:

Why did I have to give birth to you and then have you place you with others? **I hated myself.** And I hated the person who showed you to me only that one time. Just like that, we were separated.
My sweetheart! Good-bye.
My darling baby! **I wanted to keep you, but your grandmother didn't agree with me (...)**

I was not easy to say good-bye. However, **as your grandma said, this was the best way for you and me to be happy (...)**

Can I see you when you become an adult? **How dare I see you again, sinner that I am! (...)**
As my mother used to say, this is the way for you (...)
Please be happy honey!⁵⁰

De moeder is het in deze brief duidelijk niet eens met de keuze om het kind af te staan. Ze noemt zichzelf een zondaar waarmee ze indirect laat zien dat ze niet echt gelooft dat het de beste beslissing was om haar kind weg te sturen. Dit onthult een nieuwe benadering van de dominante morele waarden.

CONCLUSIE

De Olympische Spelen van Seoul van 1988 waren een viering van het 'Wonder van de Han-rivier', waarmee Zuid-Korea zichzelf en de wereld liet zien hoe het zich had getransformeerd van een door oorlog verscheurd land tot een grote economische macht. Maar de aandacht voor Zuid-Korea door de buitenlandse pers was niet enkel positief. Rapporten van buitenlandse journalisten gingen in op het hoge aantal kinderen dat transnationaal werd geadopteerd, terwijl het land er financieel wel in slaagde dure Olympische Spelen te organiseren. De marketing rond de Olympische Spelen, die de nadruk legde op de prestaties van de opkomende economie van Zuid-Korea, was rechtstreeks in tegenspraak met het verhaal van 'Salvation'. De negatieve pers rond de paradox van de rijkdom van Zuid-Korea en het ontbreken van een binnenlands welzijnssysteem spoorde de Zuid-Koreaanse regering aan om interlandelijke adoptie tegen 1996 te beëindigen. Toch worden tot de dag van vandaag nog kinderen uit Zuid-Korea interlandelijk geadopteerd.

De scherpe daling in het aantal adopties die werd ingezet nadat de Koreaanse regering maatregelen nam in zowel het midden van de jaren zeventig als het einde van de jaren tachtig, toont het belang aan van de institutionele ruimte waarin de moeders hun keuze maakten. Adoptiebureaus beïnvloedden actief de beleidsvorming van de overheid, wat doorwerkte op de keuzes van de moeders. De totale expansie van de adoptie-industrie is het resultaat van de institutionele expansie van de adoptiebureaus in combinatie met de institutionele expansie van het staatsdiscours over moederschap.

Uit de analyse van de brieven van de afstandsmoeders blijkt dat er een breed scala aan onderhandelingsstrategieën is gebruikt om tot de beslissing te komen. Door de moeders werden verschillende argumenten aangevoerd om afstand te doen van hun kind, wat zowel de diversiteit van de achtergronden van de moeders als de verschillen in denken over religie, schuldgevoel en adoptie weerspiegelt. De moederfiguur worstelt met gevoelens van liefde voor haar kind; de sociale

verwachtingen en het stigma dat haar specifieke situatie omringt. Dit alles bevestigt op zijn beurt weer de opvatting dat adoptie een keuze was, een bewuste keuze, los van de negatieve of positieve connotaties die gepaard gingen met adoptie.

Steeds meer geadopteerde kinderen, inmiddels volwassen, gaan op zoek naar hun ouders. De confrontatie met het pijnlijke verleden zorgt voor wrijving in de Koreaanse samenleving. Hierbij staan het recht van het kind op informatie en het recht van de ouder op privacy lijnrecht tegenover elkaar. De adoptiebureaus houden daarnaast informatie voor adoptiekinderen achter, naast het feit dat interlandelijke adoptie vandaag de dag nog steeds plaatsvindt. Het belang om de beweegredenen van de moeders te begrijpen wordt daardoor alleen maar groter.

Bastiaan Flikweert heeft in 2021 zijn BA History behaald en is in de laatste fase van de BA Koreastudies. Daarnaast is hij studentassistent Koreaanse geschiedenis en doet hij onderzoek naar de geschiedenis van Koreaanse adoptie in Nederland.

Noten:

1. Sara Dorow, *I wish for you a beautiful life: letters from the Korean birth mothers of Ae Ran Won to their children* (St. Paul 1999) 87.
2. De Zuid-Koreaanse overheid houdt het op 169.292 kinderen per 2020.
3. Phil-sik Shin, *Han'gung haeoeibyanggwa ch'insaengmo mosöng, 1966-1992* 한국 해외입양과 친생모 모성, 1966-1992 [Overseas adoption of South Korean babies and the motherhood of the birth mothers, 1966-1992] (Seoul 2020) 3.
4. Rapport commissie onderzoek interlandelijke adoptie Commissie onderzoek interlandelijke adoptie (Den Haag 2021) 121.
5. Arissa H. Oh, *To save the children of Korea: the cold war origins of international adoption* (Stanford 2015) 45-46, 76-77.
6. Rapport commissie onderzoek interlandelijke adoptie, 121.
7. Shin, *Han'gung haeoeibyanggwa ch'insaengmo mosöng*, 3.
8. Ki-hye Chön Hong e.a., *Aidül p'anün Nara: Han'guk Üi Kukche Ibyang Sil'tae e Kwanhan Pogosö* [The nation selling it's Children: a report about the state of Korea's transnational adoption] (P'aju-si 2019) 7.
9. Shin, *Han'gung haeoeibyanggwa ch'insaengmo mosöng*, 37.
10. Chön Hong e.a., *Aidül p'anün Nara*, 8-9, 81-89, 110-111.
11. Shin, *Han'gung haeoeibyanggwa ch'insaengmo mosöng*, 44-45, 515-516.
12. Tobias Hübner, *Haeoe ibyang kwa Han'guk minjokchuüi: Han'guk taejung munhwa e nat'anhan haeoe ibyang kwa ibyang Han'guk üi mosöp* 해외 입양과 한국 민족주의: 한국 대중문화에 나타난 해외 입양과 입양 한국인의 모습 [Comforting an orphaned nation : representations of international adoption and adopted Koreans in Korean popular culture], (Seoul 2008) 60.
13. Beom-ji Hwang, *Holt'ü adong pokchihoe 5onyönsa* 홀트 아동 복지회 50년사 : 1955-2005 [50 year history of Holt Children's Services, Inc.: 1955-2005] (Seoul 2005) 150, 158; Hosu Kim, *Birth Mothers and Transnational Adoption Practice in South Korea: Virtual Mothering* (New York 2016), 45.
14. Gi-Wook Shin, *Ethnic Nationalism in Korea: Genealogy, Politics, And Legacy* (Stanford 2006) 166; Pyeong-jeon Lee, "Ilminjuüi" p'ashijungwa chöngch'ijöng sösasöng yön'gu - 1950yöndae munhakül chungshimüro - '일민주의' 파시즘과 정치적 서사성 연구 - 1950년대 문학을 중심으로 - [A Study on the Fascism of 'Uni-Nationalism' and Political Narrativeness - on the Basis of Literature of 1950s-], *The Studies in Korean Literature* 28 (2005) 212.
15. Grafiek 1 is samengesteld uit de volgende bronnen: Yukyung Kim en Sung Un Lim, 'Haeoeibyang churigi chonghaptach'aeng yön'gu 해외입양 출이기 종합대책 연구 [A Study on Comprehensive Measures to Reduce Overseas Adoption]', *Ministry of Health and Welfare, Korean Adoption Services, Korean Institute for Health and Social Affairs*, (2011), 60-63; Shin, *Han'gung haeoeibyanggwa ch'insaengmo mosöng*, 70-74.
16. Republic of Korea Parliament, 'Koaibyangt'üngnyeöbp 고아입양특례법 [Orphan Adoption Special Law], Public Law. No. 731 (1961).
17. Kim en Lim, 'Haeoeibyang churigi chonghaptach'aeng yön'gu', 60-63.
18. Kathryn Joyce, *The child catchers: rescue, trafficking, and the new gospel of adoption* (New York 2013), 276-279.
19. *Sajinüro Ponün Han'gung Ibyang* 사진으로 보는 한국 입양 [History of Korean Adoption in Photo's] (Seoul 2019) 27; Kim en Lim, 'Haeoeibyang churigi chonghaptach'aeng yön'gu', 79.
20. Quote uit een speech gegeven door President Park, uit Shin, *Han'gung haeoeibyanggwa ch'insaengmo mosöng*, 103.
21. Shin, *Han'gung haeoeibyanggwa ch'insaengmo mosöng*, 93.
22. Oh, *To save the children of Korea*, 284-285.
23. "APpodo Oegugibyang Han'gung Örinün Koa(孤兒) Anigo Taebusun Kia(棄兒) AP보도 외국입양 한국 어린이는 고아(孤兒) 아니 고 대부분 기아(棄兒) [AP reports overseas adopted Korean children are not orphans but mostly abandoned children.]", *Dong-A Ilbo* 11 juni 1974.
24. Myeongsu Jang, 'Mihonmowa Chanyö Ibyang[kidokkyo Yangja-hoerül t'onghae Pon Shilt'ae 미혼모와 자녀 입양기독교 양자회를 통해 본 실태 [Single-mothers and the children of children | the actual situation seen through the christian adoption program], *Joongang Ilbo* 7 juli 1971.
25. Clara Hyun-Jung Lee, 'A study on the 'normality' in family system and social awareness in South Korea following biological mothers experiences in transnational adoption', *Family and Culture* 32:2 (2020) 36-38.
26. Sangdamsaryejip 상담사례집 [Consultation casebook] (Seoul) 159-160.
27. Ibidem, 164.
28. Nationaal Archief Zuid-Korea, Ministry of Health and Social Affairs, Pukku 3kaeguge Taehan Haeoeibyang Chaeagae Pogo 북구 3개국에 대한 해외입양 재개 보고 [Report on the Resumption of Overseas Adoptions to the Three Northern Countries], 6 oktober 1975.
29. Eunkyung Kim, 'Mothering experiences and identities of Korean women in the pre-industrialization period - focused on the middle 1940's to early 1960's', *Women and History*, 21 (2014) 177-178; Eunkyung Kim, '1950nyöndae mosöng tamnon'gwa hyönsil 1950년대 모성 담론과 현실 [Motherhood Discourse and the Reality of the 1950s]', *PNU Journals of Womens Studies*, 21:1 (2011) 153-154.
30. HyunJu Kim, '1950nyöndae Yösöngiapchi <yöwön>'gwa 'chedorosöü Chubu'üi t'ansaeng 1950년대 여성잡지 <여원>과 '제도로서의 주부'의 탄생 [Women's Magazine Yeowon in the 1950s and the Birth of 'Housewife as an Institution'], *Journal of Popular Narrative*, 18 (2007) 394-396.
31. De directe vertaling vanuit de Klassiek Chinese karakters (賢母口妻 is 'Goede Echtgenote en Wijze Moeder' maar zoals vermeld in dit artikel is de precieze inhoud van deze term zeer flexibel gebleken.
32. Misook Baek, '1960~1970nyöndae chubu kyoyangp'ürogrüaemgwa t'ellobijönüi chendö chöngch' : chubuhwa, f'alcubuhwa, chaegajöng-hwaüi kajong ideollgo 1960~1970년대 주부 교양프로그램과 텔레비전의 전대 정치·주부화, 탈주부화, 재가정화의 가족 이데올로기 [Housewives Culture and Information Programs and Gender Politics of Television in 1960s/1970s : Discourse of Housewife, Post-housewife, and E-domestication of Post-housewife], *Media & Society* 23:4, (2015) 129.
33. Kim, '1950nyöndae mosöng tamnon'gwa', 129.
34. Kim, *Birth Mothers and Transnational Adoption Practice in South Korea*, 59-60.
35. Eun-Kyung Bae, *Hyöndae Han'guk Üi in'gan Chaeasangsang: Yösöng, Mosöng, Kajok Kyehoek Saöp* [Human Reproduction in the Korean Modernity] (Seoul 2012) 32-33.
36. Dorow, *I wish for you a beautiful life*, 19-20.
37. Jongtae Kim, 'Pakhöngüüi chöngbu shigi söjin'gung tamnonüi pusanggwa palchönjuüijöng kukkajöngch'ösongüi hyöngsöng: 'taet'ongnyöng yönsölmun'gwa 'chosönilbo'rül chungshimüro 박정희 정부 시기 선진국 담론의 부상과 발전주의적 국가정체성의 형성 : 대통령 연설문과 조선일보를 중심으로 [The Rise of the Seonjinguk Discourse and the Formation of Developmental National Identity during the Park Chung-Hee Era : Analyzing Presidential Addresses and the Chosun Ilbo], *Korean Journal of Sociology* 47:1 (2013) 75; Shin, *Ethnic Nationalism in Korea*, 167-169.
38. Kyung-Hee Choi, '1960nyöndae ch'ogi yösöngjiwa sosöre nat'anang kukkajuüi yön'gu: 'kajöngsaenghwal', 'yösang', 'yöwön' kwa sonch'angsböüi 'pubu'e nat'anang yösöngüi kungminhwarül chungshimüro 1960년대 초기 여성지와 소설에 나타난 국가주의 연구 : '가정생활', '여원'과 순창점의 '부부'에 나타난 여성의 국민화를 중심으로 [Research on Nationalism in Womens Magazines and Novels of the 1960s], *The Studies of Korean Literature* 57 (2018) 393.
39. Kim Hye Kyung, 'Pakhöngüüi ch'ejeha 'haekajok' tam-nonüi pyönhwagwajönggwa iwön'gujo yön'gu: 'chosönilbo'rül chungshimüro 박정희 체제하 '핵가족' 담론의 변화과정과 이원구조 연구 : '조선일보'를 중심으로 The 'Nuclear' Family Discourse during the Park Chung Hee Regime Period: The Discursive Change and Its Dualism', *Sahoewa Yöksa [Society & History]* 82 (2009) 169-212.
40. Kim, *Birth Mothers and Transnational Adoption Practice in South Korea*, 51.
41. Yu-jöng Ch'oe, *Kajok Chöngch'aek Üi t'onghae Pon Han'guk Üi Kajok Kwa Kündaesöng: 1948-Yön - 2005-Yön Kkaji [Family and Modernity in Korea Seen Through Family Policy: 1948 - 2005]* (Seoul 2010) 170.
42. Bae, *Hyöndae Han'guk Üi in'gan Chaeasangsang*, 157.
43. Ibidem, 159, 163, 173.
44. Ibidem, 187.
45. Ibidem, 179-180.
46. Kim, '1950nyöndae mosöng tamnon'gwa hyönsil', 138.
47. Hosu Kim, 'Mothers Without Mothering: Birth Mothers from South Korea Since the Korean War', in: K.J.S. Bergquist e.a., (reds.) *International Korean adoption: a fifty-year history of policy and practice* (New York 2007) 142.
48. Dorow, *I wish for you a beautiful life*, 16-17.
49. Kim, *Birth Mothers and Transnational Adoption Practice in South Korea*, 79-111.
50. Ibidem, 26-27.

DE HISTORISERING VAN CHINA'S MODERNE MARITIEME STRATEGIE MAHANS VOCABULAIRE EN CORBETTS GRAMMATICA

In 1995 voerde het Chinese Volksbevrijdingsleger een reeks militaire oefeningen uit in de wateren rond Taiwan. Deze oefeningen waren bedoeld als machtsvertoon tegen de regering van de Republiek China onder Lee Teng-Hui, die afstand leek te nemen van de *'One China policy'* ten aanzien van de Taiwanese onafhankelijkheidsbeweging. Als reactie stuurden de Verenigde Staten (VS) twee vliegdekschepen en een amfibisch aanvalsschip naar de Straat van Taiwan, diens grootste machtsvertoon sinds de Vietnamoorlog.¹ Het was op dat moment dat China zich besepte dat het geen realistische militaire reactie kon bewerkstelligen. De les voor China was duidelijk: dit nooit meer. Nooit meer zou China zich laten vernederen door een buitenlandse mogendheid.

Pieter Zhao

Deze 'nooit meer'-les was inderdaad een bekende voor de Chinezen vanwege de zogenaamde 'eeuw van de vernedering' en het leidde daarom tot een enorm moderniseringsproject voor de Chinese marine.² Tegenwoordig, vijftientig jaar later, stelt het meest recente verslag van het Pentagon dat China de grootste marine ter wereld bezit, met een vloot van meer dan 350 oorlogsschepen.

Deze ontwikkeling heeft veel vragen opgeroepen over de maritieme ambities en strategische doelstellingen van China. Om dit te analyseren zijn veel academici die werkzaam zijn op het gebied

van internationale betrekkingen begonnen met het verbinden van de Chinese maritieme ontwikkelingen aan de ideeën van invloedrijke negentiende-eeuwse marinestrategen zoals Alfred Thayer Mahan en Julian Corbett. Het gedachtegoed van deze strategen wordt hierdoor vaak geanalyseerd om een punt te maken over diverse langetermijnontwikkelingen, wat betekent dat het wordt gebruikt om een overkoepelend argument te ondersteunen. Maar vanwege de hieruit resulterende oppervlakkigheid en een gebrek aan serieuze analyses rijst de vraag of het gedachtegoed van deze marinestrategen

slechts wordt gebruikt als retorisch instrument, of dat het echt de moderne maritieme strategie van China weerspiegelt.

Dit artikel historiseert China's moderne maritieme strategie door te testen in hoeverre deze wordt weerspiegeld door de theorieën van de hierboven genoemde strategen. In plaats van de theorieën oppervlakkig toe te passen op China's maritieme ontwikkelingen om een overkoepelend strategisch argument te ondersteunen, zal dit artikel zich uitsluitend concentreren op de reflectie van genoemde theorieën op de maritieme strategie van China in de eenentwintigste eeuw.

MARITIEME STRATEGIE MET CHINESE KENMERKEN

Na meer dan veertig jaar van *Reform and Opening-Up* heeft China de op één na grootste economie ter wereld, met ongekende niveaus van economische groei. Naast de 'fabriek van de wereld' is China nu ook een bloeiende marktplaats geworden voor veel multinationals, die China hebben geïntegreerd in de wereldeconomie.³ Dergelijke toenemende economische belangen hebben ook militaire ontwikkelingen noodzakelijk gemaakt om die belangen veilig te stellen. En aangezien maritiem transport de wereldhandelsvolumes nog altijd domineert, leidde dit weer tot de transformatie van de Chinese kustverdedigingsmacht tot een echte wereldwijde zeemacht.

Door een combinatie van geostrategische, economische en historische motieven heeft China geleidelijk zijn huidige maritieme strategie ontwikkeld. Binnen deze ontwikkeling zijn twee grote veranderingen te identificeren. Onder Mao Zedong (r. 1943-1976) was China's maritieme strategie grotendeels ideologisch gedreven. Volgens het maoïsme werd elke maritieme strategie die zich richtte op een wereldwijde zeevloot onder mahaniaanse

principes als onethisch en als instrument voor imperialisme beschouwd.⁴ In plaats daarvan zou de maritieme strategie van China uitsluitend gericht moeten zijn op 'verzet tegen imperialistische invasies', of in andere woorden: beperkte kustverdediging.⁵

Toen de pragmatische Deng Xiaoping (r. 1978-1992) aan de macht kwam, volgde de maritieme strategie van China de overgang van de revolutionaire principes van het maoïsme naar de export- en marktgerichte economie op basis van het staatskapitalisme.⁶ Samen met de geleidelijke ontwikkeling van de maritieme economie verschoof de maritieme strategie van China daarom van beperkte kustverdediging naar *Offshore Defense*, een doctrine die de marine beschouwde als een 'strategische dienst' die onafhankelijker van de andere krijgsmachtdelen zou opereren.⁷ Deze doctrine werd voortgezet door de regeringen van Jiang Zemin (r. 1992-2002), Hu Jintao (r. 2002-2012) en Xi Jinping (r. 2012-heden). Sinds het einde van de jaren negentig begonnen de Chinese maritieme belangen zich echter snel uit te breiden. Als gevolg hiervan stelden zowel Jian Zemin als Hu Jintao dat de Chinese marine zich op de lange termijn geleidelijk moest gaan richten op het verbeteren van zijn operatiemogelijkheden op de open zee. Deze strategische verschuiving werd uiteindelijk aangekondigd in de *2015 Defense White Paper* waarin werd verklaard dat China's maritieme strategie zou verschuiven van uitsluitend *Offshore Defense* naar een combinatie van zowel *Offshore Defense* als *Open Seas Protection*.

OFFSHORE DEFENSE: ZEE-ONTZEGGING, BUFFERZONES EN EILANDKETENS

China heeft herhaaldelijk benadrukt dat het nooit zal streven naar maritieme hegemonie. China's maritieme strategie wordt daarom sinds de late jaren zeven-

De Chinese eilandketens. Bron: Wikimedia Commons

tig gedomineerd door de Offshore Defense-doctrine die is voortgezet in de eenen-twintigste eeuw. Dit aspect van China's maritieme strategie richt zich op de toenemende bedreigingen in zijn geostrategische en nationale veiligheidsomgeving. Aangezien China zijn regionale wateren – inclusief verschillende betwiste eilanden – beschouwt als een onvervreemdbaar onderdeel van zijn grondgebied, worden alle claims van andere staten en vormen van steun door het Westen beschouwd als schendingen van de Chinese soevereiniteit en territoriale integriteit.⁸

Dienovereenkomstig richt Offshore Defense zich op het creëren van een bufferzone in de regionale wateren van China waarin het in staat is tot effectieve *sea denial*, of zee-ontzegging.⁹ Het doel van de doctrine is het beperken van de toegang tot de regionale wateren van China in tijden van vijandelijkheden door een *no-go* zone te creëren.¹⁰ Daarmee richt Offshore Defense zich niet zozeer op het verkrijgen van maritieme superioriteit, maar op het ontkennen of voorkomen van een dergelijke superioriteit ten opzichte van elke andere macht.¹¹ Toen admiraal Liu Huaqing deze strategie in de jaren tachtig uitwerkte, was de defensieve buffer gericht op de Chinese wateren binnen de *First Island Chain*: de eerste keten van archipels vanaf de oostkust van China die zich uitstrekt van de Koerilen-eilanden in het noorden, de Japanse archipel, Taiwan, de noordelijke Filipijnen en Borneo tot uiteindelijk het Maleisische schiereiland. Met de groei van de maritieme belangen van China zou deze bufferzone zich uiteindelijk moeten uitbreiden tot de *Second Island Chain* en het Amerikaanse grondgebied van Guam bereiken.¹²

Om deze bufferzone binnen de regionale wateren van China te creëren, richt Offshore Defense zich op het maoïstische principe van *Active Defense*, of een strategie die het Pentagon de A2/AD-strategie (*Anti-Access/Area-Denial*) heeft genoemd.¹³ In wezen betekent dit

dat offensieve wapens en capaciteiten op een strategisch-defensieve manier worden ingezet. Om een dergelijke strategie te implementeren, zal de Chinese marine zich voornamelijk richten op een asymmetrische benadering van zeemacht. Dit betekent dat, in plaats van het opbouwen van een massale blauwwatervloot¹⁴ zoals de Amerikaanse marine (symmetrische benadering), China zich vooral moet concentreren op het benutten van zijn comparatieve voordelen in bepaalde militaire technologieën om de algehele superioriteit van de Amerikanen te neutraliseren.¹⁵ Deze aanpak uit zich in aanzienlijke Chinese investeringen in kleine, heimelijke en zeer mobiele raketboten en fregatten die speciaal zijn ontworpen om grotere oppervlakteschepen aan te vallen, evenals in een groeiend aantal aanvalsonderzeeers.¹⁶ Daarnaast richt Offshore Defense zich op de geïntegreerde planning tussen de marine, raketmacht en luchtmacht om een effectief A2/AD-schild te creëren.¹⁷

OPEN SEAS PROTECTION: BESCHERMING EN BEVEILIGING VAN ZEEVERBINDINGEN

In 2015 kondigde de militaire leiding van China aan dat Open Seas Protection de maritieme strategie zou aanvullen om een moderne maritieme kracht te ontwikkelen die in staat is om de wereldwijde belangen van China te verdedigen. Hoewel Offshore Defense wel degelijk essentieel is voor de nationale veiligheid en geostrategische positie van China, zou de doctrine op zichzelf niet kunnen voorkomen dat vitale zeeverbindingen in de open zeeën zoals de Indische Ocean worden afgesneden door potentiële vijanden.

Open Seas Protection is daarom niet noodzakelijkerwijs gericht op het projecteren van macht en invloed in de Indische Oceaan. In plaats daarvan is deze doctrine er vooral op gericht de essentiële zeeverbindingen van China te beschermen en beveiligen, samen met an-

dere economische en politieke belangen. Economische ontwikkeling is van cruciaal belang voor de binnenlandse stabiliteit en veiligheid van China, en de huidige afhankelijkheid van de welwillendheid van andere mogendheden vormt daarom een reëel gevaar.¹⁸ Zo gaat ongeveer tachtig procent van China's energietransport door de Straat van Malakka, buiten de regionale wateren van China. Derhalve is Open Seas Protection bedoeld om de veiligheid van deze essentiële maritieme zeeverbindingen te waarborgen.¹⁹

Terwijl Offshore Defense vereist dat de Chinese marine zich richt op asymmetrische capaciteiten om prioriteit te geven aan regionale zee-ontzegging, vereist Open Seas Protection een symmetrische benadering van zeemacht, inclusief grotere slagschepen die onafhankelijke operaties in de open zeeën mogelijk maken. De ontwikkeling van zo'n dergelijke blauw-watervloot is geleidelijk zichtbaar door de ontwikkeling van verschillende torpedobootjagers en fregatten in een relatief korte periode.²⁰ China's ambitieuze vliegdekschepenprogramma – met momenteel twee operationele vliegdekschepen, een derde in aanbouw en nog drie waarover wordt gespeculeerd dat ze tegen 2035 in gebruik zullen worden genomen – vormt een ander duidelijk voorbeeld van China's ambities op dit gebied.²¹ Bovendien zal een dergelijke marine die operaties op de open zee wil uitvoeren, onvermijdelijk toegang nodig hebben tot havens en bases voor logistieke ondersteuning. Daarom vereist Open Seas Protection verder ook de bouw van een netwerk van bases langs de genoemde essentiële zeelijnen in de Indische Oceaan.²²

ALFRED THAYER MAHAN EN CHINA: OP WEG NAAR EEN BLAUWWATERVLOOT?

Na hem lang te hebben gestigmatiseerd als een imperialist, begonnen Chinese analisten zich voorzichtig te wenden tot Mahan en zijn ideeën naarmate China afhankelijker werd van zeehandel. Als ge-

De vitale Chinese zeeverbindingen in de Open Zeeën. Bron: Wikimedia Commons

volg begonnen vertalingen van Mahans geschriften aan het begin van de eenentwintigste eeuw snel te verschijnen in Chinese academische kringen.²³ Westerse academici hebben daarom massaal naar deze ontwikkelingen gewezen als bewijs voor China's ultieme omarming van Mahaniaanse marineprincipes.²⁴

De mahaniaanse verwevenheid tussen nationale macht en zeemacht wordt verder herhaald door Chinese strategen zoals Wu Shengli, voormalig commandant van de Chinese marine, die verkondigde dat China als een 'oceanic nation' zijn collectieve bewustzijn van de zee zou moeten versterken om 'the great rejuvenation of the Chinese nation' te bereiken.²⁵ Als één van de meest invloedrijke autoriteiten op het gebied van

maritieme strategie zijn Mahans werken historisch gezien echter vaak gebruikt in marinekringen om politieke steun te verkrijgen. De admiraliteiten van het Duitse Keizerrijk, Japan en Groot-Brittannië wazen bijvoorbeeld allemaal naar Mahan om steun te verwerven voor een dure maritieme opbouw.²⁶ Daarbij werden Mahans ideeën vooral ingezet als een retorisch middel om de marinelobby een academische basis te geven.

ALFRED THAYER MAHAN: HISTORICUS, STRATEEG EN MARINEOFFICIER

Alfred Thayer Mahan (1840-1914) was een Amerikaanse marineofficier die wordt beschouwd als de vader van de moderne maritieme geschiedenis. Na een relatief

onbeduidende marinecarrière kreeg Mahan in 1886 de leiding over het *US Naval War College* vanwege zijn academische prestaties. Aan dit instituut ontwikkelde hij een collegereeks over de invloed van maritieme militaire macht op de geschiedenis, die uiteindelijk de basis vormde voor eenentwintig boeken en ruim honderd artikelen die op hun beurt het fundament legden voor het moderne begrip van maritieme geschiedenis.²⁷ Typerend voor de negentiende-eeuwse positivistische denkwijze streefde Mahans deductieve benadering ernaar wetenschappelijk te zijn en probeerde hij de 'algemene principes' van maritieme militaire macht te definiëren.²⁸

Door de geschiedenis te bestuderen, toonde Mahan aan dat conflicten vaak aanzienlijk worden beïnvloed door

het 'absolute bevel over de zee' in oorlogstijd; en dat in vreedstijd zeehandel van grote invloed was op de rijkdom en zo de internationale macht van staten.²⁹ Daarom benadrukte Mahan op *grand-strategic* niveau het belang van maritieme handel als de basis van internationale macht. Dus om aan de macht te blijven of machtig te worden, moet een staat zich richten op het verkrijgen van absolute heerschappij over de zeeën om zijn maritieme handel veilig te stellen.³⁰

Dat wil niet zeggen dat Mahan de waarde van het defensief negeerde, maar hij geloofde dat 'defense is best made by offensive action.'³¹ Mahan beweerde dat de principes van zeeoorlogvoering in wezen hetzelfde waren als die van oorlogvoering op het land. Voor de verduidelijking van deze principes wendde hij zich

tot de Frans-Zwitserse generaal De Jomini (1779-1869).³² Terwijl de interpretatie van Clausewitz (1780-1831),³³ de invloedrijkste militair theoreticus, de relatie tussen politieke en militaire doelstellingen en het principe van beperkte oorlog benadrukte, benadrukte Jomini het beslissende karakter van oorlogsvoering en het principe van concentratie. Dit leidde tot Mahans nadruk op de ‘beslissende strijd’: de vernietiging van de georganiseerde kracht van de vijand en de instelling van het absolute bevel over de zeeën.³⁴

Zo’n doelstelling vereist een concentratie van kracht. Daarom moet een marine volgens Mahan voornamelijk bestaan uit grote slagschepen in een massale blauwwatervloot om de maximale offensieve kracht te verkrijgen. Dit wordt verder benadrukt door Mahans vaak aan-

gehaalde citaat: ‘Never divide the fleet!’³⁵ Volgens Mahan betekent het verspreiden van je zeestrijdkrachten namelijk dat je het risico loopt om de lokale maritieme superioriteit op te geven.³⁶ Bovendien benadrukte hij het belang van communicatie.³⁷ Economisch gezien houdt dit in dat de controle over belangrijke zeeverbindingen de macht geeft om zowel de veiligheid van de eigen maritieme handel te waarborgen als die van de vijand te verstoren. Logistiek gezien vereiste dit principe de oprichting van een mondiaal netwerk van verre bases om de massale blauwwatervloot te ondersteunen.

MAHAN EN CHINA’S MARITIEME STRATEGIE

Op *grand-strategic* niveau lijkt er tussen analisten enige onenigheid te bestaan over de overeenkomsten tussen Mahans

**“ECONOMISCHE ONTWIKKELING
IS VAN CRUCIAAL BELANG VOOR
DE BINNENLANDSE STABILITEIT EN
VEILIGHEID VAN CHINA”**

maritieme principes en de maritieme strategie van China. Aan de ene kant was het ultieme strategische doel van Mahan het absolute bevel over de zeeën, bedoeld om de maritieme handel veilig te stellen. In Mahans tijd was het bevel over de zeeën vaak nodig om de toegang tot essentiële handelsroutes te garanderen. Dienovereenkomstig richt Open Seas Protection zich op dezelfde manier op het waarborgen van de toegang tot vitale grondstoffen en buitenlandse markten. Om dit doel te bereiken, legt Open Seas Protection echter de nadruk op het beschermen en beveiligen van de Chinese zeeverbindingen om de economische ontwikkeling te ondersteunen, in plaats van het bevel over het zeeën offensief te verkrijgen.

Deze strategische discrepantie wordt ondersteund door het feit dat de huidige maritieme orde aanzienlijk is ver-

anderd ten opzichte van Mahans tijdperk. Dankzij de liberale wereldorde die na de Tweede Wereldoorlog is ontstaan geniet China een aanzienlijke economische bloei.³⁸ Daarom is het absolute bevel over de zeeën overbodig geworden. Hierdoor is China in staat geweest om Mahans ultieme doel na te streven zonder het absolute bevel offensief op te zoeken. Invloedrijke Chinese analisten zoals Wu Shengli en Ni Lexiong wijzen er echter op dat de huidige maritieme orde is gestoeld op Amerikaanse voorwaarden en daarom wordt gedomineerd door een wens om systematische ongelijkheden in stand te houden.³⁹ Als gevolg hiervan is het volgens deze analisten noodzakelijk om een sterke zeemacht na te streven, om mogelijke bedreigingen voor de Chinese economie af te weren.⁴⁰ Verschillende kenmerken van de Open Seas Protection-doctrine weer-

De Shandong in 2019, China's tweede vliegdekschip en het eerste dat volledig in China is gebouwd. Bron: Wikimedia Commons

spiegelen daarom toch de Mahaniaanse logica.

China's recente symmetrische marine-opbouw van blauwwater-slag-schepen weerspiegelt de gewenste marinesamenstelling van Mahan het duidelijkst. Door zich te concentreren op de vorming van ten minste twee tot drie vliegdekschipgevechtsgroepen, bestaande uit een vliegdekschip en een aantal oorlogsschepen die onafhankelijk kunnen opereren, zou China in staat kunnen zijn om lokale maritieme superioriteit in de open zeeën af te dwingen volgens de Mahaniaanse nadruk op concentratie van de maritieme slagkracht.⁴¹

Zoals Mahan terecht opmerkte, zal elke blauwwatervloot die in de verre zeeën wil opereren een netwerk van voorwaartse bases nodig hebben. Om de Chinese zeelijnen veilig te stellen zijn der-

gelijke bases dus onmisbaar. Hoewel Mahan de verwerving van dergelijke bases niet expliciet heeft beschreven, is China zorgvuldig begonnen met het opnemen van zowel de economische als de logistieke componenten van Mahans principes in zijn ambitieuze *Belt and Road Initiative*. Naast zijn overzeese militaire basis in Djibouti heeft China voet aan wal gezocht via de Maritieme Zijderoute, die in de toekomst mogelijk voor militaire doeleinden kan worden gebruikt, zoals in Pakistan en Sri Lanka.⁴² Verschillende analisten speculeren daarom dat China een zogenaamde *string of pearls* in de Indische Oceaan wil creëren en een netwerk van militaire en commerciële faciliteiten langs zijn vitale zeeverbindingen wil vormen.⁴³

Desalniettemin wordt de Chinese maritieme strategie uiteindelijk gedomineerd door een defensief paradigma,

denk bijvoorbeeld aan de Offshore Defense-doctrine.⁴⁴ Mahan verwierp het gebruik van een marine voor dergelijke verdedigingsdoeleinden ten stelligste en toonde weinig interesse in beperkte vormen van oorlogsvoering.⁴⁵ De asymmetrische maritieme benadering van Offshore Defense is daarom een moderne versie van wat Mahan een *Fortress Fleet* noemde, een marine die bijna uitsluitend onder vuursteun vanuit de kust opereert.⁴⁶ Mahan bekritiseerde zo'n defensieve mentaliteit omdat het in zijn ogen leidde tot het beperken van het operatiegebied van de vloot, het verkrampen van de bewegingsvrijheid en het verstikken van initiatief onder de officieren.

Niettemin is China's asymmetrische A2/AD-schild, dat de regionale wateren bedekt, het resultaat van tientallen jaren van technologische vooruitgang. In Mahans tijd strekte het effectieve bereik van vuursteun zich uit over minder dan tien zeemijlen vanaf de kust. Technologische ontwikkeling heeft de zeeoorlogvoering echter aanzienlijk veranderd, waardoor kuststaten zoals China in staat zijn elke superieure externe marine in hun regionale wateren in gevaar te brengen door het gebruik van langeafstandsraketten, gevechtsvliegtuigen en onderzeeërs. Een dergelijke geïntegreerde maritieme strategie, die de gecombineerde krijgsmachtonderdelen omvat, contrasteert daarom

**“OFFSHORE DEFENSE HEEFT EEN SITUATIE
GECREËRD IN DE REGIONALE WATEREN
RONDOM CHINA DIE VEEL STERKE PUNTEN
VAN DE CONCEPTUELE INZETSTRATEGIE VAN
DE AMERIKANEN TENIETDOET”**

verder met Mahans focus op één type militaire macht, de marine.⁴⁷

Met betrekking tot het Mahaniaanse principe van krachtconcentratie zijn er nog meer tegenstrijdigheden. Hoewel de Offshore Defense-doctrine is gericht op het concentreren van diverse zeestrijdkrachten in de regionale wateren van China om lokale superioriteit te verwerven, vereist deze doctrine een asymmetrische implementatie. Dit vormt een anathema voor Mahan. In feite ondermijnt zelfs de focus op massale slagschepen in een blauwwatervloot via de Open Seas Protection-doctrine Mahans argumentatie vanwege China's voorkeur voor middelgrote vliegdekschepen die mogelijk niet geschikt zijn voor offensieve operaties op de verre zeeën.⁴⁸ Bovendien vereist de tweevoudige maritieme strategie van China dat de marine haar strijdkrachten verdeelt op basis van verschillende doelstellingen, wat fundamenteel contrasteert met Mahans nadruk op concentratie en de beslissende strijd

SIR JULIAN CORBETT EN CHINA: HET NEGEREN VAN DE 'FETISH FOR OFFENSE'

De voormalig directeur van de Amerikaanse inlichtingendiensten, David Gompert, beweert het volgende over China's maritieme ontwikkeling: 'The problem... is not that China is replicating the US Navy, but that it is exploiting available technologies to weaken US sea-control in the Western Pacific.'⁴⁹ Dit betekent dat de Amerikaanse voorsprong qua geavanceerde vliegdekschepen en straaljagers er minder toe doet als gevolg van China's comparatieve voordeel in asymmetrische marinecapaciteiten. Zodoende benadrukken dergelijke verklaringen de Amerikaanse frustratie over de maritieme strategie van China in zijn regionale wateren. Offshore Defense heeft een situatie gecreëerd in de regionale wateren rondom China die veel sterke punten van de conceptuele inzetstrategie van de Amerikanen

tenietdoet. Waardoor China externe marines kan uitsluiten en *freedom of navigation* kan bedreigen.⁵⁰ Het belangrijkste spanningspunt met betrekking tot China's moderne maritieme strategie komt dus voort uit de activiteiten in de regionale wateren en niet in de open zee.⁵¹

China's defensieve focus op lokale zee-ontzegging weerspiegelt Mahans nadruk op het absolute bevel over de zee echter niet. Sinds het begin van de eenentwintigste eeuw verscheen een nieuwe maritieme denker in de Chinese militaire literatuur. Overtuigd van het feit dat China aan de ontvangende kant van de Mahaniaanse zeemachttheorie staat, hebben verschillende Chinese analisten de meer gematigde maritiem historicus Sir Julian Corbett in hun strategische kaders opgenomen.⁵²

SIR JULIAN CORBETT: HISTORICUS, STRATEEG EN BURGER

Sir Julian Corbett (1854-1922) was een Brits maritiem historicus en tijdgenoot van Mahan. Hoewel Corbett rechten had gestudeerd in Cambridge, bracht hij uiteindelijk het grootste deel van zijn tijd door met het bestuderen van de geschiedenis. Vanwege zijn academische kwaliteiten werkte Corbett in 1902 als universitair docent aan de *British Naval College* in Greenwich, waar hij de opdracht kreeg om colleges te geven 'that were so modern that some lessons applicable to present-day warfare should be deductible from it.'⁵³ Deze colleges vormden uiteindelijk de basis voor zijn magnum opus getiteld *Some Principles of Maritime Strategy* (1911), een standaardwerk onder alle marinecadetten. Aan de hand van zijn uitgebreide historische onderzoek probeerde Corbett de universele principes van maritieme strategie te ontdekken.⁵⁴ Corbett had zelf echter nooit in het leger gediend en zijn publiek in de door officieren gedomineerde marinekringen was daarom sceptisch. In zijn werken leverde Corbett

kritiek op het dominante ethos van de tijd, door de mogelijkheden van beperkte oorlogsvoering te benadrukken en door de nadruk op krachtconcentratie en de beslissende strijd in twijfel te trekken.⁵⁵

Terwijl Mahan zijn strategische principes baseerde op Jomini, vertrok Corbett vanuit Clausewitz, door zich vooral te richten op de elementen van *On War* (1832) die meer opties boden dan de beslissende strijd en absolute oorlog. Hiermee volgde Corbett het beroemde clausewitziaanse gezegde: 'War as a continuation of policy by other means.' Volgens Corbett is de maritieme strategie daarom altijd ondergeschikt aan het be-

leid en moet deze worden opgevat als een instrument om bredere politiek-strategische doelstellingen te bereiken.⁵⁶ Corbett betoogde dat Mahans focus op Jomini hem ertoe bracht om zeeverbindingen te behandelen als verbindingen op het land. Als gevolg begreep Mahan het bevel over de zee op dezelfde manier als de controle over grondgebied op het land. Corbett beweerde daarentegen het volgende over het bevel over de zee: 'Command of the seas is nothing but control of maritime communications, whether for commercial or military purposes. The object of naval warfare is the control of communications and not as in land warfare the conquest

Een DF-26, een Chinese Anti-Schip Ballistische Raket. Een prominent voorbeeld van de Chinese asymmetrische marine capaciteiten. Bron: Wikimedia Commons

of territory.⁵⁷ Deze gematigdere opvatting van het bevel over de zee laat daarom meer opties open voor de maritieme strategie, die slechts een aspect zou moeten zijn van de bredere politiek-strategische doelstellingen.

Corbett behandelde maritieme strategie dus als onderdeel van een geïntegreerd geheel, inclusief de bredere politiek-strategische doelstellingen. Uiteindelijk worden oorlogen volgens hem namelijk niet beslist door maritieme operaties.⁵⁸ Daarom benadrukte Corbett het belang van gezamenlijke operaties en geïntegreerde planning tussen alle krijgsmachtsonderdelen. Het gevolg was dat, hoewel de principes van maritieme strategie consistent waren, de praktische toepassing ervan op nationaal niveau verschillende opties mogelijk maakte.⁵⁹ In tegenstelling tot Mahan was de vernietiging van de vijandelijke vloot een middel en geen doel op zich. Als het doel, dat uiteindelijk afhangt van de bredere politiek-strategische doelstellingen, op andere manieren kan worden bereikt: des te beter.⁶⁰ Deze opvatting maakt minder offensieve en beperktere doelstellingen daarom waarschijnlijker. In tegenstelling tot Mahan bracht Corbett de strategische verdediging dus niet in diskrediet en zag hij grote mogelijkheden in de spreiding van marinecapaciteiten en flexibele concentratie, evenals in de fortress fleet en de *fleet-in-being*.⁶¹

CORBETT EN CHINA'S MARITIEME STRATEGIE

Zoals het Chinese ministerie van Defensie stelt: 'The socialist system of China, the strategic decision to follow the path of peaceful development, the independent foreign policy of peace... determine that China will pursue a national defense policy that is defensive in nature.'⁶² Zodoende wordt de maritieme strategie beschouwd als een essentieel onderdeel van China's bredere politiek-strategische doelstellingen. Ondanks de relatief assertieve houding van China sinds de opkomst van Xi Jinping wordt het buitenlandse beleid nog altijd gedomineerd door voorzichtigheid, met als doel het pacificeren van externe bedreigingen en het handhaven van een vreedzame omgeving die bevorderlijk is voor economische groei.⁶³ Het beperktere defensieve paradigma dat ten grondslag ligt aan de moderne maritieme strategie van China volgt logischerwijs uit deze wens.⁶⁴

Waar een tweeledige maritieme strategie een zondigheid was voor Mahan, stelde Corbett dat de spreiding van de vloot soms de voorkeur heeft omdat het flexibiliteit biedt met betrekking tot de specifieke strategische doelstellingen van een land. Deze opvatting stelt de Open Seas Protection-doctrine daarom in staat zich te concentreren op het onderhoud van de Chinese zeeverbindingen op een defensieve manier, wat past bij Corbetts

beperkte definitie van 'het bevel over de zeeën'. Corbett begreep daarom dat de vloot een meer gediversifieerde samenstelling van verschillende scheepstypen vereiste, in plaats van een concentratie van massale slagschepen.⁶⁵ Door te kijken naar de marinecapaciteiten die de afgelopen tien jaar door China zijn ontwikkeld en ingezet, wordt duidelijk dat er meer prioriteit wordt gegeven aan de asymmetrische marinecapaciteiten dan aan de slagschepen voor een blauwwatervloot.⁶⁶

Corbett beschouwde defensief en offensief als complementair, waarbij het tactische offensief de kern en ziel vormde van het strategische defensief. Hij erkende dat op zee de verdediging over het algemeen sterker was. Daarom is het doel om in een dergelijke stand van zaken het betwiste bevel over de zee te handhaven door middel van een actieve verdediging.⁶⁷ Dit komt perfect overeen met China's Offshore Defense-doctrine, die een bufferzone van effectieve zee-ontzegging wil instellen om elke externe marine ervan te weerhouden China's eilandkringen binnen te treden. Voor Corbett draait een actieve verdediging rond goed getimede *counter-attacks*, door bijvoorbeeld tegenaanvallen te lanceren met asymmetrische middelen zoals onderzeeërs of raketten, om de vijand ertoe aan te sporen zijn overheersende kracht te verspillen en de balans in eigen voordeel om te zetten. Hij pleitte er daarom voor dat inferieure machten een fleet-in-being zouden moeten onderhouden, om het strategisch defensief op zich te nemen en de vijand de controle te ontzeggen totdat de gelegenheid zich voordoet voor een tegenoffensief.⁶⁸ China's voorkeur voor asymmetrische marinecapaciteiten weerspiegelt zo'n dergelijke vloot perfect, aangezien deze niet zijn ontworpen voor massale machtsprojectie, maar specifiek om grotere slagschepen in de nabije zeeën van China te neutraliseren.⁶⁹ Het louter bestaan van deze asymmetrische fleet-in-being vormt

dan ook een consistente en geloofwaardige bedreiging voor elke externe marine.

Bovendien is oorlogsvoering op zee onderling verbonden en driedimensionaal geworden (oppervlakte, onderwater, lucht).⁷⁰ Om effectieve zee-ontzegging te verkrijgen, zijn de geïntegreerde planning en gezamenlijke operaties tussen alle krijgsmachtsonderdelen essentieel. Daarom moet de fortress fleet, die Mahan fel bekritiseerde, China in staat stellen om elke superieure marine in de nabije zeeën in gevaar te brengen door zijn marine onder vuursteun vanuit de kust te laten opereren. De nationale defensiestrategie van China benadrukt daarom de geïntegreerde en gediversifieerde inzet van de Chinese strijdkrachten.⁷¹ Het gelaagde strategisch-defensieve A2/AD-schild van China, samengesteld uit de gecombineerde krijgsmachtsonderdelen, zou daarom ongetwijfeld Corbetts goedkeuring hebben gekregen.

CONCLUSIE

Alles bij elkaar heeft de toenemende zeemacht van China de situatie in de *Asia-Pacific* aanzienlijk veranderd, met name in China's regionale wateren. Vanwege China's defensieve maritieme strategie die met name gericht is op actieve zee-ontzegging, zullen Amerikaanse presidenten niet langer onbekommerd in staat zijn om vliegdekschepen naar de Chinese kust te sturen zoals tijdens de Derde Taiwancrisis. Toch blijft Offshore Defense, zelfs als het succesvol is, op zichzelf zinloos vanwege China's afhankelijkheid van economische ontwikkeling, die momenteel onderworpen is aan de welwillendheid van de VS en andere staten langs China's essentiële zeeverbindingen. Daarom bestaat de moderne maritieme strategie van China uit een tweeledige strategie die de toenemende mondiale belangen in evenwicht brengt met de regionale geostrategische- en veiligheidsbehoeften. De twee belangrijkste principes

van Offshore Defense en Open Seas Protection belichamen daarom gezamenlijk een strategisch defensieve strategie met Offshore Defense gericht op effectieve zee-ontzegging in de regionale wateren, terwijl Open Seas Protection zich richt op het beschermen van de essentiële maritieme verbindingen in de verre zeeën.

Dit artikel beoogde de maritieme strategie van China in de eenentwintigste eeuw te historiseren door de reflectie van de ideeën van twee prominente maritieme historici, die vaak worden verondersteld het Chinese strategische denken te beïnvloeden, te analyseren. Wanneer analisten marinetheorieën gebruiken om de maritieme strategie van China te omschrijven, neigen ze vaak richting de ‘profeet van maritieme strategie,’ Alfred Thayer Mahan. Op een *grand-strategic* niveau lijkt het Chinese strategische denken inderdaad de essentie van Mahans zeemachtargument te weerspiegelen met betrekking tot de focus op de onderlinge verbondenheid tussen maritieme handel en nationale macht. Een nauwkeurige analyse van de maritieme strategie van China in relatie tot de ideeën van Mahan legt echter aanzienlijke discrepanties bloot wat betreft de implementatie en de bredere strategische mindset.

Bovendien heeft de legendarische status van Mahan het werk van andere maritieme strategen overschaduwd, met name dat van Sir Julian Corbett. Toch verschenen sinds het begin van de eenentwintigste eeuw ook de werken van Mahans Britse intellectuele tegenhanger in de Chinese militaire literatuur. In vergelijking met Mahans offensieve en universalistische interpretatie van maritieme strategie, biedt Corbetts nadruk op de maritieme strategie als een onderdeel van de grotere politiek-strategische doelstellingen meer opties. Het blijkt dat de tweeledige maritieme strategie van China perfect past binnen Corbetts principes van maritieme strategie, terwijl deze tege-

lijktijd de belangrijke corbettiaanse lessen met betrekking tot de fleet-in-being en het geïntegreerde optreden van alle krijgsmachtonderdelen implementeert. Dus, na het analyseren van de weerspiegeling van beide strategen, kan worden geconcludeerd dat de mahaniaanse echo de maritieme ‘logica’ en ‘vocabulaire’ heeft verschaft, terwijl Corbetts gematigde en pragmatische benadering de essentiële ‘grammatica’ bood om de maritieme strategie van China verder te verwezenlijken.

Pieter W.G. Zhao (1999) is masterstudent Global History and International Relations aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Hij heeft een BA (Cum Laude) in geschiedenis en zijn interessegebieden zijn geopolitiek, strategie en internationale veiligheid.

Notes

1. Andrew Scobell, ed., "Show of Force: The 1995–1996 Taiwan Strait Crisis", in *China's Use of Military Force: Beyond the Great Wall and the Long March*, Cambridge Modern China Series (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 171–91, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511510502.010>.
2. J. Michael Cole, "The Third Taiwan Strait Crisis: The Forgotten Showdown Between China and America", *The National Interest* (The Center for the National Interest, 10 maart 2017), <https://nationalinterest.org/feature/the-third-taiwan-strait-crisis-the-forgotten-showdown-19742>.
3. Zhengyu Wu, "Towards Naval Normalcy: 'open Seas Protection' and Sino-US Maritime Relations," *The Pacific Review* 32, nr. 4 (4 juli 2019): 668–71, <https://doi.org/10.1080/09512748.2018.1553890>.
4. Alexander Burilkov, "The Maritime Strategy of Regional Powers: China, India, Iran, and Brazil from 2001 to 2015" (PhD Doctorate, Hamburg, University of Hamburg, 2017), 105–12, <https://ediss.sub.uni-hamburg.de/handle/ediss/7141>.
5. Zhihai Xie, "China's Rising Maritime Strategy: Implications for Its Territorial Disputes," *Journal of Contemporary East Asia Studies* 3, no. 2 (1 januari 2014): 115–19, <https://doi.org/10.1080/24761028.2014.11869077>.
6. Burilkov, "The Maritime Strategy of Regional Powers," 105–12.
7. Wu, "Towards Naval Normalcy," 666–68; Nan Li, "The Evolution of China's Naval Strategy and Capabilities: From 'Near Coast' and 'Near Seas' to 'Far Seas,'" *Asian Security* 5, no. 2 (June 5, 2009): 150–59, <https://doi.org/10.1080/14799850902886567>.
8. State Council Information Office, "China's National Defense in the New Era," The State Council of the People's Republic of China, July 24, 2019, http://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201907/24/content_WS5d3941ddc6d08408f502283d.html.
9. Zee-ontzegging is een militaire term die doctrines omschrijft met als doel het vermogen van de vijand om de zee te gebruiken af te nemen zonder noodzakelijkerwijs te proberen de zee voor eigen gebruik te beheersen. Het is een parallel concept aan zeecontrole.
10. Zhengyu Wu, "Towards Naval Normalcy: 'open Seas Protection' and Sino-US Maritime Relations," *The Pacific Review* 32, no. 4 (July 4, 2019): 671–74, <https://doi.org/10.1080/09512748.2018.1553890>; U.S. Naval War College, *Strategy and Policy Lecture | Toshi Yoshihara: Rise of Chinese Seapower*, 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=7P4sOH5JBXE&t=1789s>.
11. Wu, "Towards Naval Normalcy," 671–74; U.S. Naval War College, *Strategy and Policy Lecture | Toshi Yoshihara*; You Ji, "The Chinese Navy, Its Regional Power and Global Reach," *Strategic Analysis* 36, no. 3 (May 1, 2012): 477–81, <https://doi.org/10.1080/09700161.2012.670443>.
12. Li, "The Evolution of China's Naval Strategy and Capabilities," 160–63; Daniel Hartnett, "The Father of the Modern Chinese Navy—Liu Huaqing," Center for International Maritime Security, October 8, 2014, <http://cimsec.org/father-modern-chinese-navy-liu-huaqing/13291>.
13. Michael McDevitt, "Becoming a Great Maritime Power: A Chinese Dream" (Arlington: CNA: Analysis & Solutions, June 2016), III–XIII, <https://www.cna.org/news/events/china-and-maritime-power>.
14. Een blauwwatervloot is een zeemacht die wereldwijd kan opereren, hoofdzakelijk over de diepe wateren van de open oceanen. De term "blauwwatervloot" is een maritiem geografische term in tegenstelling tot "bruinwatervloot" (rivier en dichtbij de kust) en "groenwatervloot" (dichtbij de kust).
15. Wu, "Towards Naval Normalcy," 668–78.
16. Office of the Secretary of Defense, "Military and Security Developments Involving the People's Republic of China," Annual Report to Congress, 2020, 44–49, <https://media.defense.gov/2020/Sep/01/2002488689/-1/-1/1/2020-DOD-CHINA-MILITARY-POWER-REPORT-FINAL.PDF>; Lora Horta, "The Dragon's Spear: China's Asymmetric Strategy," Yale Global Online, October 17, 2013, <https://yaleglobal.yale.edu/content/dragons-spear-chinas-asymmetric-strategy>.
17. Yves-Heng Lim, "The Driving Forces behind China's Naval Modernization," *Comparative Strategy* 30, no. 2 (May 3, 2011): 108–11, <https://doi.org/10.1080/01495933.2011.561729>.
18. Wu, "Towards Naval Normalcy," 674–78; Lim, "The Driving Forces behind China's Naval Modernization," 108–11; Xiangning Wu and You Ji, "The Military Drivers of China's Belt and Road Endeavor: Expanding the Global Reach from Land Mass to the Maritime Domains," *China Review* 20, no. 4 (2020): 223–28.
19. State Council Information Office, "China's National Defense in the New Era."
20. Yves-Heng Lim, "The Driving Forces behind China's Naval Modernization," *Comparative Strategy* 30, no. 2 (May 3, 2011): 108–11, <https://doi.org/10.1080/01495933.2011.561729>; Minnie Chan, "China's Big Battleship Building Spree to Guard Its Aircraft Carriers," South China Morning Post, January 10, 2021, <https://www.scmp.com/news/china/military/article/3117064/chinas-big-battleship-building-spree-guard-its-aircraft>.
21. Nick Childs, "China's Carrier-Aviation Developments: Making a Difference," The International Institute for Strategic Studies, June 3, 2018, <https://www.iiss.org/blogs/military-balance/2018/06/china-carrier-aviation-development>.
22. State Council Information Office, "China's National Defense in the New Era."
23. Zhang Wei and Shazeda Ahmed, "A General Review of the History of China's Sea-Power Theory Development," *Naval War College Review* 68, no. 4 (March 14, 2018): 81–84, <https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol68/iss4/8>.
24. James Holmes and Toshi Yoshihara, "A Chinese Turn to Mahan?," *China Brief* 9, no. 13 (June 24, 2009): 8–10, <https://jamestown.org/program/a-chinese-turn-to-mahan/>.
25. Jun J. Nohara, "Sea Power as a Dominant Paradigm: The Rise of China's New Strategic Identity," *Journal of Contemporary East Asia Studies* 6, no. 2 (July 3, 2017): 219–24, <https://doi.org/10.1080/24761028.2017.1391623>.
26. Barry M. Gough, "Maritime Strategy: The Legacies of Mahan and Corbett as Philosophers of Sea Power," *The RUSI Journal* 133, no. 4 (Winter 1988): 55–62.
27. Sir Lawrence Freedman, *Strategy: A History* (Oxford University Press, 2013), 115–20. Sir Lawrence Freedman, one of the world's leading authorities on war and international politics, captures the vast history of strategic thinking, in a consistently engaging and insightful account of how strategy came to pervade every aspect of our lives. The range of Freedman's narrative is extraordinary, moving from the surprisingly advanced strategy practiced in primate groups, to the opposing strategies of Achilles and Odysseus in The Iliad, the strategic advice of Sun Tzu and Machiavelli, the great military innovations of Baron Henri de Jomini and Carl von Clausewitz, the grounding of revolutionary strategy in class struggles by Marx, the insights into corporate strategy found in Peter Drucker and Alfred Sloan, and the contributions of the leading social scientists working on strategy today. The core issue at the heart of strategy, the author notes, is whether it is possible to manipulate and shape our environment rather than simply become the victim of forces beyond one's control. Time and again, Freedman demonstrates that the inherent unpredictability of this environment—subject to chance events, the efforts of opponents, the missteps of friends—provides strategy with its challenge and its drama. Armies or corporations or nations rarely move from one predictable state of affairs to another, but instead feel their way through a series of

states, each one not quite what was anticipated, requiring a reappraisal of the original strategy, including its ultimate objective. Thus the picture of strategy that emerges in this book is one that is fluid and flexible, governed by the starting point, not the end point. A brilliant overview of the most prominent strategic theories in history, from David's use of deception against Goliath, to the modern use of game theory in economics, this masterful volume sums up a lifetime of reflection on strategy.", "ISBN": "978-0-19-934991-3", "language": "en", "number-of-pages": "2171", "publisher": "Oxford University Press", "source": "Google Books", "title": "Strategy: A History", "title-short": "Strategy", "author": [{"family": "Freedman", "given": "Sir Lawrence"}], "issued": [{"date-parts": [{"2013", "9", "2"}]}], "locator": "115-120"}, "schema": "https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"}
28. A. T. Mahan, *The Influence of Sea Power upon History, 1660–1783*, Cambridge Library Collection - Naval and Military History (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 1–11, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511783289>.
29. Mahan, *The Influence of Sea Power upon History, 1660–1783*.
30. Alfred Thayer Mahan, *The Problem of Asia and Its Effect Upon International Policies* (Boston: Little, Brown, 1900).
31. Alfred Thayer Mahan, *Naval Strategy Compared and Contrasted with the Principles and Practice of Military Operations on Land: Lectures Delivered at U.S. Naval War College, Newport, R.I., Between the Years 1887 and 1911* (New York City: Little, Brown, 1911), 277–80.
32. Mahan, 6.
33. Carl Philipp Gottfried von Clausewitz was een Pruisische generaal en militair theoreticus. Hij is befaamd van het standaardwerk *Vom Kriege* waarin hij stelt, dat oorlogvoering 'een voortzetting met andere middelen' betreft van politiek bedrijven.
34. Alfred Thayer Mahan, *Sea Power in Its Relations to the War of 1812*, vol. 2, Cambridge Library Collection - Naval and Military History (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 284–90, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511793523>.
35. Mahan, *Naval Strategy Compared and Contrasted with the Principles and Practice of Military Operations on Land*, 6.
36. Alfred Thayer Mahan, *The Interest of America in Sea Power, Present and Future* (New York City: Little, Brown, 1897), 194.
37. Mahan, *Naval Strategy Compared and Contrasted with the Principles and Practice of Military Operations on Land*, 166–67; Mahan, *The Problem of Asia and Its Effect Upon International Policies*, 124–27.
38. Robert Rubel, "Command of the Sea: An Old Concept Resurfaces in a New Form," *Naval War College Review* 65, no. 4 (March 20, 2018): 21–26, <https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol65/iss4/5>.
39. Lexiong Ni, "Sea Power and China's Development," *Liberation Daily*, U.S.-China Economic and Security Review Commission, April 17, 2005, http://www.uscc.gov/researchpapers/translated_articles/2005/05_07_18_Sea_Power_and_Chinas_Development.pdf.
40. James R. Holmes, "China's Way of Naval War: Mahan's Logic, Mao's Grammar," *Comparative Strategy* 28, no. 3 (August 12, 2009): 217–43, <https://doi.org/10.1080/01495930903025268>. urging Beijing to amass commercial and naval fleets, international commerce, and forward naval stations—the trappings of sea power. Mao Zedong provides the "grammar" by which the People's Liberation Army will prosecute naval operations offshore. The article ranks Wayne Hughes's three generic models of fleet tactics according to Chinese strategic preferences, concluding that Chinese commanders incline to dispersed attack, sequential attack, and massed attack, in that order. By acquainting themselves with Chinese preferences, U.S. naval commanders can glimpse how this prospective naval adversary will wage war.", "container-title": "Comparative

Strategy", "DOI": "10.1080/01495930903025268", "ISSN": "0149-5933", "issue": "3", "note": "publisher: Routledge/n_eprint: <https://doi.org/10.1080/01495930903025268>", "page": "217-243", "source": "Taylor and Francis+NEJM", "title": "China's Way of Naval War: Mahan's Logic, Mao's Grammar", "title-short": "China's Way of Naval War", "volume": "28", "author": [{"family": "Holmes", "given": "James R."}], "issued": [{"date-parts": [{"2009", "8", "12"}]}], "schema": "https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"}
41. Congressional Research Service, "China Naval Modernization: Implication for U.S. Navy Capabilities - Background and Issues for Congress," CRS Report (Washington, DC: Congressional Research Service, August 24, 2020), <https://news.usni.org/2020/03/19/report-on-china-naval-modernization-and-implications-for-the-u-s-navy-2>.
42. Xiangning Wu and You Ji, "The Military Drivers of China's Belt and Road Endeavor: Expanding the Global Reach from Land Mass to the Maritime Domains," *China Review* 20, no. 4 (2020): 231–32..
43. Junaid Ashraf, "String of Pearls and China's Emerging Strategic Culture," *Strategic Studies* 37, no. 4 (2017): 166–81.
44. Hu Bo, *Chinese Maritime Power in the 21st Century: Strategic Planning, Policy and Predictions* (New York: Routledge, 2019), 216–25, <https://doi.org/10.4324/9780429282645>.
45. Mahan, *The Influence of Sea Power upon History, 1660–1783*, 287–88.
46. James R. Holmes, "A "Fortress Fleet" for China," *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations* 11, no. 2 (2010): 115–18
47. Freedman, *Strategy*, 115–20
48. Lim, "The Driving Forces behind China's Naval Modernization," 108–11.
49. David C. Gompert, "Sea Power and American Interests in the Western Pacific," Research Reports (RAND Corporation, April 26, 2013), 123, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR151.html.
50. Daniel E. Ward, "Going to War With China? DUST OFF CORBETT! To Win Future Battles in the Pacific, the Navy Must Let Go of the Concept of Sea Control and Embrace a Strategy of Sea Denial," *U.S. Naval Institute Proceedings* 146, no. 1 (January 2020): 56–60.
51. Oriana Skylar Mastro, "China's Maritime Ambitions: Implications for U.S. Regional Interests," § House Committee on Foreign Affairs - Subcommittee on Asia, the Pacific, and non-Proliferation (2020), 1–12, <https://www.aei.org/research-products/testimony/chinas-maritime-ambitions/>.
52. James R. Holmes and Toshi Yoshihara, "CHINA'S NAVY: A Turn to Corbett?," *U.S. Naval Institute Proceedings* 136, no. 12 (December 2010): 42–46.
53. Barry M. Gough, "Maritime Strategy: The Legacies of Mahan and Corbett as Philosophers of Sea Power," *The RUSI Journal* 133, no. 4 (1988): 57–61, <https://doi.org/10.1080/03071848808445330>.
54. Andrew D. Lambert, "Sir Julian Corbett, Naval History and the Development of Sea Power Theory," in *Strategy and the Sea: Essays in Honour of John B. Hattendorf*, by N. A. M. Rodger et al. (Woodbridge: Boydell & Brewer, 2016), 190–96.
55. Freedman *Strategy*, 115–20.
56. Julian Stafford Corbett, *Some Principles of Maritime Strategy* (Annapolis: Naval Institute Press, 1988), 24.
57. Corbett, *Some Principles of Maritime Strategy*.
58. Ibid.
59. Lambert, "Sir Julian Corbett, Naval History and the Development of Sea Power Theory," 196–200.
60. Freedman *Strategy*, 119.
61. Ian C.D. Moffat, "Corbett: A Man Before His Time," *Journal of Military and Strategic Studies* 4, no. 1 (Spring 2000), <https://journalhosting.ucalgary.ca/index.php/jmss/article/view/57833>.

62. Ministry of National Defense, "Defense Policy: China's Defensive National Defense Policy in the New Era," Ministry of National Defense of the People's Republic of China, accessed November 28, 2020, <http://eng.mod.gov.cn/defense-policy/index.htm>.
63. Jian Zhang, "China's New Foreign Policy under Xi Jinping: Towards 'Peaceful Rise 2.0'?", *Global Change, Peace & Security* 27, no. 1 (January 2, 2015): 7–17, <https://doi.org/10.1080/14781158.2015.993958>.
64. Wei en Ahmed, 'A General Review of the History of China's Sea-Power Theory Development', 87.
65. Corbett, *Some Principles of Maritime Strategy*.
66. Congressional Research Service, "China Naval Modernization: Implication for U.S. Navy Capabilities - Background and Issues for Congress."
67. Moffat, "Corbett."
68. Julian Stafford Corbett, *Some Principles of Maritime Strategy* (Annapolis: Naval Institute Press, 1988).
69. Lora Horta, "The Dragon's Spear: China's Asymmetric Strategy," Yale Global Online, October 17, 2013, <https://yaleglobal.yale.edu/content/dragons-spear-chinas-asymmetric-strategy>.
70. Wayne P. Hughes, *Fleet Tactics and Coastal Combat* (Annapolis: Naval Institute Press, 2000).
71. State Council Information Office, "China's National Defense in the New Era."

Athenaeum Boekhandel
& Nieuwscentrum
Spui 14-16, Amsterdam
020-5141460

Athenaeum Boekhandel Haarlem
Gedempte Oude gracht 70,
Haarlem
023-5318755

Boekhandel het Martyrium
Van Baerlestraat 170-172,
Amsterdam
020-6732092

Boekhandel Van Rossum
Beethovenstraat 30-32, Amsterdam
020-4707077

Athenaeum Boekhandel Zuidoost
Bijlmerplein 1009, Amsterdam
020-6226210

Nieuw

Bron: Hugo Thomassen

INTERVIEW MET JOEP LEERSSEN

IERSE IMPASSES, NATIONALISME EN BREXIT

Julius van der Poel en Alan van Rijn interviewden hoogleraar Europese Studies Joep Leerssen. Leerssen is historicus, literatuurwetenschapper en houdt zich in de eerste plaats bezig met Europese geschiedenis. Dit jaar wordt de Ierse Burgeroorlog (1922-1923) herdacht, een conflict waarna een prille vrede en een nieuwe Ierse staat tot stand kwamen op het eiland.

Julius van der Poel en Alan van Rijn

Als historicus heeft u zich altijd beziggehouden met nationalisme, het romantische gedachtegoed en nationale stereotypen. U bent gepromoveerd op de literaire representatie van de Ierse nationaliteit. Wat kan de literatuur of cultuur vertellen over het ontstaan en de ontwikkeling van het nationalisme? Hoe bent u tot dit onderzoeksveld gekomen?

“Ik ben van huis uit filoloog. Dat wil zeggen een taal- en literatuurhistoricus. Maar in de literatuurwetenschap hebben historische aspecten mij altijd het meest aange trokken. Hetzelfde geldt voor de theorie: hoewel dat nuttig is, vind ik het het boeiendst wanneer je de literatuur ziet als een soort mentaliteits-historische bron. Ik zou mezelf geen historicus noemen, want om historicus te zijn moet je, als ongeschreven regel van het gilde, met archieven en ongepubliceerde bronnen werken en dat is voor literatuurhistorici niet te doen. Wij werken per definitie met gepubliceerde bronnen.

Maar ik ben dus wel degelijk geïnteresseerd in het gebruik van literatuur als een historisch document. En daarbinnen interesseerde het mij enerzijds erg hoe literatuur uit elkaar valt in nationale brokken en anderzijds hoe het een manier is om die nationale brokken te definiëren en te articuleren. Dus het is een kip-of-ei-probleem: wat maakt iets nou eigenlijk nationale literatuur? Tegenwoordig is dit gesneden koek, maar in de jaren zeventig, dus voor de publicatie van *The Invention*

of Tradition (1983) van Eric Hobsbawm en *Imagined Communities* van Benedict Anderson (1983), was er nog de gedachte dat nationaliteit wordt gecreeërd door literatuur. Mijn *testcase* was Ierland, omdat je daar meertalige tradities hebt, in taalgemeenschappen die historisch gesproken uitermate vijandig tegenover elkaar stonden. Maar uit de literaire tradities is het Ierse nationalisme voortgekomen. Daar heb ik mijn proefschrift over geschreven.

Zo ben ik eigenlijk vanuit literatuurwetenschappen naar het bestuderen van de politiek van Ierland toegegaan. En zo ben ik een beetje tussen wal en schip geraakt en gebleven. Want de meeste mensen die dit pad volgen komen eerder uit de hoek van de historische sociologie, mensen die zich bezighouden met ideeëngeschiedenis. En ik wilde een ideeëngeschiedenis van het nationalisme schrijven, daarbij is het gebruik van tekstuele bronnen van belang. Dat wil zeggen dat het niet alleen maar draait om wat mensen deden – of ze demonstreerden of bommen gooiden – maar wat ze schreven en lazen.”

Welk nieuw beeld kwam uit uw literatuuronderzoek naar voren?

“Dat was niet duidelijk omdat, toen ik het schreef in de jaren tachtig, er nog geen beeld van het nationalisme was. Er was tijdens de Koude Oorlog nog niet zoveel onderzoek gedaan naar het nationalisme. Naderhand ben ik met Miroslav Hroch gaan samenwerken: de historicus die bekend is vanwege zijn bestudering

“IN IERLAND WAS HET ALTIJD AL EEN BEETJE GEACCEPTEERD DAT HET DE DENKERS EN DE DICHTERS WAREN DIE DE ONAFHANKELIJKHEIDSSTRIJD HADDEN VORMGEGEVEN”

van de ontwikkeling van het nationalisme in drie fasen. In zijn model beschrijft hij hoe er ten eerste intellectuele interesse ontstaat voor cultuur en verleden van een land, waarna een relatief kleine groep zich manifesteert in de politiek en er ten slotte een grootschalige nationalistische mobilisatie plaatsvindt. En toen bleek dat dat volledig toepasbaar was op Ierland. Hroch zat zelf achter het IJzeren Gordijn en kende op dat moment de Ierse bronnen niet, maar de theorie van de drie fasen klopte helemaal. In Ierland was het altijd al een beetje geaccepteerd dat het de denkers en de dichters waren die de onafhankelijkheidsstrijd hadden vormgegeven. Dat heeft ook te maken met het zelfbeeld van de Ieren: dat zij een land van denkers en dichters zijn. Je ziet dus eigenlijk dat het hele revolutionaire activisme wel aangedreven wordt door de motor Sinn Féin [red. politieke partij voor een onafhankelijke republiek] en de Amerikaanse emigratie, maar dat de agenda is geschreven vanuit de cultuur. Dat was op dat moment voor een literatuurwetenschapper absoluut geen nieuwe ontdekking en het werd pas naderhand duidelijk hoe vernieuwend het was voor de historische analyse.”

Onder jonge mensen in Ierland bestaat er een grote interesse in het heidendom, de Keltische traditie en taal. Denkt u dat het wegvallen van de hegemonie van de katholieke kerk ook bijdraagt aan een ander soort nationalisme?

“Ja, het zijn twee aspecten van een en hetzelfde lange proces. Er is een seculariseringsproces op gang gekomen. Die neemt in Ierland aparte vormen aan, omdat de macht van het katholicisme in Ierland zodanig allesoverheersend was. Het hangt ook samen met een demografische knik. Dat zie je bijvoorbeeld terug in het schokkende moment in 1990, toen Mary Robinson als de eerste vrouwelijke president van Ierland werd verkozen. Dat zag werkelijk niemand aankomen. Dat kwam door de jonge, volwassen geworden babyboomers die opeens stemrecht hadden gekregen en veel linkser waren dan de politieke klasse ooit had kunnen voorzien. Dus zo komen veel dingen bij elkaar, allemaal *tipping points*. Er is inderdaad in het traditionele katholicisme nog altijd een groot symbolisch prestige voor de Ierse taal (Gaelic), die wordt nog altijd als belangrijk gezien en dat is zichtbaar in het straatbeeld in de

vorm van plaatsnamen bijvoorbeeld. Het is vooral als symbool belangrijk, maar om in de praktijk Gaelic te spreken, dan denken veel Ieren veelal, nou ja..”

U nam deel aan de herdenkingsseminar *Machnamh 100* (2020), waarin de Ierse revolutionaire periode is herdacht (1914-1922). In uw bijdrage beschrijft u hoe herdenkingen kunnen vervallen in tegenstellingen tussen helden en schurken. Met het herdenken van de revolutie zullen de meeste Ieren het met elkaar eens zijn over de boosdoener: Brits kolonialisme. Maar het herdenken van de burgeroorlog (1922-1923), waarin Ieren elkaar bevochten, is een stuk ingewikkelder. Verwacht u dat de herdenking van het 100-jarig jubileum van dit conflict op een andere manier zal worden beleefd dan die van de revolutie?

“Ja, ik denk ook dat dat de bedoeling was van president Higgins met de herdenking in 2020; afgezien van zijn grenzeloze ijdelheid. Het feit dat hij die discussiereeks heeft gehouden op tv over de vraag wat we moeten met die herdenking was prijzenswaardig. De Ierse onafhankelijkheid begon met een burgeroorlog. Het geweld en de verdeeldheid waren ontzettend onverteerd en de herinnering was voor lange tijd (en voor een deel nog steeds) erg problematisch. Mijn vrouw is Iers, en zij vertelde mij hoe de burgeroorlog vermeden werd in het onderwijs, daar durfden ze simpelweg niet over te praten. De geschiedenislessen eindigden met het begin van de onafhankelijkheid en de burgeroorlog werd zo goed als overgeslagen.

Over de politieke gevolgen van die periode: het is ook heel boeiend hoe Higgins zelf weigerde naar de herdenking van 100 jaar Noord-Ierland te gaan. Hij zei daarmee, als ik daarnaartoe ga, dan normaliseer ik de afscheiding van

het noorden, waar we het eigenlijk niet mee eens zijn. We willen dat gewoon niet. Nou, dan zie je dat de wonden dus nog niet helemaal geheeld zijn. Daar moet je dus heel voorzichtig mee omgaan. Men is in Ierland gewend geraakt aan een *master narrative* dat zegt ‘de wereld heeft ons slecht behandeld’. Maar de Ieren moeten leren dat ze soms ook zelf schuld hebben aan leed in hun eigen geschiedenis.

Anderzijds vind ik dat men eigenlijk best volwassen is omgegaan met de economische crisis van een jaar of tien terug. Er werd erkend dat de Ieren zelf toch ook wel deel van de schuld droegen. Ook beseften men steeds meer dat de verantwoordelijkheid van het machtsmisbruik en de schandalen in de katholieke kerk niet alleen bij de paus lag, maar ook bij de Ieren zelf. De mensen die de vrouwen dwangarbeid lieten verrichten in wasserijen en stomerijen, dat waren de vaders en moeders van die vrouwen zelf. Ze onderdrukten elkaar, ze maakten elkaar het leven zuur. Dus die verdeling van ‘wij-zij’, of ‘goed-slecht’, kan niet langer. Ik vond het gevaarlijke van eerdere herdenkingen dat ze de Ieren een helden- en martelaarsrol toebedeelden en de buitenlanders afschilderden als boosdoener. Ze moeten die koe bij de horens vatten.

In een dorpsgemeenschap dicht bij mijn woonplaats in Ierland woont de kleindochter van een officier van de *Free State Army* en de kleindochter van een *IRA volunteer*, twee mensen die tegenover elkaar stonden tijdens de burgeroorlog. Die officier heeft die volunteer laten fusilleren. Hun kleindochters zijn nu dus dorpsgenoten, maar hoewel ze het moeilijk en bitter vinden, hebben ze dat verleden wel een plaats gegeven.

Ik denk dat er ook veel positieve aanknopingspunten te vinden zijn in de nasleep van het geweld van de jaren 1916-1922. Ik vind ook, net als historicus George Lee (de bekende innovator van Ierse geschiedschrijving), dat er iets ongelooflijks is gebeurd. In de burgeroorlog

werden de republikeinen verslagen door een extreemrechtse *Free State* regering. Die regering, die voor voortzetting van een nauwe associatie met de *commonwealth* en het Verenigd Koninkrijk waren, verloor na tien jaar de verkiezingen en de leider van de Republikeinen, Éamon de Valera, was op dat moment een onverzoenlijke Republikein. Dat wil zeggen dat hij voor radicale zelfbeschikking was en dus enkel voor externe associatie met de Britse invloedssfeer. Niettemin, na die verkiezingen droeg de regering haar macht over aan haar grote vijanden van de burgeroorlog: de Republikeinen. Binnen tien jaar na een burgeroorlog is dat een ongelooflijke daad van politieke volwassenheid. Ik vind dat getuigen van democratische volwassenheid.”

Tegenover de nationalist in Noord- en Zuid-Ierland die een hereniging van het eiland nastreven, heb je ook nog de veelal protestante unionisten die juist de unie tussen Noord-Ierland en het Verenigd Koninkrijk koesteren. Valt de impasse nog te verbreken?

“De demografie is aan het verschuiven en de unionistische meerderheid slinkt. Maar zelfs als die meerderheid verdwijnt en je zou kijken naar 40% unionistische protestanten in Noord-Ierland, dan nog kun je niet tegen de wil van een dermate grote minderheid dat land losmaken uit zijn huidige staatsverband. Dat lukt gewoon niet. Wat dat betreft is er met Brexit echt iets vreselijks gebeurd. Het probleem van twee bevolkingshelften die zo radicaal verschillen van opvatting werd verzacht, omdat zowel Ierland als het Verenigd Koninkrijk in de Europese Unie zat, maar dat is nu verdwenen. Hoe moet dat nu verder? Het zou makkelijk zijn als de unionisten allemaal anders zouden denken, het zou ook makkelijk zijn als alle katholieken protestant zouden worden. Maar zo is het niet.

Om een antwoord te geven op de vraag: een mogelijke doorbraak zou liggen in het onafhankelijk worden van Schotland. Want cultureel en economisch gezien heeft Belfast de nauwste banden met Glasgow. Dat zou de zaken nog wel eens los kunnen trekken, omdat de banden tussen Noord-Ierland en het Verenigd Koninkrijk opeens veel minder sterk zullen zijn. Dus het zou kunnen zijn dat, als je heel erg speculatief gaat denken, een oplossing zou kunnen liggen in een onafhankelijk Schotland.”

Van welke aspecten van de Ierse geschiedenis vindt u het belangrijk dat Europeanen ervan op de hoogte zijn, in dit post-Brexit tijdperk? Wat voor rol speelden nationale zelfbeelden over Brits en Iers zijn in de hele gebeurtenis?

“Wat je nu aansnijdt is het bruggetje tussen nationalisme en de imagologie. Nationalisme is de politieke instrumentalisering van een zelfbeeld. Dit zelfbeeld wordt dus functioneel gemaakt voor politieke doeleinden. Elk volk heeft een zeker idee over zichzelf: zo zijn we, ‘dit is typisch Deens’: *hygge* bijvoorbeeld. Maar als het vervolgens gaat om jezelf onderscheiden van anderen, dat is dan nationalisme. Brits socioloog Michael Billig heeft de term ‘banaal nationalisme’ bedacht, dat is een goede term, maar hij heeft het alleen over politieke symbolen als vlaggen. Ik zelf spreek eerder van ‘diffuus nationalisme’. Daarin zit bijvoorbeeld de wil je te richten naar een zelfbeeld, het idee van een volkskarakter.

In Engeland heb je dit vooral op dat diffuse banale vlak. Het uitte zich in het dwepen met victoriaanse auteurs zoals Charles Dickens en Anthony Trollope, in een lyrische nostalgie over *Englishness*; ‘thee om vier uur’. Maar ook in ideeën en nostalgie naar *empire*.

Ik wil nog even benadrukken dat dit geen gevolg was van de Koude Oorlog.

Ik denk dat Hobsbawn gelijk had toen hij dit zag gebeuren in 1982. Hij had het over de verdrijving van de sjah van Iran, maar als je kijkt naar de *Rambo* films (1982-1988) of *Braveheart* (1995) dan zie je tien jaar voor de val van de muur dit nationalisme al opkomen. Dat is een instrumentalisering van dat diffuse sentimentele nationalisme.

Zo zagen we hoe in de loop van de jaren 1990 en 2000 de Engelse politiek beheerst werd door een *Tory Party* die in toenemende mate nationalistisch werd. Dat woord werd alleen niet in de mond genomen, want ‘alleen buitenlanders zijn

de *Good Friday Agreement*. Dat verdrag maakte een einde aan de *Troubles*, het bloederige conflict tussen protestanten en katholieken. Keer op keer loopt de Britse regering vast op dat probleem van Noord-Ierland. Het EU-lidmaatschap bood een oplossing, waarbij zowel Ieren als Britten het stuk land konden delen en hun identiteiten naast elkaar konden bestaan. Dat is nu weg.

De houding van de Britse regering ten opzichte van Noord-Ierland is in datzelfde proces steeds meer unionistisch geworden. De conservatieve partij heeft steeds meer gebruikgemaakt van de harde

“HET WAREN IN DE JAREN VLAK VOOR DE IERSE REVOLUTIE DE UNIONISTEN DIE ALS EERSTEN DE WAPENS OPPAKTEN”

nationalistisch’. Dat was dus dat sentimentele nationalisme waarmee de *Tory Party* ten strijde trok tegen Brussel en de *Labour Party*. Wat we nu hebben is een door en door nationalistisch land. Het is Engels nationalisme, omdat het geen enkele draagkracht heeft in Wales en Schotland.

Wat betreft Noord-Ierland en Brexit: Ik heb al vanaf het begin benoemd dat dit een uiterst moeilijke situatie zou worden. Het was zonneklaar dat het onmogelijk was om iets te regelen voor Noord-Ierland, dat overeenkwam met

onverzoenlijke unionisten. Dat is een herhaling van wat er gebeurd is rond 1900, toen de conservatieve en de unionisten fuseerden. Net als aan het begin van de twintigste eeuw gaf deze Tory/Unionist dynamiek aanleiding tot de spanningen die tot de Ierse revolutie leidden. Het waren in de jaren vlak voor de Ierse revolutie de unionisten die als eersten de wapens oppakten. Als de pleuris uitbreekt, laat ik nou maar even een voorspelling doen, dan breekt de pleuris uit onder de harde radicaalunionistische protestanten.”

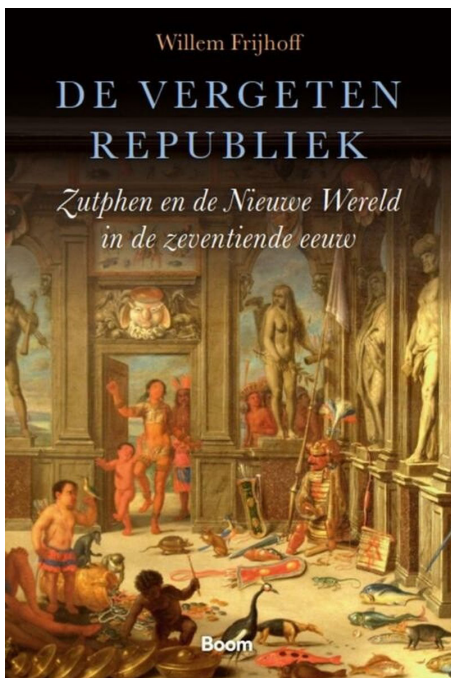
ZUTPHEN EN DE NIEUWE WERELD

Op het gebied van handel met Noord- en Zuid-Amerika, 'de Nieuwe Wereld', was de Nederlandse Republiek een laatkomer. Toen de Nederlanders zich begin zeventiende eeuw op dit handelstoneel begaven, waren verschillende Europese volken hen reeds voorgegaan. Dit betekende echter wel dat ze konden profiteren van de kennis die hun voorgangers hadden verzameld. Om de handel met de Amerika's in goede banen te leiden, werd in 1621 de West-Indische Compagnie (WIC) opgericht. Niet verwonderlijk gingen Holland en andere kustprovincies een belangrijke rol spelen in de handelsrelatie tussen de Nieuwe Wereld en de Republiek. Dat ook de oostelijke landgewesten nauw betrokken waren bij deze overzeese relatie, laat historicus Willem Frijhoff overtuigend zien in zijn nieuwste boek *De vergeten Republiek: Zutphen en de Nieuwe Wereld*. Frijhoff is emeritus hoogleraar Geschiedenis van de Moderne Tijd aan de Vrije Universiteit van Amsterdam en is gespecialiseerd in de cultuur-, mentaliteits- en religiegeschiedenis van Europa en Noord-Amerika.

Binnen de historiografie van de vroegmoderne Republiek heeft de nadruk tot dusver gelegen op de beleving van

Holland en Zeeland. Dit is gedeeltelijk te wijten aan het feit dat dit relatief gezien de meest rijke en verstedelijkte gewesten waren. Het nadeel van deze beperkte focus is echter dat de andere delen van de Republiek in de geschiedschrijving grotendeels buiten beschouwing zijn gebleven. Frijhoff zet zich in zijn boek af tegen deze tendens door zich te richten op het Gelderse Zutphen en zijn omgeving in de zeventiende eeuw; een gebied dat nog lang leed onder de gevolgen van de Opstand en voor wier bewoners de Nieuwe Wereld een hoopvolle uitkomst leek te bieden. Door te kijken naar de relatie tussen Zutphen en de Nieuwe Wereld toont Frijhoff aan dat deze regionen, 'de vergeten Republiek', net zo goed hebben bijgedragen aan de politieke ontwikkelingen en welvaart die de Republiek in de zeventiende eeuw kende als de veelbesproken kustprovincies.

De relatie tussen Zutphen en de Nieuwe Wereld wordt in het boek onderzocht aan de hand van verscheidene sleutelfiguren, die veelal afkomstig zijn uit adellijke geslachten uit Zutphen en op verschillende manieren aan het overzeese continent verbonden waren – bijvoorbeeld door investeringen, bestuursposten binnen de WIC of landeigendom in de Nieuwe Wereld. In het oosten van de Re-

Willem Frijhoff, *De vergeten Republiek: Zutphen en de Nieuwe Wereld in de zeventiende eeuw*, Boom uitgevers Amsterdam, 2021; ISBN 9789024437177; paperback; 447 pagina's; €29,90.

publiek speelde de adel een grote rol in het politieke systeem en ontstond er al vroeg interesse voor de Nieuwe Wereld als mogelijke inkomsten- en machtsbron. Dit gold ook voor de centrale figuren van het boek, de leden van het geslacht Van der Capellen. We volgen Alexander (c.1592-1656), die voornamelijk geïnteresseerd was in de WIC als politiek instrument tegen de Spanjaarden en er daarom ook in investeerde. Ook zijn minder bekende broer Hendrick (c.1590/1591-1659) komt naar voren, die enige tijd in dienst was van de WIC en het tot bewindhebber schopte namens het kwartier van Zutphen. Opvallend is dat de meeste sleutelfiguren, zoals de broers, de overtocht nooit hebben gemaakt. Een uitzondering betreft onder andere Otto Keye VIII, lid van een Zutphense koopmansfamilie, die jarenlang in Zuid-Amerika leefde en er een boek over schreef.¹

De uitgebreide en rijke beschrijvingen van de levens van de verschillende sleutelfiguren in het boek, te veel om hier op te noemen, en hun ervaringen met of in de Nieuwe Wereld geven blijk van een diepgaand brononderzoek. Frijhoff heeft gebruikgemaakt van een indrukwekkend bronnencorpus en aan de hand hiervan de geschiedenissen van de verschillende fa-

milies en individuen, die meer of minder bekend waren, levendig in kaart gebracht. Hij laat zien dat Zutphen en de Nieuwe Wereld al vroeg aan elkaar verbonden waren. Aan de opbouw van het boek hangt echter ook een nadeel; door de grote hoeveelheid biografische details en de vele namen die in het boek voorbijkomen, is het soms lastig om de verschillende personen uit elkaar te houden en de rode draad te volgen. Dit wordt versterkt doordat hun levens niet altijd op zichzelf worden uitgelicht, maar soms ook door elkaar aan bod komen. Wat bovendien een interessante toevoeging aan het boek had kunnen zijn, was een wat uitgebreidere bespreking van de impact van de verbondenheid met de Nieuwe Wereld op Zutphen zelf. Wat merkte de gemiddelde Zutphense koopman van de Nieuwe Wereld?

Dit neemt niet weg dat Frijhoff in zijn boek overtuigend heeft aangetoond dat 'de schreefgroei in de geschiedschrijving van Nederland', waarbij de nadruk ligt op Holland en Zeeland, rechtgezet moet worden. Uit de biografieën van de verschillende sleutelfiguren uit Zutphen wordt duidelijk hoezeer zij een rol speelden in de belangrijkste bestuursorganen van de Republiek, in de handelsrelatie met de Nieuwe Wereld en zo ook in de beginnende slavenhandel. Naast leden van de elite was er in het boek ook ruim-

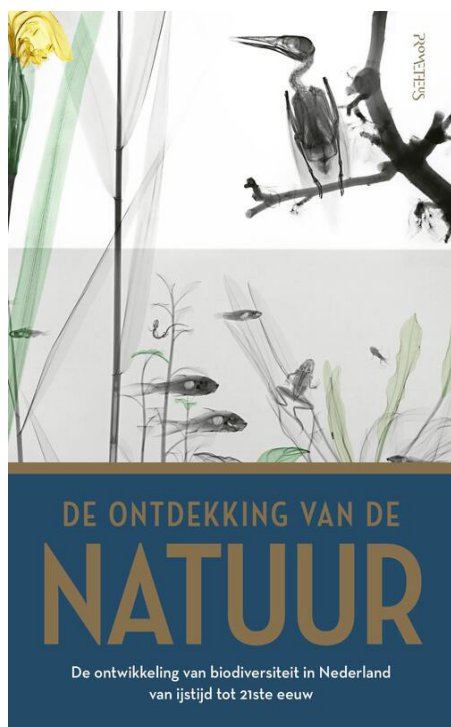
te voor de rol van minder rijke inwoners van Gelre; zij werden geworven om de 'gekochte' landerijen overzee te bewonen en te bewerken. *De vergeten Republiek* vormt zo een belangrijke bijdrage aan de geschiedschrijving over de vroegmoderne Republiek en haar banden met de wereld overzee en laat zien dat er meer aandacht moet komen voor de geschiedenis van de tot nog toe onderbelichte gewesten.

Noten

1. Van Keye is het geboorte- en sterfjaar niet bekend.

Renate Smit zit momenteel in het tweede jaar van de onderzoeksmaster geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en is redacteur bij *Skript Historisch Tijdschrift*. Haar interesse gaat uit naar de sociaal-culturele geschiedenis van de vroegmoderne Republiek en haar politieke cultuur.

12.000 JAAR NEDERLANDSE NATUUR

Jan Luiten van Zanden, Thomas van Goethem, Rob Lenders en Joop Schaminée, *De ontdekking van de natuur. De ontwikkeling van biodiversiteit in Nederland van ijsijd tot 21ste eeuw*, Prometheus Amsterdam, 2021; ISBN 9789044647341; hardcover; 330p.; € 24,99.

In 2022 is het precies zestig jaar geleden dat de Amerikaanse bioloog Rachel Carson met haar baanbrekende boek *Silent Spring* (1962) waarschuwde voor de milieuproblemen die het grootschalige gebruik van pesticiden zouden veroorzaken. De biodiversiteit zou sterk teruglopen, en waar de lentelucht ooit nog gevuld werd door vogelzang, zou voortaan de stilte overheersen. Onlangs heeft een internationaal team van onderzoekers op basis van 25 jaar aan geluidsopnames geconstateerd dat Carson gelijk heeft gekregen: het aantal soorten vogels is wereldwijd, zij het door diverse redenen, sterk gedaald. Deze bevinding lijkt tekenend voor onze relatie met de natuur: waar de mens komt, neemt de biodiversiteit af. De werkelijkheid ligt echter iets genuanceerder, zo beargumenteren historisch ecooloog Rob Lenders, economisch historicus Jan Luiten van Zanden, systeem-ecoloog Joop Schaminée en bioloog Thomas van Goethem. Met *De ontdekking van de natuur* willen zij laten zien dat de geschiedenis van de natuur in Nederland niet alleen maar gekenmerkt wordt door periodes van afname, maar óók door periodes van toenemende biodiversiteit.

Het veld van de ecologische geschiedenis kwam in de jaren zestig en zeventig voort uit het ecologisme en heeft dankzij de toenemende belangstelling voor klimaatverandering de afgelopen jaren een impuls gekregen. Het thema van biodiversiteit is daarbij volgens de auteurs van *De ontdekking* echter grotendeels buiten beeld gebleven. De kloof tussen geschiedenis en biologie blijkt nog altijd groot, terwijl het juist zo van belang is dat we kennis van beide vakgebieden combineren om de ontwikkeling van de biodiversiteit te kunnen doorgronden. Door aan te tonen hoe de relatie tussen mens en natuur zich in Nederland heeft ontwikkeld in de 12.000 jaar sinds de laatste IJstijd, willen Van Zanden e.a. hier verandering in brengen.

In vier in lengte variërende hoofdstukken nemen de auteurs de lezer mee door de Nederlandse geschiedenis. Beginnend bij de jager-verzamelaars gaan ze al snel door naar de landbouwrevolutie, gevolgd door de 'halfnatuur' van de Vroegmoderne Tijd en afsluitend met de periode sinds de Industriële Revolutie. Het ontdekken van de natuur loopt hier op twee manieren als een rode draad doorheen. Enerzijds vertellen de auteurs een verhaal van toenemende kennis over de natuur, kennis die tegenwoordig (in positieve én negatieve zin) 'instrumenteel gebruikt kan worden om de natuur naar onze hand te zetten'. Anderzijds is het een verhaal van toenemende waardering voor de natuur, een beweging die volgens Van Zanden e.a. zou beginnen bij de vroegmoderne 'ontdekkingsreizen'. Pas rond 1970 zou de rijkdom van de Nederlandse natuur met de opkomst van het beschermingsvertoog écht ontdekt worden. Dat deze 'ontdekking' overbodig was voor vele groepen uit de geschiedenis die minder destructief met de natuur omgingen – en derhalve geen beschermingsdiscours nodig hadden – wordt door de auteurs helaas grotendeels buiten beschouwing gelaten.

Door de interdisciplinaire achtergronden van de auteurs is het boek rijk aan invalshoeken en methodes. Voor de hoofdstukken over jager-verzamelaars en vroege boeren wordt bijvoorbeeld gebruikgemaakt van archeologische en paleontologische inzichten, terwijl er voor de meer recente geschiedenis cultuurhistorische bronnen zoals een middeleeuws feestmenu en zestiende-eeuwse natuurstudies worden geraadpleegd. Bovendien besteden de auteurs niet alleen aandacht aan de soortenrijkdom van planten en dieren, maar ook aan de veranderingen in het landschap en de bodemstructuur. Door de enorme tijdsspanne die het boek bestrijkt kunnen ze echter nergens écht de diepte ingaan of een uitgebreide toelichting geven, wat betekent dat de lezer voor verdere informatie aangewezen is op de literatuur uit de eindnoten.

Aan de meer recente ontwikkelingen van de Nederlandse biodiversiteit wordt ruimschoots aandacht besteed. Hier leveren de auteurs een waardevolle bijdrage aan de moderne ecologische geschiedenis door een groot aantal interessante onderzoeken en statistieken bijeen te brengen, bijvoorbeeld uit de Living Planet Index, de biodiversiteitsindex van het Wereld Natuur Fonds. Wederom kunnen ze door de beperkte omvang van het boek echter niet te veel ingaan op de methodes achter de diverse onderzoeken, waardoor

het niet altijd duidelijk is waar bepaalde trends op gebaseerd zijn. Aan de leesbaarheid van dit boek doet dat echter niets af en de duidelijke grafieken en kaarten geven een goed beeld van de ontwikkeling van de Nederlandse natuur. *De ontdekking van de natuur* is daarmee een rijk geïllustreerd en toegankelijk geschreven overzichtswerk voor iedereen die meer wil weten over de geschiedenis van de biodiversiteit in Nederland en zal menig historicus inspireren in dit onderwerp te duiken.

Charlotte Meijer zit momenteel in het tweede jaar van de onderzoeksmaster geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Haar interesses liggen bij *big history*, ecologische geschiedenis en de Vroegmoderne Tijd.

THE SHAPE OF SEX

In 2021 verscheen de langverwachte nieuwe publicatie van Leah DeVun. In *The Shape of Sex* gaat genderhistorica DeVun verder in op al eerder door haar gepubliceerd werk met betrekking tot non-binaire en hermafrodiete personen in tekstuele en iconografische historische bronnen. Aan de hand van theologische, (natuur-) filosofische en medische bronnen duikt de auteur in een wereld van middeleeuwse seksualiteit, waar na verloop van tijd een steeds strakker omlijnde notie van de twee – en enkel – twee tegenovergestelde geslachten ontstond.

Hoewel de titel van het boek doet vermoeden dat het verhaal in chronologische volgorde wordt verteld, is dat niet zozeer het geval. DeVun bespreekt per hoofdstuk verschillende aspecten van seksualiteit in de geschiedenis en haalt daarbij bronnen aan uit verschillende historische periodes, van Genesis tot de Renaissance. Zo komen onder meer ideeën over de perfecte sekse in de christelijke traditie, noties van non-binaire personen in Bestiaria in de Joodse gemeenschap, seksualiteit binnen de natuurfilosofie en hermafroditisme in alchemische teksten uit de Middeleeuwen en Renaissance aan bod.

Wat het werk van DeVun interessant maakt, is het feit dat ze zich in haar

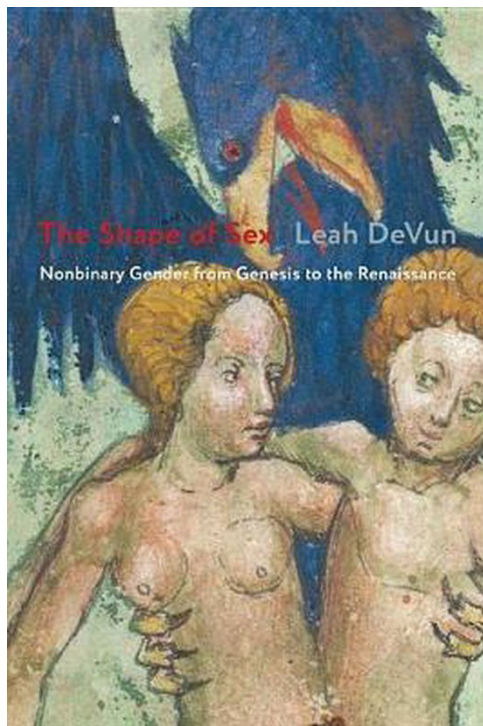
onderzoek niet enkel bezighoudt met de westerse traditie – al vormt dit wel het leeuwendeel van het boek –, maar dat ook oosterse filosofieën een plek hebben. Zo wordt er bijvoorbeeld in hoofdstuk 4, ‘Sex and Order in Natural Philosophy and Law’, niet alleen gesproken over Aristotelisch gedachtegoed, maar hebben ook de theorieën van de bekende islamitische Ibn Sīnā een aandeel. Volgens DeVun waren geschriften binnen de islamitische traditie: ‘deeply concerned with sexuality, and they explored the distinctive aspects of male and female anatomy – including the genitals – in detail, rather than dismissing them as largely unimportant (as had some early Christian texts, which were focused on virginity and abstinence).’ (p. 109) Door deze theorieën toe te voegen aan haar werk, en de verschillen binnen de middeleeuwse traditie te belichten, zorgt DeVun ervoor dat haar publicatie uitermate waardevol is voor onderzoekers die zich willen verdiepen in gendergeschiedenis.

Het hoofdstuk over hermafroditisme in alchemische teksten, hoofdstuk 6 ‘The Jesus Hermafrodite’, is tevens fascinerend. De opkomst van alchemie in de Middeleeuwen zorgde grotendeels voor een positievere kijk op hermafroditisme dan in eerdere – en latere – periodes. De-

Vun schrijft: 'The idea of nonbinary sex had almost wholly positive connotations in these conversations, which posited a parallel between metal transmutation and sexual reproduction. [...] As a result, alchemists preferred the image of a hermaphrodite to describe the philosophers' stone: according to their theories, the philosophers' stone combined male and female elemental qualities into a compound substance that was capable of transmutation.' (p. 167-168) Door deze overtuiging werd hermafroditisme niet langer gezien als iets monsterlijks, maar als het perfecte huwelijk tussen twee elementen die samengevoegd een unieke eigenschap bevatte.

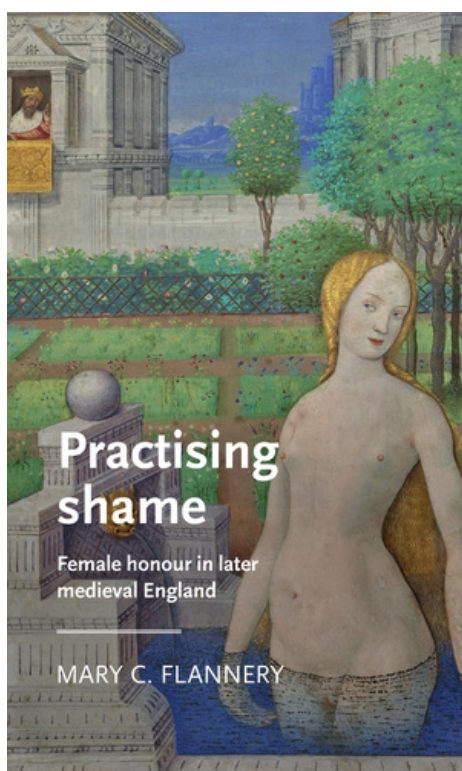
De zeer uitgebreide bronvermelding – 91 pagina's – en het prachtige kleurkatern, waarin de belangrijkste iconografische bronnen met betrekking tot non-binaire personen zijn weergegeven, maakt het werk uitermate geschikt voor eenieder die zelf onderzoek wil verrichten naar de omschrijving en weergave van non-binaire genders in de vroege Middeleeuwen tot de Renaissance. De hoge kwaliteit van de afbeeldingen maakt het mogelijk de bronnen tot op zekere hoogte zelf te interpreteren en vertalen, daar waar het een tekstuele bron betreft. Enige basiskennis van de middeleeuwse medische en (natuur-)filosofische tradities is wel nodig, daar DeVun veel verwijst naar de destijds algemeen geaccepteerde theorieën om deze theorieën uit te breiden en toe te spitsen op haar specifieke onderwerp, zonder de bestaande ideeën eerst toe te lichten. De toegankelijke schrijfstijl van DeVun en de heldere voorbeelden maken het werk daarnaast een zeer leerzaam, interessant naslagwerk.

Eva Nicole Pool is masterstudent Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Ze is gespecialiseerd in middeleeuwse Europese geschiedenis met een nadruk op cultuurgeschiedenis.

Leah DeVun, *The Shape of Sex: Nonbinary Gender from Genesis to the Renaissance*, Colombia University Press, 2021, ISBN: 9780231195515, 315 p.

PRACTISING SHAME

Mary C. Flannery, *Practising shame, Female honour in later medieval England*, Manchester University Press, 2020, ISBN: 978-1-5261-1007-7, Paperback, 288 pagina's, €28,00.

In dit (post-)Me Too-tijdperk klinkt het bijna vergeten concept van *shamefastness* dat centraal staat in dit boek té bekend. De boodschap dat vrouwen door een bescheiden kledingkeuze en hun gedrag verantwoordelijk zijn voor het beschermen van hun (seksuele) veiligheid en eer blijkt al eeuwen te gelden. In haar boek *Practising shame* onderzoekt Mary Flannery de complexe rol die *shamefastness* speelde als cultureel ideaal in de Middeleeuwen omtrent vrouwelijke eer. *Shamefastness* is volgens Flannery een actieve houding waarbij een persoon zich bewust is van iedere actie die tot schaamte zou kunnen leiden en deze handelingen uit de weg gaat.

In haar eerste hoofdstuk begint ze meteen met de meest interessante bronnen: twee middeleeuwse gynaecologische handleidingen. Aan de hand hiervan staat ze uitgebreid stil bij de beladenheid van het vrouwelijke lichaam in de middeleeuwen. Zelfs wat betreft hun eigen hygiëne en gezondheid, moesten vrouwen vrezen voor schande, waardoor sommigen niet de hulp zochten die ze nodig hadden. Toch laat Flannery ook zien dat de Middeleeuwse mens niet ongevoelig was voor dit lijden. De handleidingen bevatten expliciete waarschuwingen gericht aan de mannen die het lazen. Deze moesten verantwoordelijk en respectvol omgaan met de informatie in het boek om de vrouwelijke eer te beschermen. Dit is waar de bronkeuze een extra diepte krijgt. Het toont immers de complexiteit van het onderwerp, maar ook dat het welzijn van de vrouw er zeker toe deed.

Een tweede brontype dat Flannery gebruikt zijn etiquetteboeken voor jonge vrouwen. Eervolle vrouwen zijn volgens deze boeken vrouwen die zich door innerlijke (wat betreft hun eigen emoties) en uiterlijke (wat betreft hun gedrag en uiterlijk) kuisheid onderscheiden. Een van deze handleiding is geschreven door de veertiende-eeuwse ridder Geoffroy de la Tour Landry. Hij geeft hier nog een bij-

zondere persoonlijke draai aan. Zijn boek, zo schrijft hij, heeft hij voor zijn dochters geschreven. Hij wil hen beschermen voor de boze buitenwereld en toont hen het pad tot een eervol leven. Hij vergelijkt het pad van de jonge vrouw met dat van de queestende ridder. Beide zijn lang en moeizaam en op ieder punt onderweg moet eervol gedrag worden vertoond.

Er zijn twee spanningen die Flannery scherp opmerkt wat betreft shamefastness. De eerste gaat over het wantrouwen van middeleeuwse schrijvers tegenover de oprechtheid van vrouwelijke shamefastness. Weer put Flannery uit middeleeuwse medische werken om het voorbeeld te geven van bekende trucjes die vrouwen gebruikten om lichamelijke kuisheid te veinzen. Naast deze vorm van 'bedrog' is echter ook de geestelijke kuisheid voor sommige middeleeuwers verdacht. De bovengenoemde gedragsliteratuur legt immers uit hoe shamefast gedrag eruit hoort te zien. Dit betekent volgens sommige schrijvers dat het gedrag gespeeld kan worden om interne lust te verdoezelen. Behendig laveert Flannery hier tussen de meningen van verschillende schrijvers om het brede spectrum van meningen te kunnen tonen.

De tweede spanning ligt volgens Flannery bij de begeerlijkheid van het zuivere. De kuisheid en shamefastness van heldinnen maakt hen juist begeerlijker en meer ontvankelijk voor mannelijk (seksueel) geweld. Aan de hand van verschillende versies van de verhalen van Lucretia en Virigina beschrijft Flannery in hoofdstuk vier de keuze tussen schande en dood die deze heldinnen moesten maken. Het tragische is dat deze vrouwen in Flannery's analyse dus geen echte keuze lijken te hebben.

Ook 'gewone' middeleeuwse vrouwen lijken geen keuze gehad te hebben. Hun eer was verbonden aan hun levensfase, maagd, moeder of weduwe. In al deze fasen moesten ze shamefast blijven, zij het op verschillende manieren. Tegelij-

kertijd maakte dit gedrag ze verdacht en begeerlijk, waar mannelijk geweld en een mogelijke dood op volgde.

Het laatste hoofdstuk gaat over hoe shamefastness gebruikt werd door de dichter Hoccleve. Flannery gaat hier vooral in op het verband tussen shamefastness en vrouwelijkheid. Ze analyseert hoe Hoccleve shamefastness gebruikt om een bepaald beeld van zichzelf te schetsen en zo medelijden voor zichzelf te wekken.

Practising shame is een zeer lezenswaardig boek. Hoewel de grote hoeveelheid Middelenengels en -frans het begrip af en toe in de weg zitten, zijn de concepten die Flannery bespreekt en de voorbeelden die ze aanhaalt zeer interessant. Daarnaast zet deze verkenning van het middeleeuwse concept shamefastness je aan het denken over de manier waarop onze hedendaagse samenleving met eer en de reputatie van vrouwen omgaat.

Uri Scholten studeert geschiedenis en internationale studies aan de Universiteit Leiden. Hij is voornamelijk geïnteresseerd in de geschiedenis van het dagelijkse leven en de emotionele leefwereld van de middeleeuwse mens.

TIP VAN DE REDACTIE WANDELING 'CULTUUR OP PAD'

Landgoed Nijenburg, Heiloo. Onderdeel van wandelroute landgoed Nijenburg. Bron: natuurmonumenten.nl.

Voor menig cultuurliefhebber is het de afgelopen maanden lastig geweest om aan de wekelijkse dosis cultuur te komen. Wanneer nieuwe tentoonstellingen, voorstellingen of films eindelijk van start of in première gaan, werd vaak alweer een nieuwe lockdown ingeluid. Gelukkig zijn er ook andere manieren om cultuur te snuiven, die níét gehinderd worden door de sluiting van cultuurinstellingen. Zo hebben we in voorgaande nummers podcasts aangeraden die de dagelijkse wandeling een stuk interessanter en leerzamer maken. Deze keer hebben we een tip die betrekking heeft op de wandeling zelf. Verschillende instellingen hebben namelijk routes samengesteld die je langs interessante culturele of historische plekken leiden en die daarbij soms ook mooie natuurgebieden aandoen.

Zo heeft de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten een lijst samengesteld met tien verschillende wandelroutes langs kastelen, landgoederen en ander cultureel erfgoed als historische boerderijen. Bij elke wandeling worden niet alleen de route en de afstand aangegeven, maar worden ook verschillende bezienswaardigheden uitgelicht; zo kom je bij de route 'Liniepad' (Utrecht) langs twee historische forten, wandel je bij route 'Beeckestijn' (Noord-Holland) rond een landhuis met weelderige tuinen en leidt route 'Water-

loopbos' (Flevoland) je langs verschillende waterloopkundige modellen. Deze wandelroutes van Natuurmonumenten zijn dus een aanrader voor liefhebbers van cultuur én natuur. Ze zijn te vinden op de website van de vereniging: www.natuurmonumenten.nl.

Voor de cultuurliefhebbers die de stad boven de natuur verkiezen, biedt het platform Cityroutes uitkomst. Op de website van Cityroutes staan verschillende historische stadswandelingen die je langs plekken leiden met een boeiende geschiedenis. Zo kunnen liefhebbers van de Middeleeuwen hun hart ophalen in de 'Middeleeuwse waterstad' Amersfoort en kunnen enthousiastelingen van moderne kunst en architectuur genieten van 'de hoogtepunten van Rietveld' in Utrecht. Je kunt daarbij tijdens deze wandelingen zelf gids spelen, want de routes bevatten uitgebreide beschrijvingen van de historische plekken die je onderweg tegenkomt. Voor een eventuele (*to-go*) koffiepauze worden bovendien tips gegeven voor horecagelegenheden langs de route. De stadswandelingen zijn te vinden op de website van Cityroutes: www.cityroutes.nl.

Kortom: de wandelingen van Natuurmonumenten en Cityroutes bieden genoeg redenen om de wandelschoenen aan te trekken en op pad te gaan, in de stad of in de natuur.

ASTRID DE BRUIN

Residential segregation within cities forms a hot topic in recent debates. This article connects the urban development of Utrecht in 1832 to spatial separation of residential groups, by analysing the rental values of the individual plots on either side of the canal named Oudegracht. Contrary to earlier research into early modern Amsterdam, Delft and Alkmaar, well-to-do citizens in Utrecht did not always live besides the important canals and main streets, middle groups did not only live in side streets and you would not find the poor only in slums or alleys. The unique topographical structure that arose around 1100 in the center of Utrecht was able to maintain itself until the early nineteenth century. Without the building history, its divisional pattern could not be fully explained and is therefore a necessary addition to earlier research into the residential segregation of 1832 in the center of Utrecht.

BASTIAAN FLIKWEERT

Analysing the socio-historical context of South Korea between 1953 and 1979 shows that the institutionalisation of transnational adoption was both spearheaded by the government as well as by adoption agencies. From the analysis of the discourses on proper motherhood, citizenship, and adoption, it has become clear that the early 1960s saw the appropriation of the existing moral discourses by the state for the sole purpose of increasing the economic output of the nation. A particular emphasis was placed on family planning policy. Individual responsibility was emphasized and the mother was deemed responsible for the ideal family size. It is in this increasingly extremist space that women were presented with adoption as a possible solution to their problems. The mother could be seen struggling between feelings of maternal love for her child, the social expectations that come with motherhood, and the stigma that surrounds their particular situation.

PIETER ZHAO

China's rapid rise in maritime power has gained significant attention from established naval circles, academia, and the general public. This article aims to historicize China's 21st-century maritime strategy by testing to what extent it reflects the ideas of Alfred Thayer Mahan and Julian Corbett, who are often presumed to influence Chinese strategic circles by various analysts. It argues that on a grand-strategic level, Chinese strategic thinking seems to reflect the essence of Mahan's sea power argument regarding its focus on the interconnectedness of maritime commerce and national power. However, a closer analysis reveals several significant discrepancies in terms of both implementation as well as the broader strategic mindset regarding China's geostrategic situation. Accordingly, China's twofold maritime strategy fits better within Corbett's strategic framework incorporating the Corbettian principles of limited aims, the strategic defensive, the fleet-in-being/fortress-fleet, and joint operations.